**Gaekwad's Oriental Series**
Published under the Authority of
the Maharaja Sayajirao University
of Baroda.

General Editor :
**B. J. Sandesara,**
M.A., Ph.D.

**No. CXXVIII**

कविचक्रवर्ति–जगदेकमल्ल–
प्रणीतः

# सङ्गीतचूडामणिः ।

# SAṄGĪTACŪḌĀMAṆI

## A work on Indian Music

BY

KAVICAKRAVARTI JAGADEKAMALLA

EDITED BY

PANDIT D. K. VELANKAR
Vyākaraṇālaṅkāra,
Sanskrit Mahāvidyālaya,
M. S. University of Baroda.

Published with the subsistence grant of the Sangeeta Natak Akadami,
NEW DELHI.

**ORIENTAL INSTITUTE,**
**BARODA**
**1958**

Printed at the M. S. University of Baroda Press ( Sadhana Press ), Raopura, Baroda by Shri Ramanlal J. Patel, and published on behalf of the Maharaja Sayajirao University of Baroda by Dr. Bhogilal J. Sandesara, Director, Oriental Institute, Baroda.

**Price Rs. 6-50 nP.**

*Copies of this work can be had from :—*

**Secretary,**
**Sangeet Natak Akadami,**
**70, Regal Buildings,**
**NEW DELHI.**

## FOREWORD

It gives me great pleasure to introduce to the students of Indian Music, the Saṅgīta-Cūḍāmaṇi of Kavi-Cakravartī Jagadekamalla edited from a single palm-leaf manuscript in malayālam script from the collection of the Oriental Institute, Baroda. The work is a valuable addition to our printed texts on ancient Indian music especially because it antedates the famous Saṅgīta-Ratnākara of Śārṅgadeva. Editing of such a rare text from a single manuscript was a difficult problem and Shri D. K. Velankar Shastri has rendered great service to the cause of Indian Music by doing so with remarkable acumen. Attention of scholars is especially invited to portions of the text dealing with Tālas and Rāgas which corroborate the above remarks.

The Sangeet Natak Akadami, New Delhi, was pleased to sanction a grant of Rs. 10,000/- in March, 1955 for the publication of the following six volumes on music, dance and dramatics, from MSS. preserved in this Institute. Accordingly the following works have been undertaken for publication in the Gaekwad's Oriental Series of the M. S. University of Baroda.

(1) Rāgatattvavibodha of Śrīnivāsa.
(2) Saṅgītacūdāmaṇi of Kavi-Cakravartī Jagadekamalla.
(3) Rasa-Kaumudī of Śrīkaṇṭha.
(4) Rāgamālā of Meṣakarṇa, Rāgamālā of Jīvarājadīkṣita and Rāgamālā of Śaṅkarṣaṇa.
(5) Nṛtyādhyāya of Aśokamalla.
(6) Vīṇā-lakṣaṇa of Kaviśārdūla Parameśvara.

Out of these Rāgatattvavibodha was published as No. 126 of the G. O. Series, and the Sangītacūḍāmaṇi is published here as No. 128 of the same series. The delay in publication is mainly due to the nature of the texts and manuscripts, often there being only one manuscript, as in the case of the present text.

I take this opportunity to express our thanks to the Sangeeta Natak Akadami for the generous grant given in order to enable us to publish these works.

B. J. Sandesara,
Director.

श्रीः ।

# अनुक्रमणिका ।

श्रीः ।

# प्रस्तावना ।

अनादिकालादारभ्यास्मिन् भारते वर्षे धर्मादिचतुर्विधपुरुषार्थसिद्धयर्थमनेकानि शास्त्राणि प्रवृत्तानि । तेष्वन्यतमं सङ्गीतशास्त्रं धर्मार्थकाममोक्षाणां सुलभमद्वितीयमतिरमणीयं च साधनमिति शास्त्रान्तरेभ्यो वरीवर्ति । सङ्गीतशास्त्रस्य धर्मसाधनत्वं "ब्राह्मणौ वीणागाथिनौ गायतः" (तै. ब्रा. ३-९-१४) इत्यादिश्रुतिभ्यः सिध्यति । अर्थसाधनत्वं देवतार्चनादिषु गीतादेः परिग्रहात् आसर्वज्ञसदाशिवादामूढपशु विगलितवेद्यान्तरतयाऽऽनन्दाविर्भावकत्वेन हृद्यत्वाच्च लोकतः सिद्धम् । कामसाधनत्वं "तस्माद्गायन्तं स्त्रियः कामयन्ते" इत्यादिश्रुतिवाक्येषु लोकेषु च सुप्रसिद्धम् । मोक्षसाधनत्वं चास्य शास्त्रस्य

वीणावादनतत्वज्ञः श्रुतिजातिविशारदः ।
तालज्ञश्चाप्रयासेन मोक्षमार्गं च गच्छति ॥

(याज्ञवल्क्यस्मृतिः ३-४-११५)

इति याज्ञवल्क्यस्मृतेः प्रतीयते ।

एवं चानायासेनातीव हृद्यतया च चतुर्विधपुरुषार्थसाधकमेतादृशं परमानन्ददायकं रमणीयं शास्त्रान्तरं नास्तीत्यस्य शास्त्रस्याध्ययनाध्यापनादिना प्रचारः सर्वत्र भारते संवृत्तः ।

शास्त्रस्याऽस्याध्ययनाध्यापनसौकर्यार्थं महर्षिभिराचार्यैश्च भूरिशो ग्रन्था निबद्धा अद्यापि निबध्यन्ते च । प्राचीनेषु ग्रन्थेषु बहवो ग्रन्थाः कालमहिम्ना नामशेषाः संवृत्ताः । अवशिष्टाः प्राचीनानामाचार्याणां विद्यारतिं प्रगाढं पाण्डित्यं शास्त्रपरिश्रमांश्च द्योतयन्तः स्थाने स्थाने ग्रन्थालयेषु संरक्षितास्तिष्ठन्ति । सङ्गीतशास्त्रस्याभिवृद्धयर्थं प्राचीनैराचार्यैर्निबद्धानां ग्रन्थानां संशोधनं प्रकाशनं चातीवोपकारकमिति बहुभिः पण्डितैः प्राचीना बहवो ग्रन्थाः प्रकाशिताः । तथाप्यवशिष्यन्ते बहवः । तेषां प्रकाशनमावश्यकमिति कृत्वाऽत्रत्ये प्राच्यविद्यामन्दिरग्रन्थालये विद्यमानः सङ्गीतचूडामणिनामकोऽप्रकाशितो ग्रन्थः प्रकाशयितु-मुपक्रम्यते ।

अस्य सङ्गीतचूडामणिग्रन्थस्य पाठनिर्धारणार्थं निम्नोक्त एक एव ग्रन्थ उपलब्ध उपयोजितश्च ग्रन्थान्तरस्यानुपलब्धेः । तथाहि । (१) ऑफ्रेचप्रणीते महति सूचिसागरे (Catalogus catalogorum) सङ्गीतचूडामणेर्ग्रन्थनिर्देशो नोपलभ्यते । (२) संशोधकवरेण्यानां गोडेमहोदयानामपि ग्रन्थस्यास्योपलब्धिस्थानं न ज्ञातमासीदिति तेषां "सङ्गीतचूडामणिस्तस्य समयश्च" इति निबन्धात् (Studies in Indian Literary History Vol. I. by P. K. Gode P. 211.) प्रतीयते । (३) अस्य ग्रन्थस्य केवलं प्रथमस्तालाध्यायो द्वितीयो रागाध्यायः पञ्चमो नृत्याध्यायश्च इदानीं समवाप्यन्ते इति रामकृष्णकविभिर्भरतकोशप्रस्तावनायामुक्तम् । परन्तु तैरुपलब्धिस्थानं न निर्दिष्टमिति तेषामयमुल्लेखो ग्रन्थान्वेषणार्थं नोपयुक्तस्तथापि तेषां सविधे ग्रन्थोऽयमासीदिति तैः स्थाने स्थाने निर्दिष्टेभ्यः सङ्गीतचूडामणि-ग्रन्थप्रमाणेभ्योऽध्यवसीयते । (४) आन्ध्रसाहित्यपरिषत्पुस्तकालये सङ्गीतचूडामणेरेको ग्रन्थो विद्यते

इति कृष्णमाचार्यैः संस्कृतवाङ्मयेतिहासे प्रोक्तम् । (*History of Classical Sanskrit Literature* P. 853 Para 1005) सोऽयं ग्रन्थो नास्माभिर्बताधिगतः । (५) अनूपसंस्कृतपुस्तकालये ग्रन्थोऽयं सङ्गृहीतस्तत्र प्रथमाध्यायः सम्पूर्णः । द्वितीयस्तु खण्डितो वर्तते । इति '**जगदेकमल्लकृतः सङ्गीतचूडामणिः**' इति निबन्धादवगम्यते । (Saṅgītacūḍāmaṇi of Jagadekamalla by K. Mādhava Kṛṣṇa Śarmā—The Indian Historical Quarterly, Culcutta, 1944. P. 87) अयमपि ग्रन्थो दुरासदः संवृत्तः ।

**ग्रन्थवर्णनम् ।**

१ वटोदरम् । प्राच्यविद्यामन्दिरम् । ग्रन्थाङ्कः ९८९२ । ताडपत्रात्मकः । मलयलिपिः । गीर्वाणभाषा मलयभाषा च मध्ये । पत्राणि ६६ । प्रतिपत्रं पङ्क्तयः ८ । प्रतिपङ्क्त्यक्षराणि ३०-३२ । दैर्घ्यम् ९ अङ्गुलिमितम् । परिणाहः—१ᶟ⁄₄ अङ्गुलिमितः । हस्ताक्षरं रुचिरम् । पत्राणि त्रुटितानि जीर्णानि च । चतुश्शतवत्सरेभ्यः प्राग्लिखितो भवेदिति प्रतीयते । अस्य प्रतिकृतिर्देवनागरीलिप्यां सुगृहीतनामधेयैर्नैकविधलिपिभाषादिकोविदैः पण्डितवरैर्व्यङ्कटरमणशास्त्रिभिरत्रैव वर्षत्रयादूर्ध्वं विहिता ।

**ग्रन्थकारः ।**

अस्य ग्रन्थस्य प्रणेता **कविचक्रवर्ती** कश्चित् । तथाहि ग्रन्थोपक्रमे प्रोक्तम् ।

श्रुतिस्वरग्रामसमग्ररागवर्णक्रमस्थानघनाभिरामम् ।<br>
**सङ्गीतचूडामणि**मात्मराज्यकल्पं विधत्ते **कविचक्रवर्ती** ॥

इति । ग्रन्थकारविषये किमपि निर्देशान्तरं समग्रेऽपि ग्रन्थे न समुपलभ्यते ।

श्लोकोऽयं जगदेकमल्लकृते (क्रै. श. ११३८–११५०) सङ्गीतचूडामणिग्रन्थे समुपलभ्यते । तथाहि

ईर्ष्यारोषकषायिताशयरमापादप्रणामप्रियो<br>
राधापीनपयोधराश्रयनभःप्रस्पर्धिवक्षःस्थलः ।

गोपीचित्तविनोदनव्यतिकरे गोपीकृतात्मा स्वयं<br>
देवानामपि देवतां स भवतां पुष्णातु विष्णुः सुखम् ॥ १ ॥

हंसीवामरनिम्नगातटगता यन्मूर्ध्नि विद्योतते<br>
तत्फुल्लत कुन्दरुचिप्रतानजविनी (?)रम्या हिमांशोः कलाः ।<br>
(फुल्लत्कुन्दरुचिप्रतानजयिनी रम्या हिमांशोः कला ।)

कर्ता विस्फुरदद्रिराजतनया नेत्रोत्सवानां भृशं<br>
स श्रेयांसि तनोतु वस्त्रिभुवनक्षेमङ्करः शङ्करः ॥ २ ॥

हरस्य देहार्धधरापि वामा कामस्य कामान् परिपूरयन्ती<br>
नारीषु साम्राज्यवशादिवासौ सिंहासनस्था वरदा सुगौरी ॥ ३ ॥

श्रुतिस्वरग्रामसमग्ररागवर्णक्रमस्थानघनाभिरामम् ।<br>
**सङ्गीतचूडामणिमात्मराज्यकल्पं विधत्ते कविचक्रवर्ती** ॥ ४ ॥

[1] मतङ्गभोजप्रमुखैः कृतं यद्देशीकृतं लक्ष्यविकीर्णरूपम् ।
तदेव गम्भीरमतिस्फुटार्थं करोति राजा जगदेकमल्लः ॥ ५ ॥

अयं सङ्गीतचूडामणिग्रन्थोऽतिविस्तृतः प्रमाणभूतश्चासीदिति स्मर्यते। तस्येदानीं तालरागनृत्ताध्यायाः समुपलभ्यन्ते प्रबन्धाध्यायो वाद्याध्यायश्च लुप्तः । अस्माद्बहवो लक्षणश्लोकाः सङ्गीतसमयसारे पार्श्वदेवेनोदाहृताः ।

अस्यैव जगदेकमल्लकृतस्य सङ्गीतचूडामणिग्रन्थस्य प्रकृतो ग्रन्थः खण्डितस्वरूप इति प्रतीयते । तत्र हेतवः—

१ प्रकृते ग्रन्थे प्रबन्धाध्यायोऽपूर्णः। भरतकोशे समुद्धृतानां बहूनां वचनानामत्राऽविद्यमानत्वात् ।

२ रागाध्याये रागनामधेयान्यत्र केवलं समुपलभ्यन्ते । रागलक्षणादिकं नास्ति । भरतकोशे यानि रागलक्षणानि जगदेकमल्लस्य समुपलब्धानि तानि टिप्पण्यां प्रदर्शितानि ।

३ वाद्याध्याये श्लोकत्रयमत्र दृश्यते ।

४ नृत्ताध्यायः सर्वथा नास्ति ।

५ तालाध्यायः सविस्तरो विद्यते ।

अयं जगदेकमल्लो अभिलषितार्थचिन्तामणिकारस्य सोमेश्वरस्य पुत्रःकल्याणनगरे (११३८-११५० क्रै. श.) राज्यं चकार इति ज्ञायते इतिहासग्रन्थेभ्यः ।

परमप्रामाणिकेन सङ्गीतरत्नाकरकारेण शार्ङ्गदेवेन सङ्गीतग्रन्थकाराणां नामावलौ "परमर्दी च सोमेशो जगदेकमहीपतिः" इत्यत्र जगदेकमहीपतिपदेन जगदेकमल्लस्य प्रमाणभूतग्रन्थकारत्वेन निर्देशः कृतः । निर्देशश्चायं सङ्गीतचूडामणिग्रन्थस्य सङ्गीतशास्त्रे महत्वं प्रख्यापयति ।

**ग्रन्थः ।**

अस्य ग्रन्थस्य पाठनिर्धारणार्थं उपरिनिर्दिष्ट एक एव ग्रन्थ आदर्शतया आसीत् । सोऽपि बहुषु स्थानेष्वशुद्धो लुप्ताक्षरो कीटभक्षितश्च । अत एव पाठनिर्णयकार्यं सङ्गीतमकरन्द–रत्नाकर–भरत–मतङ्ग–दत्तिल–समयसार-औमापतादिग्रन्थानां कविरामकृष्णसम्पादितभरतकोशस्य च साहाय्येन यथामति सम्पादितम् । शुद्धः पाठः स्थले स्थले कुण्डलीकृत्य प्रदर्शितः । विषमस्थलानि सम्यगवबोधार्थं टिप्पण्यादिभिः परिष्कृतानि । ग्रन्थस्याऽस्याऽतिप्राचीनत्वात् प्राचीनसङ्गीतसम्प्रदायस्य चोत्सन्नत्वात् अस्य ग्रन्थस्य संशोधने कियान् परिश्रम इत्यत्राऽस्मिन् शास्त्रे कृतभूरिपरिश्रमा विद्वांस एव प्रमाणम् ।

'गीतं वाद्यं च नृत्यं च त्रयं सङ्गीतमुच्यते' इति वचनानुसारेण प्रबन्धतालरागवाद्यनृत्ताध्यायैः समग्रस्य सङ्गीतशास्त्रस्य प्रतिपादनात् सङ्गीतचूडामणिः सङ्गीतग्रन्थानां चूडामणिरेवासीत् । प्रकृते ग्रन्थे भूयान् विषयो विलुप्तः । यावानवशिष्यते तस्य विमर्श इदानीं प्रस्तूयते ।

सङ्गीतं द्विधा मार्गो देशी इति । तत्र यद्यपि ग्रन्थकारेण देशेषु देशेषु नरेश्वराणां० इति श्लोके (सं.० चूडा० १३) देशीसङ्गीतलक्षणमेव प्रोक्तं तथापि देशीतालानां मार्गतालानां च प्रतिपादनात्

1. Saṅgītacūḍāmaṇi of Jagadekamalla by K. Mādhava Kṛṣṇa Śarmā—The Indian Historical Quarterly, Calcutta, 1944. P. 87.

*मार्गसङ्गीतस्यापि विचारः कृतः । ग्रन्थेऽस्मिन् प्रथममुपोद्घातः अनन्तरं प्रबन्धप्रकरणं तालप्रकरणं वाद्यप्रकरणं रागप्रकरणं चेति चत्वारि प्रकरणानि सन्ति ।*

एतादृशः प्रकरणविभागो ग्रन्थे शब्दतो यद्यपि नोपदर्शितस्तथापि तत्र तत्राऽस्माभिः प्रकरणविभागावबोधार्थं कुण्डलीकृत्य प्रदर्शितः ।

तत्रोपोद्घाते गीतमाहात्म्यं स्वरत्रैविध्यं नादस्वरूपं नादप्रकाराश्च निरूपिताः । नादस्थानानि श्रुतयः शुद्धा विकृताश्च स्वरास्तेषां कुलानि जातयो वर्णा द्वीपानि ऋषिः दैवतं छन्दांसि विनियोगाश्च ग्रामा मूर्च्छनास्ताना इत्यादिकं लुप्तं प्रतीयते । तथापि भरतकोशे कच्चिनी, कला, घना, चालनिका, चित्रा, नान्दी, बाला, मधुकरी, मागधी ( माधवी ), मात्रा, माला, मैत्रा, वर्तिका, विचित्रा, विजया, शाङ्र्गरवा, शिवा, सरघा, सुमुखी चेत्यादयः श्रुतयः, सप्तस्वराणां मन्त्रा वर्णा देवतानि रसाः स्थानानि ऋषयश्छन्दांसि ध्यानानि इत्यादिकं च जगदेकमल्लोक्तं प्रमाणतयोपन्यस्तं दृश्यते तस्मात् जगदेकमल्लेन प्रकरणमिदं सविस्तरमुपनिबद्धमित्यनुमातुं शक्यते ।

प्रबन्धप्रकरणे १०१ प्रबन्धानां नामान्येव परिगणितानि । लक्षणादिकं नास्ति । लक्षणादिभागोऽस्माद्ग्रन्थाल्लुप्तः । भरतकोशे प्रबन्धानां लक्षणानि समुपलभ्यन्ते ।
तथाहि—

वृत्तम्—

छन्दोऽनुसारितालेन ललितं येन केनचित् ।
स्वरैर्युक्तं वियुक्तं वा वृत्तं गायन्ति कोविदाः ॥

श्रीरङ्गः—

प्रस्तारेण स्वरादीनां यदि प्रान्ते पदादिकाः ।
रागैस्त्रिभिस्त्रिभिस्तालैः श्रीरङ्गः कथितस्तदा ॥

अभिनन्दः—

यः पाटैस्तेन्नकैर्युक्तः प्रयुक्तो गीतकोविदैः ।
अभिनन्दोऽभिनन्देन तालेनैष विभूषितः ॥

अङ्कध्वनिः । आमोदः । उमातिलकः । एकताली । एला । कन्दुकः । चतुर्मुखः । चतुष्पदी । चित्रकरणम् । झोम्पटः । डेङ्की । तेन्नकरणम् । द्विपदी । धटः । ध्वनिकुट्टिनी । पञ्चतालेश्वरः । पञ्चाननः । पाटकरणम् । मनोरमः । रागकदम्बकः । लोल्ली । विजयः । विजयश्रीः । विलम्भः (लम्भकः) । शरभलीलकः । श्रीविलासः । सिंहपदः । सिंहलीलः । सुदर्शनः । हर्षवर्धनः । इति । एतेषां लक्षणानि भरतकोशादवगन्तव्यानि विस्तरभयादत्र नोल्लिखितानि । एतावता प्रमाणजातेन मूलग्रन्थे १०१ प्रबन्धानां लक्षणानि भवेयुरिति कल्पयितुं शक्यते ।

तालप्रकरणे तालशब्दनिरुक्तिः, जाति-कला-मार्ग-ग्रह-लय-यति-प्रस्तारास्तालप्राणाश्च निरूपिताः। सङ्गीतमकरन्द-रत्नाकर-दर्पणादिषु १० तालप्राणाः प्रतिपादिताः । तेष्वस्मिन् ग्रन्थे कालः, क्रिया, अङ्गानि चेति प्राणत्रयं नास्ति । अनन्तरं १०१ एकोत्तरशततालानां नामानि परिगणितानि । अनुक्रमेण च लक्षणान्यपि प्रदर्शितानि । एते तालाः सङ्गीतमकरन्दे लक्ष्यलक्षणसहिताः समुपलभ्यन्ते । भरत-

नाट्यशास्त्रे ६० तालाः १०१ तालेषु मुख्यतयोक्ताः। आदिभरते भरतार्णवे च १०८ तालाः, सङ्गीतरत्नाकरे १२० तालाः प्रोक्ताः। तत्र क्रमेण सप्ततालानां एकोनविंशतितालानां चाधिक्यं विद्यते। सङ्गीतसमयसारसदृशेऽर्वाचीने ग्रन्थे १०१ ताला एव सङ्गृहीताः।

तदनु १०१ प्रबन्धतालाः सलक्षणं सङ्कीर्तिताः। एते औमापतेऽपि दृश्यन्ते।

ततश्चच्चत्पुटादयः पञ्च मार्गतालाः सप्रकारा लक्षिताः।

अनन्तरं चतुरस्र-त्र्यस्रजातितालाः सलक्षणं वर्णिताः। ततश्च प्रथमोक्तानां देशीतालानां केरलभाषयाऽनुवादः संगृहीतः। मार्गतालाद्देशीतालस्य वैषम्यं पण्डितेन चतुरकल्लिनाथेन

देशीतालस्तु लघ्वादिमितया क्रियया मतः।
यथाशोभं कांस्यतालध्वननादिकया मतः॥ ५-२३५

इति सङ्गीतरत्नाकरश्लोकव्याख्यायामुपपादितमिति तदेव व्याख्यानं अत्रोदाह्रियते।

"देशीतालस्त्वित्यादि। अत्र 'तु' शब्दो मार्गतालात् देशीतालस्य वैषम्यद्योतनार्थः। तच्च वैषम्यं '**यथाशोभं लघ्वादिमितया क्रियया मतः**' इति **यथाशोभं कांस्यतालध्वननादिकया मतः** इति च विशेषणद्वयेन द्रष्टव्यम्। अत्र **यथाशोभमिति** पदं देहलीप्रदीपन्यायेन काकाक्षिन्यायेन वोभयतो योजनीयम्। तत्र **यथाशोभं लघ्वादिमितयेत्यस्यायमर्थः**। अत्र शोभाशब्देन गीतावयवेषु तालावृत्तीनां कालसाम्यनिबन्धना सहृदयहृदयङ्गमोच्यते। तामनतिक्रम्येति यस्मिन् गीतावयवे यावदक्षरमितया मात्रया कांस्यतालसाम्यं भवति तत्र मार्गे पञ्चलघ्वक्षरोच्चारमिता मात्रा नियतत्वेन कथिता। क्वचित्तु ततोऽपि न्यूनया चतुर्लघ्वक्षरोच्चारमितया कालसाम्यम्। अन्यत्र तु ततोऽप्यधिकया षड्लघ्वक्षरोच्चारमितया। यत्र यथा शोभा भवति तामनतिक्रम्य। **लघ्वादिमितयेति**। आदिशब्देन गुरुप्लुतद्रुता गृह्यन्ते। अत्राल्पग्रहणे द्रुतादीति वा महद्ग्रहणे प्लुतादीति वा वक्तव्ये लघ्वादीति वचनं देशीतालेषु ग्रहणमोक्षयोर्लघोरेव प्राधान्यद्योतनार्थम्। तेन केवलद्रुतात्मकेऽपि ताले द्रुतद्वयं लघूकृत्य ग्रहमोक्षौ कुर्यादिति सम्प्रदायो वेदितव्यः। अत्रोक्तस्य मात्राप्रमाणभेदस्य तालविशेषनिष्ठत्वेनोदाहरणमुत्तरत्र तालानां पौनरुक्त्यपरिहारावसरे करिष्यते। **यथाशोभं कांस्यतालध्वननादिकयेति**। कांस्यतालध्वनने या शोभा क्वचिन्मुक्तनादत्वेन क्वचिद् गृहीतनादत्वेन क्वचिद् विघातेषु करक्रियाविशेषेण क्वचिद् विघाते घातकल्पनया च जायते। तां शोभामनतिक्रम्य कांस्यतालस्य ध्वननाद् विस्मयवैचित्र्यजनिताश्चर्यवान् मतो लोकसम्मत इति मार्गतालाद् वैषम्यं देशीतालस्य।"

ग्रन्थेऽस्मिन् दर्पण-मदन-निःसारुक-हंसलीलादितालानां लक्षणेषु नामभेदेऽप्यर्थभेदाभावात् अर्थपौनरुक्त्यं प्रतीयते तस्य परिहारः सप्रमाणं कल्लिनाथेन प्रतिपादित इति स एवात्र उपन्यस्यते। तथाहि।

इह पुनरुक्ततया परिगणितेषु कुडुक्कादितालेषु स्थितानां लघ्वादीनां देशीगतत्वेनाऽनियतप्रमाणत्वात् प्रमाणभेदेनापि स्वरूपभेदादर्थपौनरुक्त्याभावाददोष इति। ........... किञ्चित् क्वचिद् गीतादावेकस्यैव तालस्यावृत्तिषु प्रमाणभेदो दृश्यते। क्वचिदेकस्यामप्यावृत्तौ लघ्वादिष्वंशेषु प्रमाणभेदो दृश्यते। एतत्सर्वं देशीत्वस्य भूषणमेव न दूषणमिति देशीतालरहस्यमाचार्याभिमतमवगन्तव्यम्।

वाद्यप्रकरणं श्लोकत्रयात्मकमेव विद्यते । तत्र तत-विततादिवाद्यप्रकारा उपवर्णिताः ।

रागप्रकरणे स्वरसप्तकोद्धारो वर्णितः स च मतङ्गोक्तबृहद्देश्यामागमेषु च उपवर्णितो दृश्यते । ततो मध्यमादिरागादारभ्य शुद्धरागपर्यन्तं २९ रागाणां नामान्युक्तानि । ग्रन्थान्तरे शुद्धरागाः ३६ परिगणिताः । अत्र सप्त नामानि लुप्तानीत्यनुमीयते । ततश्च रागाणामुत्पत्तिरनुक्रान्ता । सापि श्लोकचतुष्टयादूर्ध्वं नोपलभ्यते । अनन्तरं रागरागिणीप्रस्तारः सविस्तरं उपवर्णितः । एतावदेव ग्रन्थस्य स्वरूपम् ।

भरतकोशे निम्नोक्तानां ९४ रागाणां लक्षणानि समुपलभ्यन्ते । अन्धाली-लिका । अवस्थान-वराटिका । आदिकामोदा । आभीरी । आम्रपञ्चमः । उत्पलिनी । कच्छोली । कम्भरीतिः । कर्णाटगौडः । कर्णाटबंगालः । काम्भोजी । कालिन्दी । कुन्तलवराटी । खसिका । गान्धारगतिका । गुण्डक्रिया । गुरुञ्जः । गुर्जरी । गोल्ली । गौडः । गौडी । घण्टारवः । छाया । छायातोडी । छायानट्टा । छायावेलावली । छोहारी । टक्कसैन्धवी । डोम्बक्रिया । तरङ्गिणी । तुरुष्कतोडी । तोडी । त्रिणेत्रकृतिः । दक्षिणगुर्जरी । दीपः । देवकृतिः । देशदेवालः । देशवालगौडः । देशाख्या । देशी । देशीहिन्दोलः । द्राविडगौडः । द्राविडवराटिका । धन्यासिका । ध्वनिः । नागध्वनिः । नाटनारायणी । नाटा । नादान्तरी । नीलोत्पलिनी । पुलिन्दी । पुन्नाटः । पौराली । प्रतापवराटिका । प्रतापवेलाउलिः । प्रथममञ्जरी । बृहद्दाक्षिणात्या । भम्माणी । भिन्नाभीरी । भुञ्जी । भैरवी । मध्यमादिः । मल्लारः । मल्लारिः । महाराष्ट्रगुर्जरी । मार्गहिन्दोलः । माहुरी । मेघरञ्जिका । रञ्जरीतिः । रामक्री । रीतिकैशिकी । लघुदाक्षिणात्या । ललिता । वराटिका । वेगरञ्जिका । वेलाधूलिः । शङ्कराभरणः । शाम्बरी । शुद्धबंगालः । शुद्धभाषा । शुद्धवराटी । श्रीकण्ठी । श्रीरागः । सालवाहनी । सिंहलीला । सैन्धववराटी । सैन्धवी । सोमरागः । सौराष्ट्रिका । सौराष्ट्री । स्वभावकृतिः । स्वरसैन्धवी । हस्तस्वरवराटिका । हर्षपुरी ।

जगदेकमल्लो भाषाङ्ग-क्रियाङ्गभेदेन लक्ष्ये दृष्टरागाणां १०१ एकोत्तरशतं सम्यङ् निरूपयामास इति संगीतसुधाकारेण रघुनाथभूपेनोक्तम् । अत्रानुक्तानां ७ सप्तरागाणां लक्षणानि गवेषणीयानि ।

रागाणां प्रातर्गेयाः सायंगेयाः प्रहरगेयाश्चेति विभागः प्रदर्शितः ।

प्रातर्गेया रागाः —

देशाक्षी भैरवी शुद्धा सालगाख्या च भैरवी ।
देवक्री रक्तहंसी च माहुरी रागरञ्जनी ॥
एते सूर्यांशतो जाताः सायंकाले तु निन्दिताः ।
प्रगायति प्रभाते यः स नरः सुखमेधते ॥

भरतकोशः । पृ. ४०५

सायंगेया रागाः —

शुद्धनट्टा सालगा च नाटा शुद्धवराटिका ।
वराटिका द्राविडी च देशी नागवराटिका ॥
छायावराटिका च स्यादाहर्यन्धालिका मता ।
मल्लारिका तदा छाया गौडी कर्णाटिकाह्वया ॥
गौडो मालवगौडश्च रामक्री रीतिरुत्तरा ।
छाया रामकृती रङ्गछाया स्वरवराटिका ॥

कर्णाटाङ्ग( य )बङ्गालसहिताश्चन्द्रमोंऽशुजाः ।
सायमेते प्रगातव्यास्तस्य श्रीरतुला भवेत् ॥
एतान्प्रातः परित्यज्ये ( जेत् ) वृद्धिकामीह मानवः ।
अनिरुक्ते तु रागाणां न वेलानिर्णयः क्वचित् ॥

भरतकोशः । पृ. ५२०

प्रहा( ह )रगेया रागाः—

प्रहा( ह )रैकोदयादर्वाक् प्रहा( ह )रैकोदयोपरि ।
देशाक्षी भैरवी शुद्धा सालगा च प्रगीयते ॥
वराटिका तथा शुद्धा द्राविडी नागसंज्ञका ।
प्रहा(ह)रोपरि गातव्या मल्लारी शाबरी तथा ॥
अन्धालिका रामकृतिश्छायानट्टा गुरुञ्जिका ।
मध्याह्नात्परतो गेया गौडरागाणि यानि च ॥
त्रियामोपरि गातव्या शुद्धसालगनाटिका ।

भरतकोशः । पृ. ४०४

भरतकोशे जगदेकोक्तं प्रसन्नादिः प्रसन्नान्तः इति वर्णालङ्कारद्वयमुपन्यस्तम् । आवर्तः—कोकिलः—चक्राकारः—जवः—निर्दोषः—पद्माकारः—महावज्रः—वारिदः—सदानन्दः—सीरः इत्येते वर्णालङ्काराः प्रतापसिंहप्रोक्ताश्चोल्लिखिताः । जगदेकमल्ल एव स्वकीये ग्रन्थे बहुषु स्थलेषु प्रतापपृथिवीभुजा इति पदेन आत्मानं विशिनष्टि । अतः स एवायं प्रतापसिंह इति भाति ।

अस्य सङ्गीतचूडामणेः प्रमाणतयोपन्यासः भरतशास्त्रग्रन्थे तालपदिकायां सङ्गीतसमयसारे नैषधीयचरितकाव्यस्य विद्याधरीटीकायां च दृश्यते इति डॉ० गोडे महोदयानां सङ्गीतचूडामणिस्तस्य समयश्चेति निबन्धाज्ज्ञायते । तेन तस्मिन् काले ग्रन्थोऽयं विद्वद्भिरपि अतिप्रमाणतया परिगृहीत आसीत् । एते चोपन्यासाः सङ्गीतशास्त्रग्रन्थेषु अस्य ग्रन्थस्य महत्वद्योतनाय पर्याप्ता इत्यलमतिपल्लवितेन ।

अस्मिन् ग्रन्थसम्पादनकार्ये सम्प्रति रामायणविभागाध्यक्षैः प्राच्यविद्यामन्दिराध्यक्षचरैः श्रीमद्भिर्गोविन्दभट्टमहोदयैरादित एव महत् साहाय्यमाचरितमिति तेषां सर्वथाऽधमर्णोऽस्मि । प्राच्यविद्यामन्दिराध्यक्षैः श्रीमद्भिः डॉ. भोगीलाल सांडेसरामहोदयैः तथैव साहाय्यपरम्परयाऽनुगृहीतोऽहमिति तेऽतीव धन्यवादार्हाः । उपाध्यक्षैः श्रीमद्भिः डॉ. उमाकान्त शाह महोदयैर्ग्रन्थसम्पादनार्थं पुस्तकादिप्रदानेन अनेक सूचनादिभिश्च बहुश उपकृतोऽस्मीति तेऽप्यतीव धन्यवादार्हाः । विद्वद्वर्यैर्वेङ्कटरमणशास्त्रिभिस्तथा न्यायभूषण-साहित्यशिरोमणिभिः श्रीमद्भी राघवन् नम्बियारमहोदयैः मलयलिपिलिखितस्याऽस्य ग्रन्थस्य पाठनिर्णयार्थं नैकशः साहाय्यमाचरितमिति तेषामुपकारा न कदापि विस्मर्तुं शक्यन्ते । अन्ते च मुद्रणालयव्यवस्थापकैः श्रीमद्भी रमणलाल पटेल महाशयैर्ग्रन्थस्यास्यातिक्लेशावहं मुद्रणकार्यमपि अतिरुचिरं सम्पादितमिति तेऽपि भूरिशो धन्यवादमर्हन्ति ।

छिपवाड, अकोलकर-वाडा,
वटोदरम् । ता. ५-६-१९५८.

दत्तात्रेय काशीनाथ वेलणकर

श्रीः ।

# सङ्गीतचूडामणिः ।

हरिः ( ॐ )

**श्रीगणपतये नमः ।**

**अविघ्नमस्तु ।**

देवः स द्विरदाननोऽस्तु भवतामिष्टार्थसंसिद्धये
निःसाधारणभक्तियुक्तमनसां विघ्नौघशान्तिप्रदः ।
यस्याऽऽभाति विलोलकर्णयुगलत्रस्ता कलक्वाणिनी
भृङ्गाली मदडिण्डिमध्वनिरिव व्यापारयन्ती पुरः ॥ १ ॥

श्रुतिस्वरग्रामसमग्ररागवर्णक्रमस्थानघनाभिरामम् ।
**सङ्गीतचूडामणि**मात्मराज्यकल्पं विधत्ते **कविचक्रवर्ती** ॥ २ ॥

**( अथ देशीसङ्गीतलक्षणम् । )**

देशेषु देशेषु नरेश्वराणां कुर्याज्जनानामपि वर्तते ( वर्तनं ) या ।
गीतं च वाद्यं च तथा च नृत्तं ( नृत्यं ) देशीति नाम्ना परिकीर्तिता सा ॥ ३ ॥

**( अथ गीतमाहात्म्यम् । )**

गीतस्यानुगतं वाद्यं नृत्तं ( नृत्यं ) वाद्यानुगामि यत् ।
तस्माद् गीतस्य मुख्यत्वं प्रशंसन्ति मनीषिणः ॥ ४ ॥

श्रीविष्णुरूपः खलु सामवेदस्तस्मात्समुत्पन्नमिदं हि गीतम् ।
तद्देवतानां पुरतः प्रगीतं भक्त्या बुधाः स्वर्गदमामनन्ति ॥ ५ ॥

पुरुषस्येन्द्रियाणां च महाभूतगणस्य च ।
गीतेनानवगीतेन जायते प्रीतिरुत्तमा ॥ ६ ॥

पुरुषे प्रीणिते साक्षात् प्रीणितः पुरुषोत्तमः ।
कर्ता पालयिता हर्ता भुवनत्रितयस्य सः ॥ ७ ॥

इन्द्रियप्रीणनात् प्रीतं स्यान्महाभूतपञ्चकम् ।
पृथिव्यां प्रीणितायां तु प्रीणिताः पर्वतादयः ॥ ८ ॥

अप्सु प्रीतासु सर्वासु तोषिताः सागरादयः ।
तेजसि प्रीणिते प्रीता भवेयुर्भास्करादयः ॥ ९ ॥

तोषिते मारुते सम्यक् प्राणिनः प्रीतिमाप्नुयुः ।
आकाशे प्रीणिते प्रीतं जगत्स्थावरजङ्गमम् ॥ १० ॥

योगध्यानादिकं यस्मात् सर्वलोकानुरञ्जनम् ।
तस्मादनन्तफलदं गीतं स्याद् भुक्तिमुक्तिदम् ॥ ११ ॥

संसारे सारभूतं यच्छ्रवणामृतमुत्तमम् ।
न वेत्ति गीतं यो मूढस्तस्य जन्म निरर्थकम् ॥ १२ ॥

**( अथ स्वरत्रैविध्यम् । )**

सप्तस्वरात् क्रमात् गीतं स्वरास्ते त्रिविधा मताः ।
सचेतनोद्भवाः केचित् केचिन्निश्चेतनोद्भवाः ॥ १३ ॥
उभयप्रभवाः केचिन्मुख्यास्तेषु शरीरजाः ।

**( अथ नादस्वरूपम् । )**

शरीर( रा )ना( न्ना )दसंभूतिर्गीतं नादात् प्रवर्तते ॥ १४ ॥

नादो बिन्दुः स्वरा रागाः संभवन्ति शरीरतः ।
स्वरो गीतं च वाद्यं च तालश्चेति चतुष्टयम् ॥ १५ ॥

न सिध्यति विना नादं तस्मान्नादात्मकं जगत् ।
अग्निमारुतयोर्योगा( गाद् ) भरे( वे )न्नादस्य सम्भवः ॥ १६ ॥
बिन्दुरुत्पद्यते नादान्नादान्निखिलवाङ्मयम् ।

**( अथ नादशब्दनिष्पत्तिः । )**

नकारः प्राण इत्युक्तो दकारो बह्निरुच्यते ॥ १७ ॥

अर्थोऽयं नादशब्दस्य सङ्केतात् परिकीर्तितः ।
स च पञ्चविधो नादो **मतङ्ग**मुनिसम्मतः ॥ १८ ॥

**( अथ नादप्रकाराः । )**

अतिसूक्ष्मश्च सूक्ष्मश्च पुष्टोऽपुष्टश्च कृत्रिमः ।
अतिसूक्ष्मो भवेन्नाभौ हृदि सूक्ष्मः प्रकाशते ॥ १९ ॥

पुष्टोपि युज्यते कण्ठे त्वपुष्टि( ष्ट )श्शिरसि स्मृतः ।
कृत्रिमो मुखदेशे तु स्थानदेनन ( भेदेन ) भासते ॥ २० ॥

॥ श्रीः ॥

॥ श्रीः ॥

## ( अथ प्रबन्धप्रकरणम् । )

एक एव प्रबन्धश्चेत् प्रकीर्णो वर्ज्य( र्ण्य )ते बुधैः ।
उद्देशस्तु प्रबन्धानामधुना क्रियते मया ॥ २१ ॥

प्रथमं( मो ) मातृकाख्यः स्यात् पञ्चतालेस्व ( श्व )रा ( र ) स्ततः
गद्यं वृत्तं दण्डकः स्यादार्या कन्दस्ततः परम् ॥ २२ ॥

हयलीलेभलीला च विजयो हरिपूर्वकः ।
ततः क्रौञ्चपदाभिख्यः कलहंसस्ततो भवेत् ॥ २३ ॥

ततः सिंहपदञ्च( श्च )कवालश्च जयमालिका ।
सिंहविक्रमनामाथ कथिता स्तवमञ्जरी ॥ २४ ॥

गाथा द्विपथकश्चैव मल्लिका द्विपदी थ( घ )टः ।
चर्चरी बन्ध( द्ध )नी चैव ततः प्रोक्ता चतुष्पदी ॥ २५ ॥

वस्तुनामप्रबन्धस्य करणं स्वरपूर्वकम् ।
ततश्च पाटकरणं बन्धारयं ( ख्यं ) करणं ततः ॥ २६ ॥

अन्यत्स्वरपदाख्यं च करणं परिकीर्तितम् ।
तथान्यच्चित्रकरणं करणं तेन्न ( न ) पूर्वकम् ॥ २७ ॥

करणं मिश्रपूर्वं च वर्तन्यथ विवर्तनी ।
स्वरार्थ एला ढोकी ( ढेङ्की ) च तथैव ध्वनिकुट्ट( ट्टि )नी ॥ २८ ॥

डों( झों )बडो लाभको ( लम्भको ) रासश्चैकताल्यङ्कता ( चा ) र( रि )णी ।
चतुरंग ( रङ्गः ) स्वराङ्गश्च त्रिभङ्गिस्तु विचित्रकः ॥ २९ ॥

ततो रागकदम्बः स्यात् भवेत्तालार्णवस्ततः ।
रससन्दोहसंज्ञश्च मण्डनश्च चतुर्मुखः ॥ ३० ॥

ततः स्याद्वर्णसरकस्ततो हरविलासकः
*पञ्चहस्तिस्ततः प्रोक्तः ततः पञ्चानको ( नो )भवेत् ॥ ३१ ॥

श्रीरङ्गो गदितस्तस्माद् उमातिलकनामकः ।
स्यात् श्री ( च्छ्री ) विल( ला )सःशरभलीलोऽन्यर्सिंहलीलकः ॥ ३२ ॥

विजयश्च जयश्रीश्च तथान्यो हर्षवर्धनः ।
श्रीवर्धनः प्रतापादिवर्धनोऽथ मनोरमः ॥ ३३ ॥

प्रमोदश्च ततोऽप्यन्यौ द्वौ सुदर्शनकन्दुकौ ।
आमोदोऽकन्धुश्चैव ( ङ्कध्वनिश्चैव ) ततस्त्रिपथकाभिधः ॥ ३४ ॥

अभिनन्दः शुकः शारी रणरङ्गोऽथ नन्दनः ।
हंसलीलोऽथ वर्णः स्यात् सिंहविक्रान्तसंज्ञकः ॥ ३५ ॥

शुकचञ्चुचै( श्चै )कपादो नत्त( र्त )नस्तदनन्तरम् ।
वीरश्रीर्नत्त( वर्त )नानन्दो ललितो हंसकः( तः ) पदम् ॥ ३६ ॥

नन्दश्च मङ्गलाचारो धवलो मङ्गलाभिधः ।
वदनो( नः )त्सबन्धा( संपडा )ख्यश्च चर्या राहसिका ( रासकिका ) तथा ॥३७॥

नि( त्रि )पदी षट्पदी चैव मोळ( ल ) ( ट्ट )श्चो( ट्टो घो )ल्लरिका तथा ।
मो( लो )ल्लिर्दन्तीति वस्तूनामुक्तमेकोत्तरं शतम् ॥ ३८ ॥

**( अथ मातृकाप्रकाराः )**

दिवा( व्या ) च मानुषी चान्या दिव्यमानुषिका व( प )रा ।
दिव्या संस्तुतया वाचा दिव्यैस्तालैर्विभूषिता ॥ ३९ ॥

मानुषी प्राकृतोक्त्यैव तालैर्देशीगतैर्भवेत् ।
भाषावैचित्र्यसंयुक्ता देशी या दिव्यमानुषी ॥ ४० ॥

मार्गदेशीगतैस्तालैर्मातृका परिगीयते ।
वेदान्तसिद्धान्तसमस्तमन्त्रं( न्त्रा )गन्धर्ववृन्दैः सह नारदाद्यैः ।
वेदाश्च सर्वे परितोषभाजो भवन्ति गीते खलु मातृकायाः ॥ ४१ ॥

पञ्चभङ्गी इति पाठः पञ्चहस्तिः इत्यपेक्षया साधुः । रत्नाकरेऽपि अयमेव पाठोऽस्ति ।

श्रीः ।

## ( अथ तालप्रकरणम् । )

विष्णुं लोकगुरुं प्रणम्य शिरसा सन्मार्गसन्दर्शकं
कीर्तिप्रीतिकरं जनस्य लघुना कामेन कामप्रदम् ।
सेव्यं स्याद्यतिभिर्द्रुतप्लुतपदन्यासाप्तलोकत्रयं
तालानां कथयामि लक्षणमहं पूर्वोक्तशास्त्रक्रमात् ॥ ४२ ॥

## ( अथ तालशब्दनिष्पत्तिः । )

तालशब्दस्य निष्पत्तिः प्रतिष्ठार्थो( र्थे )न धातुना ।
गीतं वाद्यं च नृत्तं ( त्यं ) च भाति ताले प्रतिष्ठितः ( तम् ) ॥ ४३ ॥

## ( अथ तालप्राणाः । * )

तालः कालस्य यन्मानं मापा—( मात्राजं ) हि क्रियाकृतम् ।

## ( अथ जातयः । )

त( च )तुरश्रस्ततस्त्र्यश्रो मिश्रः खण्डाभिधस्तथा ॥ ४४ ॥

चतुर्विधो भवेत्तालस्तत्स्वे( स्व )रूपं निरूप्यते ।
तत्र चच्चत्पुटः प्रोक्तश्चतुरश्रो( स्रो ) मनीषिभिः ॥ ४५ ॥

स त्रिधैककलः पूर्वं( र्वो ) द्विकलश्च चतुष्कलः ।
तथा चाचपुटस्त्र्यश्र( स्र )स्तस्य भेदा भवन्ति षट् ॥ ४६ ॥

गुरुत्रयात् समारभ्य द्विगुणं द्विगुणं क्रमात् ।
यावत् षण्णवतिस्तस्मिन्नेवं षड्भेदकाः क्रमात् ॥ ४७ ॥

युग्मौजमिश्रणामिश्रस्तालः प्रोक्तो विचक्षणैः ।
विश्लिष्टो( ष्टै र )प्यव( वि )श्लिष्टैस्तालाङ्गैर्य( र्यो ) द्रुतादिभिः ॥ ४८ ॥

---

* कालो मार्गः क्रियाङ्गानि ग्रहो जातिः कला लयः ।
यतिः प्रस्तारकश्चेति तालप्राणा दश स्मृताः ॥ सं. दर्पणम् श्लो. ६३१.

क्रियते बहुभङ्गीभिः स तालः खण्डसंज्ञकः ।

**( अथ मात्रालक्षणम् । )**

लघ्वक्षराणां पञ्चानां मानमुच्चारणे हि यत् ॥ ४९ ॥

तत्प्रमाणा परिज्ञेया मात्रा तालगता बुधैः ।
........( कला च ) सर्वमाख्योय( सैव मार्गे या ) ध्रुवशब्देन चोच्यते ॥५०।

**( अथ मार्गाः । )**

दक्षिणो वार्तिकश्चित्रस्ततश्चित्रतरो मतः ।
तथा चित्रमत( तम )श्च स्यादतिचित्रतमो( मः ) परः ॥ ५१ ॥

षडेवं कथिता मार्गास्तत्स्वरूपं निरूप्यते ।
अष्टमात्र ( त्रा ) कला ज्ञेया मार्गे दक्षिणसंज्ञके ॥ ५२ ॥

वार्तिके स्या( स्याच्च )चतुर्मात्रा कला चित्रे द्विचि( मा )त्रिका ।
मात्रा चित्रतरे च स्यादर्धा चित्रतमे ततः ॥ ५३ ॥

अतिचित्रतमे मार्गे कला तु द्रुतसंज्ञिता ।

**( अथ ग्रहाः । )**

ग्रहस्त्रिधा समोऽतीतस्तथाऽनागत इत्यपि ॥ ५४ ॥

गीते वाद्ये च नृत्ते( त्ये ) च............( सममेव ) प्रवर्तते ।
यस्तालः स च विज्ञेयः समग्रहसमाह्वयः ॥ ५५ ॥

किञ्चिद्गीते समारब्धे वाद्ये नृत्तेऽथवा पुनः ।
ग्रहणं यत्र तालस्य सोऽतीतग्रह इष्यते ॥ ५६ ॥

योऽलंकारेण गीते स्यात् तकारेण च वादने ।
नृत्येऽङ्गवर्त्तनैस्सार्धं स तालोऽनागतग्रहः ॥ ५७ ॥

**( अथ लयः । )**

तालान्तरालवर्त्ती यः कालोऽसौ लयनाल्लयः ।
त्रिविधः स च विज्ञेयो द्रुतो मध्ये( ध्यो ) विलम्बितः ॥ ५८ ॥

## ( अथ यतिः । )

लययानयतिः सम्यक् कथित( ता )**दत्तिवा( ला )**दिभिः
समा स्रोतोवहाख्या च गोपुच्छा चेति सा त्रिधा ॥ ५९ ॥

## ( अथ प्रस्तारः । )

प्रस्तारे( ता )लसम्बन्धि ह्यक्षरः( रं )स्याच्चतुर्विधः( धम् ) ।
संज्ञया तत्परिज्ञेयं द्रुतं लघु गुरु प्लुतम् ॥ ६० ॥

प्रत्येकं च द्रुतादीनां भवेत् पर्यायपञ्चकम् ।
अर्धमात्रं द्रुतं व्योम व्यञ्जनं बिन्दुकं तथा ॥ ६१ ॥

मातृ( त्रि )कं सरलं ह्रस्वं लघु व्यापकमित्यपि ।
द्विमात्रिकं कला वक्रं गुरु दीर्घमिति स्मृतम् ॥ ६२ ॥

सामोद्भवं प्लुतं दीप्तं तथा त्र्यंशं त्रिमात्रिकम् ।
द्रुते स्याद्देवता शम्भुर्लघुन्यद्रिपतेः सुता ॥ ६३ ॥

गौरा( री )शिवौ च गुरुणी( णि ) प्लुते ब्रह्मादयस्त्रयः ।
अनु द्रुतादिनिष्पन्नाँस्तालान् वक्ष्यामि साम्प्रतम् ॥ ६४ ॥

## ( अथ एकोत्तरशततालाः । )

चंच्चत्पुटः( चच्चत्पुटः )चाचपुटः षट्पिका(ता)पुत्रकस्तथा ।
संपकेष्टाक उत्(द्)घट्ट आदितालश्च दर्पणः ॥ ६५ ॥

चच्चरी सिंहलीलश्च कन्दर्पः सिंहविक्रम(मः) ।
श्रीरङ्गो रतिलीलश्च रङ्गतालो(लः)परिक्रमः ॥ ६६ ॥

प्रत्यङ्गो गजलीलश्च त्रिभिन्नो वीरविक्रमः ।
हंसलीलो वर्णभिन्नो राजचूडामणिस्ततः ॥ ६७ ॥

*रङ्गोद्योतो............रङ्गप्रदीपकः ।
हंसनादः सिंहनादो मल्लिकामोदसंज्ञकः ॥ ६८ ॥

---

*रङ्गोद्योतो राजतालः सिंहविक्रीडितस्तथा । वनमाली वर्णतालस्ततो रङ्गप्रदीपकः ॥
अयं पाठो मूले नास्ति । खण्डितो विद्यते स च सङ्गीतमकरन्दात् संशोध्य स्थापितः ।

भवेच्छरभलीलश्च रङ्गाभरण एव च ।
भवेत्तुरंगलीलः स्यात्ततः स्यात् सिंहनन्दनः ॥ ६९ ॥

जयश्रीर्विजयानन्दः प्रतितालो द्वितीयकः ।
मकरन्दः कीर्तितालो विजयो जयमङ्गलः ॥ ७० ॥

राजविद्याधरो मट्ट(ट्टो)जयतालः कुडुर्ककः ।
ततो निःसारक( निःसारुकः ) क्रीडा त्रिभङ्गिः कोकिलप्रियः ॥ ७१ ॥

श्रीकीर्तिर्बिन्दुमालि( ली )श्च ( च )समतालश्च नन्दनः ।
उदीक्षणो मड्डि(ट्टि)का (मण्ठिका) च ढेङ्किका वर्णमड्डि(ट्टि) (ण्ठि)का ॥ ७२ ॥

अभिनन्दोऽन्तरक्रीडा( डः ) मल( ल्ल )तालश्च दीपका:( कः ) ।
अनङ्गतालो विषमो नान्दीकुमुदकन्दुकः( काः ) ॥ ७३ ॥

एकताल(ली) चे(च)क(कं)कालश्चतुस्तालश्च(ली च) नौं(डों) (त्सौं)बिका ।
अभङ्गो राजवंकालस्तथैव लघुशेखरः ॥ ७४ ॥

प्रतापशेखरश्चान्यो जगज्झम्पश्चतुर्मुखः ।
झम्पाकं (कः) प्रतिमङ्कश्च तथा तालस्तृतीयकः ॥ ७५ ॥

तस्मादुपरि विज्ञेयो वसन्तो ललितो रतिः ।
करणाख्या(ख्यो) यतिश्चैव* राजनारायणस्ततः ॥ ७६ ॥

मदनश्चैव विज्ञेयः पार्वतीलोचनस्ततः ।
ततो गारुकि(गि)तालः स्यात्ततः श्रीनन्दनो जयः ॥ ७७ ॥

लीला विलोकितश्चान्यो ललितप्रिय एव वा ।
जनकश्चैव विज्ञेयो लक्ष्मीशो रागवर्धनः ॥ ७८ ॥

बद्धा(न्धा)पण इति ज्ञेयो(यः) तालस्यैकशतं बुधैः ।
चतुरश्रादितालानामिदानीं कथयाम्यहम् ॥ ७९ ॥

प्रस्तारसहित(तं) लक्ष्यं तद्भेदाश्च पृथग्विधाः ।

*‘षट्तालो वर्द्धनस्तथा । तालो वर्णयतिश्चैव’ अयं पाठो मूले भ्रष्टः । स क. सङ्गीतमकरन्दात् संशोध्य स्थापितः ।

॥ श्रीः ॥

[ १ ] ताले चच्चत्पुटे ज्ञेयं गुरुद्वन्द्वं लघुप्लुतम् ।

ऽ ऽ । 2 चच्चपु( त्पु )टम्( टः ) । [ ८ ]

[ २ ] गुरु ल( लै )घू गुरुश्चैव भवेच्चाचपुटाभिदे ( धे ) ॥ ८० ॥

ऽ । । ऽ चाचपुटम्( टः ) । [ ६ ]

[ ३ ] पलगा गलपाश्चैव षट्पितापुत्रकस्तथा ।

2 । ऽ ऽ । 2 षट्पितापुत्रकम्( कः ) । [ १२ ]

[ ४ ] मगणः स्यात् प्लुताद्यन्तं( न्तो ) संपक्वेष्टाकसंज्ञके ॥ ८१ ॥

2 ऽ ऽ ऽ 2 संपक्वेष्टम् ( ष्टः ) । [ १२ ]

[ ५ ] उद्घट्टे मगणस्त्वेकः,

ऽ ऽ ऽ उद्घट्टः । [ ६ ]

[ ६ ] आदितालो लघुः स्मृतः ।

। आदितालं ( लः ) । [ १ ]

[ ७ ] दर्पणे स्यात् द्रुतद्वन्द्वं गुरुश्चैकः प्रकीर्तितः ॥ ८२ ॥

० ० ऽ दर्पणं ( णः ) । [ ३ ]

[ ८ ] अष्टकृत्वस्तु चच्च( र्च )र्यां विरामान्तौ द्रुतो ( तौ ) लघुः ।

००'। ००'। ००'। ००'। ००'। ००'। ००'। ००'। चच्च( र्च ) री । [ १८ ]

[ ९ ] सिंहलीले विधातव्यं लघ्वाद्यन्त ( न्तं ) द्रुतत्रयम् ॥ ८३ ॥

। ० ० ० । सिंहलीला ( लः ) । [ ३½ ]

[ १० ] द्रुतद्वयं यकारश्च कन्दर्पः परिकीर्तितः ।

० ० । ऽ ऽ कन्दर्पं ( र्पः ) । [ ६ ]

[ ११ ] सिंहविक्रमताले स्युर्मगणो लः पला ( लौ ) गपौ ॥ ८४ ॥

ऽ ऽ ऽ । 2 । ऽ 2 सिंहविक्रमं ( मः ) । [ १६ ]

दक्षभागे प्रतितालं अन्ते लिखिता तालमात्रासंख्या ज्ञेया । वामभागे च तालक्रमाङ्को ज्ञेयः ।

[ १२ ] श्रीरङ्गसंज्ञके ताले सगणो लः ( ल )प्लुतौ मतौ ।
।। ऽ । 2 श्रीरङ्ग ( ङ्गः ) । [ ८ ]

[ १३ ] रतिलीले विधातव्यं लघुद्वन्द्वं गुरुद्वयम् ॥ ८५ ॥
।। ऽऽ रतिलीला ( लः ) । [ ६ ]

[ १४ ] चत्वारो रङ्गताले स्यु द्रु ( द्रु )ता गुरुस्त( र )तः परम् ।
० ० ० ० ऽ रङ्गतालं ( लः ) । [ ४ ]

[ १५ ] परिक्रमे द्रुतद्वन्द्वं यगणस्तदनन्तरम् ॥ ८६ ॥
० ० । ऽ ऽ परिक्रमं ( मः ) । [ ६ ]

[ १६ ] प्रत्यङ्गसंज्ञके ताले मगण ( णः ) स्याल्लघुद्वयम् ।
ऽऽऽ ।। प्रत्यङ्ग ( ङ्गः ) । [ ८ ]

[ १७ ] लचतुष्कं विरामान्तं गजलीले प्रकीर्तितम् ॥ ८७ ॥
।।।।' गजलीला ( लः ) [ ४½ ]

[ १८ ] लघुर्गुरुः प्लुतश्चैव त्रिभिन्ने परिकीर्तिता ( ताः ) ।
। ऽ 2 त्रिभिन्नं ( न्नः ) । [ ६ ]

[ १९ ] * ( वीरविक्रमताले तु ) लौ द्रुतौ गुरुरेव च ॥ ८८ ॥
।। ० ० ऽ वीरविक्रमं ( मः ) । [ ५ ]

[ २० ] सविरां —— ( रामं ) लघुद्वन्द्वं ताले स्याद्धंसलीलके ।
।।' हंसलीला ( लः ) [ २½ ]

[ २१ ] वर्णभिन्नाभि–( धे ) ताले द्रुतद्वन्द्वं लघुर्गुरुः ॥ ८९ ॥
० ० । ऽ वर्णभिन्नं ( न्नः ) [ ४ ]

[ २२ ] राजचूडामणौ ताले द्रुतौ नश्च द्रुतौ लगौ ।
० ० ।।। ० ० । ऽ राजचूडामणिः । [ ८ ]

[ २३ ] रङ्गोद्योतन( क )ताले तु मगणौ ( णो )लप्लुतावपि ॥ ९० ॥
ऽऽऽ । 2 रङ्गोद्योतकं ( कः ) । [ १० ]

* 'वीरविक्रमताले तु' इति मूले नास्ति ।

[ २४ ] लगौ ( गोलौ ) द्रुत ( तौ ) गलो ( लौ )पश्च राजताले* प्रकीर्तिता ( ताः )।
ऽ । । ० ऽ । 2 ( ? )
( गपौ द्रुतौ गलौ पश्च राजताले प्रकीर्तितः । इति सं. मकरन्दे )
( ऽ 2 ० ० ऽ । 2 ) राजतालं ( लः ) । [ १२ ]

[ २५ ] द्विर्ल (र्लः) पा (पो) गा (गो) लगौ पश्च सिंहविक्रीडिते लपौ ॥९१॥
। । 2 ऽ । ऽ 2 । 2 सिंहविक्रीडितं ( तः ) । [ १७ ]

[ २६ ] वेदद्रुता लौ द्रुतौ–ग ( च ) वनमाली ( लि )नि गस्तथा ।
० ० ० ० । । ० ० ऽ वनमालि ( ली ) । [ ७ ]

[ २७ ] गुरुर्लघू द्रुतौ गश्च वर्णे स्याच्चतुरस्र( श्र )के ॥ ९२ ॥
ऽ । । ० ० ऽ चतुरश्रवर्ण ( र्णः ) । [ ७ ]

[ २८ ] लघुर्द्रुतौ लघू गश्च त्र्यश्रवर्णे प्रकीर्तिताः ।
। ० ० । । ऽ त्र्यश्रवर्ण ( र्णः ) । [ ६ ]

[ २९ ] प्रतितूर्यं विरामान्तं मिश्राख्ये द्वादश द्रुताः ॥ ९३ ॥
प्लुतौ ( तौ ) गुरुद्वु ( द्वै ) तद्वन्द्वं गद्वयं ल ( लो ) गुरुस्तथा ।
००००' ००००' ००००' 2 ऽ ० ० ऽ ऽ । ऽ ( ? ) [ १९¾ ]

[ ३० ] रङ्गप्रदीपत ( ता )ले स्यात् तगणा ( णो ) गप्लुतौ यदि ॥ ९४ ॥
ऽ ऽ । ऽ 2 रङ्गप्रदीपः । [ १० ]

[ ३१ ] लप्लुतौ द्रुतयुग्मं पो हंसनादे प्रकीर्तिताः ।
। 2 ० ० 2 हंसनादं ( दः ) [ ८ ]

[ ३२ ] यगणो ल्लो (·लो ) गुरुश्चैव सिंहनादे निरूपिताः ॥ ९५ ॥
। ऽ ऽ । ऽ सिंहनादं (दः) । [ ८ ]

[ ३३ ] ताले स्यान्मल्लिकामोदे लद्वयं खचतुष्टयम् ।
। । ० ० ० ० मल्लिकामोदं ( दः ) । [ ४ ]

---

* ( १ ) राजतालो गपौ दौ च गलौ प्लुतः । सं० रत्नाकरः ता. अ. श्लो. २६८ ॥ ( २ ) राजताले क्रमात्प्रोक्ता गपौ दौ गलपास्तथा । सं० चिन्तामणिः ॥ इति १२ मात्रात्मकः सर्वसंमतोऽयं राजतालः ।

[ ३४ ] लघुद्रु( र्द्रु )तचतुष्कं लौ स्यातां शरभलीलके ॥ ९६ ॥
। ० ० ० ० । । शरभलीलः । [ ५ ]

[ ३५ ] तगणाल्लप्लुतौ कार्यौ रङ्गाभरणसंज्ञके ।
ऽ ऽ । । 2 रङ्गाभरणं ( णः ) । [ ९ ]

[ ३६ ] तुरङ्गलीले ताले स्या ( स्याद् ) द्रुतद्वन्द्वं लघुस्ततः ॥ ९७ ॥
० ० । तुरङ्गलीलः । [ २ ]

[ ३७ ] तपो ( पौ ) लगौ द्रुतौ गौ लः पलपा गश्च लद्वयम् ।
*निःशब्दं लचतुष्कं च ताले स्यात् सिंहनन्दने ॥ ९८ ॥
ऽ ऽ । 2 । ऽ ० ० ऽ ऽ । 2 । 2 ऽ । । + सिंहनन्दनं (नः) । [ ३२ ]

[ ३८ ] ग ( गो ) लौ ल ( लो )न्त्यगुरुश्चैको जयश्रीरिति गण्यते ।
ऽ । । । ऽ जयश्री ( श्रीः ) । [ ७ ]

[ ३९ ] भवेयुर्विजयानन्दे लद्वत् ( द्वयं ) गुरवस्त्रयः ॥ ९९ ॥
। । ऽ ऽ ऽ विजयानन्दं ( न्दः ) । [ ८ ]

[ ४० ] लो द्रुतौ प्रतिताले स्यात्
। ० ० प्रतितालं ( लः ) । [ २ ]

[ ४१ ] द्रुतौ नश्च द्वितीयके ।
० ० । । । द्वितीयकं ( कः ) । [ ४ ]

[ ४२ ] मकरन्दे द्रुतद्वन्द्वं लघुत्रयमथो गुरू ॥ १०० ॥
० ० । । । ऽ ऽ मकरन्दं ( न्दः ) । [ ८ ]

[ ४३ ] गलौ पगौ लपौ श्चे ( चै )त्र कीर्तिताले प्रकीर्तिता ( ताः ) ।
ऽ । 2 ऽ । 2 कीर्तितालं ( लः ) । [ १२ ]

[ ४४ ] प्लुतो गश्च प्लुतो लश्च ताले विजयसंज्ञके ॥ १०१ ॥
2 ऽ 2 । विजयतालं ( लः ) । [ ९ ]

---

* निःशब्दं लचतुष्कं नाम चत्वारो लघवः अशब्दाः + ( लचतुष्कं यावन्न विरामः । ) अथवा सङ्गीतरत्नाकरे च ४ ×इति ' चतुर्लघु निःशब्दम् ' इत्यर्थकः सङ्केतो द्योतितस्तेन उपरिनिर्दिष्टोऽर्थः स्फुटः ।

[ ४५ ] सकारश्च सकारश्च जयमङ्गलनामि ( म )नि ।
। । ऽ । । ऽ जयमङ्गलं ( लः ) [ ८ ]

[ ४६ ] लघुश्च गो द्रुतौ ताले राजविद्याधराभिधे ॥ १०२ ॥
। ऽ ० ० राजविद्याधरं ( रः ) । [ ४ ]

[ ४७ ] सकारान्मड्डु( ट्ट )ताले स्यात् कल्पितं लचतुष्टयम् ।
। । ऽ । । । । मड्डु[ ट्ट ]तालं ( लः ) । [ ८ ]

[ ४८ ] जगणो लौ द्रुतौ पश्च जयताले प्रकीर्तिता ( ताः ) ॥ १०३ ॥
। ऽ । । । ० ० 2 जयतालं ( लः ) [ १० ]

[ ४९ ] द्रुतद्वन्द्वं लघुद्वन्द्वं भवेत्ताले हुडुक्तके ।*
० ० । । हुडुक्ततालं ( लः ) । [ ३ ]

[ ५० ] लघुद्वयं विरामान्तं ताले निःसारुके भवेत् ॥ १०४ ॥
। ।' निःसारुकं ( कः ) । [ २३/४ ]

[ ५१ ] द्रुतद्वयं विरामान्तं क्रीडाताले प्रकीर्तितम् ।
० ०' क्रीडातालं ( लः ) । । [ १३/४ ]

[ ५२ ] लघुद्वन्द्वं गुरुद्वन्द्वं त्रिभङ्गिमि( रि )ति कथ्यते ॥ १०५ ॥
। । ऽ ऽ त्रिभङ्गितालं ( लः ) । [ ६ ]

[ ५३ ] कोकुल ( कोकिल ) प्रियताले स्युः क्रमात् गुरुलघुप्लुताः ।
ऽ । 2 कोकु ( कि )लप्रियतालं ( लः ) । [ ६ ]

[ ५४ ] श्रीकीर्तिसंज्ञके ताले गुरुद्वन्द्वं लघुद्वयम् ॥ १०६ ॥
ऽ ऽ । । श्रीकीर्तितालं ( लः ) । [ ६ ]

[ ५५ ] चत्वारो बिन्दवो गुर्वोर्मध्ये स्युर्बिन्दुमालिनि ।
ऽ ० ० ० ० ऽ बिन्दुमालिनी (लीं) । [ ६ ]

[ ५६ ] समताले लघुद्वन्द्वं विरामान्त(न्तं) द्रुतद्वयम् ॥ १०७ ॥
। । ० (। । ० ०') समतालं (लः) । [ ३३/४ ]

---

* असौ कुडुक्काऽभिधः । कुडुक्कः इत्यपरनामा वा ।

[ ५७ ] लौ (लौ) द्रुतौ च प्लुतश्चान्ते ताले स्यान्नन्दमाभिदे (धे) ।
। । ० ० 2 नन्दनतालं (लः) । [ ६ ]

[ ५८ ] *दक्षिणे स्याल्लघुद्वन्द्वं गुरुरेकस्ततः परम् ॥ १०८ ॥
। । ऽ दक्षिणतालं (लः) । [ ४ ]

[ ५९ ] मड्डि (ट्टि) (ष्ठि)कायां विधातव्या गुरुर्बिन्दुः( न्दू ) प्लुतः क्रमात् ।
ऽ ० ० 2 मड्डिकातालं (लः) । [ ६ ]

[ ६० ] ढोक्किका जगणो न स्यात्( ढेङ्किका रगणेन स्यात् )केषांचित् सैव योजना
॥ १०९ ॥

ऽ । ऽ ढो( ढे )ङ्किकातालं (लः) । [ ५ ]

[ ६१ ] लौ बिन्दू लश्च बिन्दु ( न्दू )श्च (च) विज्ञेया वर्णमड्डि(ट्टि)का ।
। । ० ० । ० ० वर्णमड्डि [ ट्टि ] कातालं (लः) । [ ५ ]

[ ६२ ] लद्वन्द्वं बिन्दुयुग्मं च गुरुश्चैवाभिनन्दने ॥ ११० ॥
। । ० ० ऽ अभिनन्दनतालं (लः) । [ ५ ]

[ ६३ ] विधातव्या ऽन्तरक्रीडा विरामान्त( न्तं ) द्रुतत्रयम् ।
० ० ०' अन्तरक्रीडः । [ १$\frac{३}{४}$ ]

[ ६४ ] मल्लताले ऽब्धिलघवो विरामान्तद्रुतत्रयम् ॥ १११ ॥
। । । । ० ०'( ० ० ०' )मल्लतालं (लः) [ ५$\frac{३}{४}$ ]

[ ६५ ] द्रुतद्वयं लघुद्वन्द्वं गुरुद्वन्द्वं च दीपके ।
० ० । । ऽ ऽ दीपकतालं (लः) । [ ७ ]

[ ६६ ] लघुप्लुतौ सकारश्च स्यादनङ्गाभिधे पुनः ॥ ११२ ॥
। 2 । । ऽ अनङ्गतालं (लः) । [ ८ ]

[ ६७ ] वेदद्रुता विरामान्ता द्वौ वारौ ( द्विवारं ) विषमे मताः ।
० ० ० ०'( ० ० ० ०' ० ० ० ०' ) विषमतालं (लः) । [ ४$\frac{१}{२}$ ]

[ ६८ ] श्रन्दि( नान्दी )ताले समुद्दिष्टा लघु बिं(बिं)न्दू लघु( घू ) गुरुः (रू) ।
॥ ११३ ॥

* उद्दीक्षणतालापरपर्यायोऽयम् ।

। ० ० । ऽ ऽ श्रन्दि ( नान्दी )तालं ( लः ) ।

( । ० ० । । ऽ ऽ नान्दीतालः । ) [ ८ ]

[ ६९ ] कुमुन्द( द ) ( मुकुन्द ? ) संज्ञके ताले लघु बि( र्बि )न्दू लघुर्गुरुः ।$

। ० ० । ऽ कुमुदतालं ( लः ) । [ ५ ]

[ ७० ] लघुद्वन्द्वं सकारेण कन्दुकः परिकीर्तितः ॥ ११४ ॥

। । । । ऽ कन्दुकतालं ( लः ) । [ ६ ]

[ ७१ ] एकेनैव द्रुतेन स्यादेकताले( ली )ति संज्ञया ।

० एकतालं ( लः ) । ( एकतालीतालः ) [ ½ ]

चतुर्विध(धः) स्यात् कङ्कालः †खण्डः पूर्णः समा[मोऽ]समः ॥ ११५ ॥

[ ७२ ] पूर्णो द्रुतचतुष्केण गुरुणा लघुना क्रमात् ।

० ० ० ० ऽ । पूर्णतालं( लः ) । [ ५ ]

[ ७३ ] चतुस्ताले गुरुः पूर्वं ततो बिन्दुत्रयं भवेत् ॥ ११६ ॥

ऽ । ( ? ) ० ० ० ( ऽ ० ० ० ) चतुस्तालं ( लः ) । [ ३½ ]

[ ७४ ] विर( रा )मान्तौ लघु( लघू ) द्विश्चेत् §सोंबिकीति प्रकीर्तिता । [ ? ]

। ।' । ।' त्सों ( सों ) ( डों )बिकतालं ( लः ) । [ ४½ ]

*अमुमेव वदन्त्यन्ये तालं बन्धा( द्धा )पणाभिधम् ॥ ११७ ॥

[ ७५ ] अभङ्गताले कर्तव्या( व्यं ) लघ—त्रे ‡ त्रिमात्रिका( कम् ) ।

। । । 2 अभङ्गतालं ( लः ) । [ ६ ]

$ अयमेव कुमुन्द इति नन्दी ( भरतार्णवकर्ता ) ।
मुकुन्दसंज्ञिके ताले लघुर्बिन्दुर्लघुर्गुरुः । सं० मकरन्दे ।

† खण्डसमाऽसमेति तालत्रयाणां लक्षणानि अत्र न दत्तानि यतस्त्रयो भेदा न परिगणिताः ।

§ असौ मूले ( मलयालम् लिप्यां ) डों अथवा सों इति पठ्यते ।
सङ्गीतरत्नाकरादिषु ग्रन्थेषु 'डोम्बुली' इत्यपरनामासौ लक्षणेन परिचीयते ।

* अमुमेव वदन्त्यन्ये तालं वर्धापणाभिधम् इति पाठः साधुः ।
ताले वर्धापणे ज्ञेयं लघूनां च चतुष्टयम् ।
। । । । वर्धापणतालः । ( सुधाकलशे )

‡ मूलपुस्तके ( मलयालम् लिप्यां ) 'लघण्डेत्रे' इति पाठो दृश्यते तत्र 'लघुन्यन्ते' इति चेत् साधुपाठः ।

[ ७६ ] ज(र)गणाद् बिन्दुयुग्मेण(न) राजवंला(ङ्का)ल इष्यते ।
ऽ । ऽ ० ० राजवंका(ङ्का)लतालं (लः) । [ ६ ]

[ ७७ ] एकेन स्स(स)विरामेण लघुना लघुशेखरः ॥ ११८ ॥
।' लघुशेखरतालं (लः) । [ १¼ ]

[ ७८ ] प्रतापशेखरे त्र्यंशा(शो) (त्र्यङ्गाद्) विरामान्तद्रुतद्वयम् ।
2 ० ०' प्रतापशेखरतालं (लः) । [ ४¼ ]

[ ७९ ] जगज्झम्पे गुरुश्चैको विरामान्तद्रुतद्वयम् ॥ ११९ ॥
।(ऽ) ० ०' जगज्झम्पतालं (लः) । [ ३¼ ]

[ ८० ] चतुम्मु(र्मु)खाभिदे(धे) ताले जगणानन्तरः प्लुतः ।
। ऽ । 2 चतुर्मुखतालं (लः) । [ ७ ]
त्रिमात्रिकः पुनः कैश्चिदयमेव प्रकीर्तितः ॥ १२० ॥
2 चतुर्मुखतालं(लः) । [ ३ ]

[ ८१ ] व्योमद्वयं विरामान्तं लश्च झंभा(झम्पा)भिधे भवेत् ।
० ०'(० ०' ।) झम्पतालं (लः) । [ २¼ ]

[ ८२ ] सगणो भगणो *वापि प्रतिमड्डे(ण्ठे) बुधैःस्मृतः ॥ १२१ ॥
। । ऽ ऽ । । प्रतिमट्ट(ण्ठ) तालं (लः) । [ ८ ]

[ ८३ ] तृतीयताले बिन्दौ (न्दुः) स्याद् विरामान्तं द्रुतद्वयम् ।
। ० ० ०'(?) (० ० ०') तृतीयतालं (लः) । [ १¾ ]

[ ८४ ] ‡ वसन्तताले कर्तव्यौ ग(न) गणो न(म) गणस्ततः ॥ १२२ ॥
। । । ऽ ऽ ऽ वसन्ततालं (लः) । [ ९ ]

[ ८५ ] ताले ललितसंज्ञे स्याद् द्रुतद्वन्द्वं लघुर्गुरू (रुः) ।
० ० । ऽ ऽ (० ० । ऽ) ललिततालं (लः) । [ ६ ]. [ ४ ] ?

---

* अत्र 'वापि' इत्यस्य 'चापि' इत्यर्थः स्वीकृतः । अतः सगणश्च भगणश्च इति पाठो बोध्यो ग्रन्थान्तरप्रमाणात् ।

‡ मूलपुस्तके अस्य अस्पष्टानि अक्षराणि ।

[ ८६ ] रतिताले लघुः कार्या( र्य ) त( स्त )तश्चैको गुरुः स्मृतः ॥ १२३ ॥
। ऽ रतितालं ( लः ) । [ ३ ]

[ ८७ ] ताले करणयत्याख्ये ज्ञेयं बिन्दुचतुष्टयम् ।
० ० ० ० करणयतितालं ( लः ) । [ २ ]

[ ८८ ] षट्ताले( ल )संज्ञके ताले बिन्दुषट्कं निरूप्यते ॥ १२४ ॥
० ० ० ० ० ० षट्तालं ( लः ) । [ ३ ]

[ ८९ ] खण्डने ( वर्द्धने ) बिन्दुयुगलं ततः कायो ( र्यो ) लघुः प्लुतः ।
० ० । 2 बन्धनतालं ( लः ) ( वर्धनतालः ) । [ ५ ]

[ ९० ] वर्णयत्यभिधे ताले लघुद्वन्द्वं प्लुतद्वयम् ॥ १२५ ॥
। । 2 2 वर्णयतितालं ( लः ) । [ ८ ]

[ ९१ ] राजनारायणे बिन्दुद्विती( त )यं जगणो गुरुः । [ ? ]
० ० । ऽ । ऽ ऽ ( ऽ ) राजनारायणतालं ( लः ) । [ ९ ] [ ८ ]

[ ९२ ] द्रुतद्वन्द्वं गुरुश्चैको मदने परिकीर्तितः ॥ १२६ ॥
० ० ऽ मदनतालं ( लः ) । [ ३ ]

[ ९३ ] पार्वतीलोचने वृत्तौ( त्ते ) लौ द्रुतौ तनभाः क्रमात् ।
० ० । । ० ० ऽ ऽ । । । । ऽ । । पार्वतीलोचनं ( नः ) । [ १६ ]

अथवा मगणो लश्च गुरुद्वन्द्वं द्रुतद्वयम् ॥ १२७ ॥
ऽ ऽ ऽ । ऽ ऽ ० ० पार्वतीलोचनः [ १२ ]

[ ९४ ] शरा(गा)रुकिः कथ्यते प्राज्ञै वि(र्वि)रामान्तश्चतुर्द्रुतं ( तः ) ।
˙० ० ० ०' शा( गा )रुकितालं ( लः ) । [ २½ ]

[ ९५ ] श्रीनन्दनस्य तालस्य म( भ )गणात् प्लुत इष्यते ॥ १२८ ॥
ऽ । । 2 श्रीनन्दनतालं ( लः ) । [ ७ ]

[ ९६ ] जये स्याज्जगणो लश्च बिन्दुयुग्मं प्लुतस्तथा ।
। ऽ । । ० ० 2 †जयतालं ( लः ) । [ ९ ]

---

† जयतालो द्विः पठितः ( तालक्रमाङ्के ४८ तथा ९६ ) परं उभयत्र मात्राभेदाद् भिन्नः ।

[ ९७ ] बिन्दुर्लघुः प्लुतश्चैव लीलाताले प्रकीर्तितः ॥ १२९ ॥
०।2 लीलातालं (लः)। [ ४१/२ ]

[ ९८ ] विलोकिते लघुर्वत्र(क्रः) शून्ययुग्मं ततः प्लुतः।
।ऽ०० 2 विलोकितं (तः)। [ ७ ]

[ ९९ ] ललितप्रिये(य)ताले स्यात् सगणोऽनन्तरौ लग (गौ) ॥ १३० ॥
।।ऽ।ऽ ललितप्रियतालं (लः)। [ ७ ]

[ १०० ] जनकाभिधताले स्यान् नयसेभ्यः परं गुरुः।
।।। ।ऽऽ ।।ऽऽ जनकतालं (लः)। [ १४ ]

[ १०१ ] बिन्दुद्वयं विरामान्तं लक्ष्मीशे लौ प्लुतस्तत (तः) ॥ १३१ ॥
००'।। 2 लक्ष्मीशेखर(लक्ष्मीश) तालं (लः)। [ ६३/४ ]
बिन्दुद्वयं विरामान्तं खप्लुतौ रागवर्धने।
००' ० 2 रागवर्धनतालं (लः)। [ ४३/४ ]
बद्धापणस्तु कथितो लघो(घ्वो)रूर्ध्वं प्लुतं लघु ॥ १३२ ॥
।। 2 । बद्धापणतालं (लः)। [ ६ ]
नेति केचित् पक्षं (केषांचित् पक्षः)।
लघुद्व(द्वौ)तौलघू गश्च त्र्यश्रवर्णे प्रकीर्तिताः।
। ०० ।।ऽ त्र्यश्रवर्णतालं (लः)। [ ६ ]
प्रतितुर्यं विरामान्ता मिश्राख्ये द्वाद्वश द्रुताः ॥ १३३ ॥
प्लुतौ गुरू द्रुतद्वन्द्वं गद्वयं ल (लो) गुरुस्ततः।
(००') ००' ००' ००'००'००' 22 ऽऽ ०० ऽऽ।ऽ
(००००' ००००' ००००' 22 ऽऽ ०० ऽऽ।ऽ) (?)
मिश्रवर्णतालं (लः)।

भकारान्तो(न्ते) गुरुद्वन्द्वं निश्शब्दमनु वा भवेत् (?) ॥ १३४ ॥
ऽ।। ऽऽ (+) मल्लुतालं (लः)।
अथवा नगणो गश्च लघुश्चैक (कः) प्रकीर्तिता (तः)।
।।।ऽ। मल्लुतालं (लः)।

केचित्तु वक्रयोर्मध्ये बिन्दुयुग्मं प्रचक्षसे (ते) ॥ १३५ ॥
ऽ ० ० ऽ नन्दनतालं (लः) ।
विरामादि रयुग्मान्तं लद्वयं चेति केचन ।
। । (।`।') ० ० द्वितीयमङ्गिका ।
अन्यो लघ्वादि गु( र्गु )र्वा( र्वे )न्त्याद् भवेद् बिन्दुचतुष्टयात् ।
॥ १३६
। ० ० ० ० ऽ
द्रुतद्वयं गुरू खण्डे
० ० ऽ ऽ खण्डकङ्कालं (लः) ।
गुरुद्वन्द्वं लघुस्समे ।
ऽ ऽ । समकङ्कालकालं (तालः)
एको लघुर्गुरुद्वन्द्वं कङ्काले विषमे भवेत् ॥ १३७ ॥
। ऽ ऽ विषमकङ्कालतालं (लः)
अथ निःसारुकं (कः) कैश्चित् अयमेवाभिधीयते ।
निस्सारुकं (कः) ।
अमुमेव वदन्त्यन्ये तालं बद्धापणाभिदं (धम्) ॥ १३८ ॥
त्रिमात्रिकं (कः) पुनः कैश्चित् अयमेव प्रकीर्तितः ।
चतुर्मुखतालं (लः)

॥ श्रीः ॥

॥ श्रीः ॥

मातृकाताल:,* कन्दुकताल:, आर्याताल:, कलहंसताल:,

चक्रवालताल:, चतुष्पन्दि(दी)ताल:, वृत्तताल:, हयलीलाताल:,

गौन्धिताल:, विजयताल:, कालार्णवताल:, वस्तुताल:,

षपती(षट्पदी)ताल:, गद्यताल:, हरिपूर्णताल:,

ध्वनिविल(ला)सताल:, पञ्चताल:, स्वराङ्कताल:,

अङ्कध्वनिताल:, दण्डताल:, शरभलीलाताल:, आमन्ध(ण्ड)नताल:,

नन्दनताल:, द्वी(दी)पकताल:, क्रौञ्चपदताल:, सलीलाताल:,

हयमालबन्धनि (भयमालापध्वनि)ताल:, हंसपदताल:,

द्राविणादिताल:, ढेङ्किताल:, चर्चरीताल:, जयताल:,

श्रीलम्बताल:, कैलाटताल:, सिंहपदताल:, द्विनेमताल:,

बन्धनि(वर्द्धनी)ताल:, जयश्रीताल:, वर्धमानताल:,

रथ्या(थ्य)पदताल:, बि(वि)भ्र(म)ताल:, दाहताल:,

पञ्चभागताल:, ललिता(त)ताल:, श्रीनन्दनताल:,

श्रीखण्डनताल:, करणाख्यताल:, गलबन्धताल:,

पाक(ट)ताल:, पदगानताल:, मिश्रताल:, चित्रताल:,

स्वरताल:, पाट्मताल: (?) अ(अङ्)कवा(चा)रिणि(णी)ताल:,

त्रिपदि(दी)ताल:, हंसलीलाताल:, दोलहरिताल:,

चरितताल:, धवलताल:, श्री(त्रि)भङ्गिताल:,

रणरङ्गताल:, सिंहविक्रान्तताल:, स्वरपूर्वताल:,

शुभताल:, पाण्डुपातताल:, अभिनन्दनताल:,

*मूले सर्वत्र 'तालं' इति शब्दप्रयोग:। स च तद्देशीयोच्चारणपद्धत्या कृत:। दक्षिणप्रदेशे उच्चारणे देशाचारस्तथा वर्तते परं सर्वसंमत: 'ताल:' इति पुलिङ्गे वर्तमान: रूढ: शब्दप्रयोगोऽत्र रक्षित:।

श्रीविलासतालः, श्रीरङ्गवर्धनतालः, शुकशारिकातालः,
बन्धापणतालः, कदम्बिनीतालः, उन्मत्तरागतालः,
नागकदम्बतालः, मनोरमतालः, चतुर्मुखतालः,
चतुरङ्गतालः, रथ्य(थ्या)तालः, लम्बतालः, अण्डतालः,
रूपकतालः, मड्डु(ट्ट)तालः, पडिमड्डु(ट्ट)तालः, एकतालः,
स्वरप्रबन्धतालः, अनेकतालः, स्तवमञ्जरीतालः,
सिंहलीलातालः, मिश्रस्वरान्ध(र्द्ध)(र्थ)तालः, शुद्धस्वरार्द्ध(र्थ)तालः,
दाहन्धेयतालः, मञ्जुतालः, द्विगुणतालः, प्रमोदतालः,
स्वरसन्दोहतालः, प्रतापमङ्गलतालः, जयमङ्गलाचारतालः,
सममात्रतालः, नम्रतालः, पा(प)रमतालः, पत्रतालः ।

॥ इत्येकोत्तरशतम् ॥

॥ श्रीः ॥

॥ श्रीः ॥

मातृका कन्दुतालश्च आर्या च कलहंसकम् ( कः ) ।
चक्रवाल च( श्च )तुष्पद्यां( दी )वृत्तं च हयलीलकम् ( कः ) ॥ १ ॥

गोन्धिश्च विजया( य )श्चैव कालार्णवं च ( वश्च ) वस्तु च ।
षट्पदी गद्यतालश्च हमि( रि )पूर्वकमे( ए )व च ॥ २ ॥

ध्वनिविलासे ( सः ) पञ्चतालं ( लः ) स्वराङ्कोऽङ्कध्वनिस्तथा ।
दण्डश्शरभलीला—( च ) आमण्डन( नो ) हि नन्दने ( नः ) ॥ ३ ॥

द्विपदस्तु क्रौञ्चपद( दः ) सलीलातालमेव च ।
हयमालाबन्धनि( भयमालापध्वनि ? )स्तु हंसपादं( द )स्तथैव च ॥ ४ ॥

द्राविणादि त( स्त )था ढो( ढे )ङ्की किन्वे ( वे )चरी( चच्चरी )तालमे( ए )व च ।
जयः श्रीलम्बतालश्च कैलाभ( ट )स्तु तथैव च ॥ ५ ॥

सिंहपाद( दो )न्द्वि( द्वि ) नेमस्तु वर्द्धनीतालमे( ए )व च ।
जयश्री व( र्व )र्द्धमानं च (नश्च) रथ्य( थ्या )पादं(द) त(स्त)थैव च ॥६॥

—( वि )भ्रम( मो )न्दा( दा )हतालश्च ( श्च ) पञ्चभागस्तथैव च ।
ललितः श्रीनन्दतालं ( लः ) श्रीखण्डं ( ण्डः ) करमा( णा )ख्यकम् ( कः ) ॥ ७ ॥

गलवर्द्धं (बन्धः) पाटतालं (लः) पदगानं त( नस्त )थैव च ।
मिश्रं( श्र )श्चित्रकतालश्च स्वर( रः ) पाड( ट )मतालकम् ( कः ) ॥ ८ ॥

अङ्कचारु( रि )णि( णी )तालं ( ल )श्च त्रिपदिस्तु( दी तु ) तथैव च ।
हंसलीला दोहलरी (?) चञ्चरित(चरितो)न्ध(ध)वलाख्यकम् (कः) ॥९॥

त्रिभङ्गि( ङ्गी )रणराग( रङ्ग )श्च सिंहविक्रान्ततालकम् ( कः ) ।
स्वरपूर्वः शुभः पाण्डुरभिनन्दनतालकम् ( कः ) ॥ १० ॥

श्रीविलासस्तु श्रीरङ्गवर्द्धनीतालमे( ए )व च ।
शुकशारिकतालं च ( लश्च ) बन्धापणः कदम्बिनी ॥ ११ ॥

उन्मत्तरागतालश्च( श्च ) नागकदम्बस्तथै( नागकदम्ब ए )व च ( ? ) ।
मनोरमचतुर्मुख्यं ( ख्यौ ) चतुरङ्गन्त( स्त )थैव च ॥ १२ ॥

रक्ष्य( थ्य )तालं ( लो ) लम्बतालं ( लः ) अण्डतालं च ( लश्च ) रूपकम्
( कः ) ।
मट्ठु( ट्ट )श्च पडिमट्ठु( ट्ट )श्च एकतालं त( लस्त )थैव च ॥ १३ ॥

स्वरप्रबन्धतालश्च ( लश्च ) अनेक( कः )स्तवमञ्जरी ।
सिंहलीला तथा मिश्रा( श्रः ) स्वरान्ध( र्द्ध )( र्थ ? )स्तु तथैव च ॥१४॥

शुद्धस्वरार्द्ध( र्थ )तालस्तु दाहन्धेयस्तथैव च ।
मञ्जुतालं ( लो ) द्विगुणतालं ( लः ) प्रमोदा ता( दस्ता )लमे( ए )व
च ॥ १५ ॥

स्वरसन्दोहतालश्च ( श्च ) प्रतापं( पो )मङ्गलस्तथा ।
जयमङ्गलाचा– –( स्ता )लः सममात्रं ( त्र ) स( स्त )थैव च ॥ १६ ॥

( जयमङ्गलाचारश्च सममात्रस्तथैव च )
नम्रस्वपरस्तालश्च पत्रतालन्तथा क्रमात् ।

( नम्रः परमतालश्च पत्रतालस्तथा क्रमात् )
एकोत्तरशतं तालाः कथित( ता )स्तु पुरा बुधैः ॥ १७ ॥

॥ श्रीः ॥

॥ श्रीः ॥

[ १ ] मतृकयां ( मातृकायां ) गदद्ला ( लाः ) ।
ऽ ० ० । मातृका— —( ल्यता )लः । [ ४ ]$

[ २ ] कन्दे ( न्दौ ) प ( पः ) पौ ।
2 2 2 कन्दुकम् ( कः ) । [ ६ ]

[ ३ ] आर्या( यां ) गलौ ( गो लौ )
ऽ । । आर्य( र्या )तालं ( लः ) । [ ४ ]

[ ४ ] कल— —से ( हंसके ) लौ पौ ।
। । 2 2 कलहंसतालं ( लः ) । [ ८ ]

[ ५ ] चक्रवाले गदद्गः( गाः ) पौ( पः )
ऽ ० ० ऽ 2 चक्रवालं (लः ) । [ ८ ]

[ ६ ] चतुष्पद्यां लगललौ ( लाः ) ।
। ऽ । । चतुष्पदी । [ ५ ]

[ ७ ] वृत्ते ( त्तौ ) पः ।
० ० 2 वृत्तम् । [ ४ ]

[ ८ ] हयलीला( यां ) लागला ( लगलाः ) ।
( । ऽ । ) हयलील( ला )तालः । [ ४ ]

[ ९ ] गौन्धिः( गौन्ध्यां ) पलौ ।
2 । गौन्धितालं ( लः ) । [ ४ ]

[ १० ] विजये ललपा ( पाः ) ।
। । ऽ ( । । 2 ) विजयं ( यः ) । [ ५ ]

[ ११ ] कलार्णवे गपलपा( पाः ) ।
ऽ 2 । 2 का—र्णवं( कलार्णवः ) । [ ९ ]

$ अत्र प्रकरणे सव्यभागे प्रतितालं अन्ते लिखिता तालमात्रासंख्या ज्ञेया । वामभागे च तालक्रमाङ्को ज्ञेयः ।

[ १२ ] वस्तुताले गलो (लौ)।
ऽ। वस्तुतालं (लः)। [ ३ ]

[ १३ ] षट्पद्यां गल(गलौ)लौ।
ऽ।।। षट्पदीतालं (लः)। [ ५ ]

[ १४ ] गद्ये गपो (पौ)।
ऽ2 गद्यतालं (लः)। [ ५ ]

[ १५ ] पूर्वके(हरिपूर्वके) लो गलपा (पाः)।
।ऽ2 (।ऽ।2) हरिपूर्वकतालं (लः)। [ ७ ]

[ १६ ] ध्वनिवि—(ला)से लत्रयं गप (गपौ)।
।।।ऽ2 ध्वनिविलासं (सः)। [ ८ ]

[ १७ ] पञ्चताले पलगपा (पाः)।
2।ऽ2 पञ्चतालं (लः)। [ ९ ]

[ १८ ] स्वराङ्के लपपा (पाः)।
।22 स्वराङ्कतालं (लः)। [ ७ ]

[ १९ ] अङ्कध्वनौ प—लौ (पगौ लौ) (पगललाः)।
2ऽ।। अङ्कध्वनितालं (लः)। [ ७ ]

[ २० ] दण्डताले पलपाः।
2।2 दण्डतालं (लः)। [ ७ ]

[ २१ ] शरभलीला (यां) लत्रयं गलो (लौ)।
।।।ऽ। शरभलीलातालं (लः)। [ ६ ]

[ २२ ] आमण्डने ग—ऊपौ (गपलाः पौ)।
ऽ2।22 आमण्डनतालं (लः)। [ १२ ]

[ २३ ] नन्दने पलौ पः (पो लौ पः)।
2।।2 नन्दनतालं (लः)। [ ८ ]

[ २४ ] द्विपदे गलपा ( पाः ) ।
ऽ । 2 द्विपदतालं ( लः ) । [ ६ ]

[ २५ ] क्रौञ्चपदे ( दौ ) पो लौ प( पः ) ।
० ० 2 । । 2 क्रौञ्चपदतालं ( लः ) । [ ९ ]

[ २६ ] सलीला ( यां ) लौ गला ( गलौ ) ।
। । ऽ । सलीलातालं ( लः ) [ ५ ]

[ २७ ] भयमालापध्वनौ लौ ग त्रि लो ( गस्त्रिलः ) ।
। । ऽ । । । भयमालापध्वनितालं ( लः ) । [ ७ ]
( हयमालाबन्धनीतालः

[ २८ ] हंसपदे लपललपाः ।
। 2 । । 2 हंसपदतालं ( लः ) । [ ९ ]

[ २९ ] द्राविणादौ लत्रयम् ।
। । । द्राविणादितालं ( लः ) । [ ३ ]

[ ३० ] ढेङ्कयां पलौ ( पो लौ ) ।
2 । । ढेङ्कितालं ( लः ) । [ ५ ]

[ ३१ ] वेच्चरीयां ( चर्चर्यां ) गलौ ( गो लौ ) गः ।
ऽ । । ऽ वेच्चरीतालं ( चर्चरीतालः ) । [ ६ ]

[ ३२ ] जये ले पो ( लपौ ) ।
। 2 जयतालं ( लः ) । [ ४ ]

[ ३३ ] श्रीलम्बे पौ गलाः ( लौ ) ।
2 2 ऽ । श्रीलम्बतालं ( लः ) । [ ९ ]

[ ३४ ] कैलाटौ ( टे ) गौ पः ।
ऽ ऽ 2 कैल( ला )टतालं ( लः ) । [ ७ ]

[ ३५ ] सिंहपदे लौ पलः ( पलौ ) ।
। । 2 । सिंहपदतालं ( लः ) । [ ६ ]

[ ३६ ] द्विनेमे गलगाः ।

ऽ । ऽ द्विनेमतालम् । [ ५ ]

[ ३७ ] ब( व )र्द्धन्यां गलो ( लौ ) दौ ।

ऽ । ० ० ब ( व )र्द्धनीतालं( लः ) । [ ४ ]

[ ३८ ] जयश्रियां लगगदा दौ लः ।

। ऽ ० ० ० ऽ ( । )

( । ऽ ऽ ० ० ० । ) जयश्रीतालं ( लः ) । [ ७½ ]

[ ३९ ] वर्द्धमाने गलपगाः ।

ऽ । 2 ऽ वर्द्धमानतालं( लः ) [ ८ ]

[ ४० ] रथ्याप( पा )दे गलप ( पाः ) दौ ।

ऽ । 2 ० ० रथ्याप( पा )दतालं ( लः ) । [ ७ ]

[ ४१ ] बिभ्रो( भ्रमे ) गदौ पं ( पः ) ।

ऽ ० 2 बिभ्रमतालं ( लः ) । [ ५½ ]

[ ४२ ] दाहभो ( दाहे ) ग( गो )लौ गपः ( पौ ) ।

ऽ । । ऽ 2 दाहतालं ( लः ) । [ ९ ]

[ ४३ ] पंच( पञ्च )भागे पल ( लौ ) पौ ।

2 । 2 2 पंच( पञ्च )भागतालं( लः ) । [ १० ]

[ ४४ ] ललित ( ते ) लत्रयम् ।

। । । ललिततालं ( लः ) । [ ३ ]

[ ४५ ] श्रीनन्दने द( दो )दौ ग( गो )पौ ।

० ० ० ऽ 2 2 श्रीनन्दनतालं ( लः )। [ ९½ ]

[ ४६ ] श्रीखण्डने दौ लौ गपलपः ( पाः ) ।

० ० । । ऽ 2 । 2 श्रीखण्डनतालं ( लः ) । [ १२ ]

[ ४७ ] करणाख्ये लगप ( पाः ) ।

। ऽ 2 करणाख्यतालं ( लः ) [ ६ ]

[ ४८ ] गलबन्धे लौल( लो लौ ) पौ ।
। । । 2 2 गलबन्धतालं ( लः ) । [ ९ ]

[ ४९ ] पाटे गपग ( गाः ) ।
ऽ 2 ऽ पाटतालं ( लः ) । [ ७ ]

[ ५० ] पदगाने लौ गपौ ।
। । ऽ 2 पदगानं ( नतालः ) । [ ७ ]

[ ५१ ] मिश्रके ग( गो )द्रौ पला( लौ ) ।
ऽ ० ० 2 । मिश्रकतालं ( लः ) । [ ७ ]

[ ५२ ] चित्रके प( पो )द्रौ ग ( गः ) ।
2 ० ० ऽ चित्रकतालं ( लः ) । [ ६ ]

[ ५३ ] स्वरमे( स्वरे ) लौ पगः ( गौ ) ।
। । 2 ऽ स्वरम( ? ) ( स्वर )तालं ( लः ) । [ ७ ]

[ ५४ ] पाटमे ( पाद्मे ? ) नलपः ( पाः ) ।
। । । । 2 पाटमतालं ( पद्मतालः ) । [ ७ ]

[ ५५ ] अङ्कचारिण्यां पलगलौ ( लाः ) ।
2 । ऽ । अङ्कचारिणि( णी )तालं ( लः ) । [ ७ ]

[ ५६ ] त्रिपद्यां दौ लौ ।
० ० । । त्रिपदि( दी )तालं ( लः ) । [ ३ ]

[ ५७ ] हंसलीलायां पलगलपा ( पाः ) ।
2 । ऽ । 2 हंसलीलातालं ( लः ) । [ १० ]

$[ ५८ ] दोल्हरियां( ? ) ग( गो )लौ पः ।
ऽ । । 2 दोल्हरि( धोल्लरी ? ) तालं ( लः ) । [ ७ ]

[ ५९ ] चरिते लत्रयं ग( गो )लौ ।
। । । ऽ । । चरिततालं ( लः ) । [ ७ ]

---

$ दोहदः स्यात् पदान्तेषु प्रोल्लसद्धोल्लरीपदः । सा धोल्लरीति कथिता लाटभाषाविनिर्मिता ॥ सं० दर्पणे श्लो. ४६९

[ ६० ] धवले लौ प( पो )दौ ।
।।2 ० ० धवलतालं ( लः ) । [ ६ ]

[ ६१ ] त्रिभंग्यां( भङ्ग्यां ) दौ पलः ( लौ ) ।
० ० 2 । त्रिभंगि( भङ्गि ) ( तालः ) । [ ५ ]

[ ६२ ] रणरंगे( रङ्गे ) लौ ग( गः )पौ ।
।। ऽ 2 2 रणरंग( रङ्ग )तालं ( लः ) । [ १० ]

[ ६३ ] सिंहविक्रान्तके पलग( गाः )दौ पला( ल ) पः ( पाः ) ।
2 । ऽ ० ० 2 । 2 सिंहविक्रान्तकं ( कतालः ) । [ १४ ]

[ ६४ ] स्वरपूर्वके लौ गपगप( पाः ) ।
।। ऽ 2 ऽ 2 स्वरपूर्वकं( कतालः ) । [ १२ ]

[ ६५ ] शुभे लप( पौ ) दौ ।
। 2 ०० शुभतालं ( लः ) । [ ५ ]

[ ६६ ] पाण्डुपादे( ? ) त( तु ) पलगपलः ( लाः ) ।
2 । ऽ 2 । पाण्डुपातं( ततालः ) । [ १० ]

[ ६७ ] अभिनन्दने लोप गः ( लपगाः ) ।
। 2 ऽ अभिनन्दनं( नतालः ) । [ ६ ]

[ ६८ ] श्रीविलासांकि( साङ्कि )ते दौ गलगपल( लाः )पौ ।
० ० ऽ । ऽ 2 । 2 2 श्रीविलासाङ्कितं ( ततालः ) । [ १६ ]

[ ६९ ] श्रीरंग( रङ्ग )वर्द्धने दौ गपगल( ? )पाः ( गपगपाः ) ।
० ० ऽ 2 ऽ ( । ? ) 2 श्रीरंग( रङ्ग )वर्धनं( नतालः ) । [ ११ ]

[ ७० ] शुकसारिकायां लौ ग( गो )लौ ।
।। ऽ ।। शुकसारिका( तालः ) । [ ६ ]

[ ७१ ] बन्धापणे पगपा( पाः ) ।
2 ऽ 2 बन्धापणं( णतालः ) । [ ८ ]

[ ७२ ] कदम्बिन्यां गलप( पाः )लौ ।
ऽ । 2 । । कदम्बिनी( तालः ) । [ ८ ]

[ ७३ ] उन्मत्तरागे पलग( गाः )लौ पौ ।
2 । ऽ । । 2 2 उन्मत्तरागं( गतालः ) । [ १४ ]

[ ७४ ] नागकदम्बाख्ये गो लौ पगौ ।
ऽ । । 2 ऽ नागकदम्बतालः । [ ९ ]

[ ७५ ] मनोरमे लगलपग ( गाः ) ।
। ऽ । 2 ऽ मनोरमतालं ( लः ) । [ ९ ]

[ ७६ ] चतुमु( र्मु )खे लपलप ( पाः ) ।
। 2 । 2 चतुमु( र्मु )खतालं ( लः ) । [ ८ ]

[ ७७ ] चतुरंगे( रङ्गे ) लौ ल( लः )पौ ल ( लः ) ।
। । । 2 2 । चतुरंगं( रङ्गतालः ) । [ १० ]

[ ७८ ] रथ्ये( ? ) गः ।
ऽ रथ्यतालं ( लः ) । [ २ ]

[ ७९ ] लम्बे सगणः ।
। । ऽ लम्बतालं ( लः ) । [ ४ ]

[ ८० ] अण्डताले यः दौ लौ ।
। ऽ ऽ ० ० । । अण्ड( ड्ड )( ड्ट )तालं ( लः ) । [ ८ ]

[ ८१ ] रूपके गौ लौ ।
ऽ ऽ । । रूपकतालं ( लः ) । [ ६ ]

[ ८२ ] मठे ( ट्टे ) ( ण्ठे ) दौ म ( मः ) ।
० ० ऽ ऽ ऽ मट्टतालं ( लः ) । [ ७ ]

[ ८३ ] पडिमट्टे( परिमण्ठे ) ( प्रतिमण्ठे ) दौ गौ दौ गौ ।
० ० ऽ ऽ ० ० ऽ ऽ पडिमट्टतालं ( लः ) । [ १० ]

[ ८४ ] एकताले ० ( दः ) ।
० ( एकतालः ) । [ १/२ ]

[ ८५ ] स्वरप्रबन्धे........( गो दौ पगपलपाः ) ।
ऽ ० ० 2 ऽ 2 । 2 स्वरप्रबन्धतालं ( लः ) । [ १५ ]

[ ८६ ] अनेकताले लगलगपाः ।
। ऽ । ऽ 2 अनेकतालं ( लः ) । [ ९ ]

[ ८७ ] स्तवमञ्जर्यां............( ? )
( ? ) स्तवमञ्जरीतालः । [ ? ]

[ ८८ ] सिंहलीलायां पलग( गाः ) लौ ।
2 । ऽ । । सिंहलीलतालं ( लः ) । [ ८ ]

*[ ८९ ] मिश्रस्वरार्द्धे( र्थे )............( ? )
( ? ) मिश्रस्वरार्थतालः । ( ? )

[ ९० ] शुद्धस्वरार्त्थे( र्थे ) गलगपा ( पाः ) ।
ऽ । ऽ 2 शुद्धस्वरार्त्थ( र्थ )म् । [ ८ ]

[ ९१ ] दाहन्धेये ग( गो )लौ प( पो )दौ ।
ऽ । । 2 ० ० दाहन्धेयतालं ( लः ) । [ ८ ]

§[ ९२ ] मञ्जु............( ? ) ।
............( ? ) मञ्जुतालं ( लः ) । [ ? ]

[ ९३ ] द्विगुणे लौ पगल ( लाः ) ।
। । 2 ऽ । द्विगुणतालं ( लः ) । [ ८ ]

[ ९४ ] प्रमोदे दौ गदः ( दौ ) ।
० ० ऽ ० प्रमोदतालं ( लः ) । [ ३/२ ]

---

* यत्राभीष्टस्वरैरर्थैः सप्तभिः प्रतिपद्यते । स स्वरार्थो द्विधा ज्ञेयः शुद्धमिश्रकभेदतः । भरतकोशे सोमराजः ।

§ मञ्जुलः पूर्वलो गुरुः ।
। ऽ इति मञ्जुलतालः । भरतकोशे लक्ष्मणः ।

[ ९५ ] स्वरसन्दे( न्दोहे ) पौ....... ।
( ? )हतालं ( स्वरसन्दोहतालः ) [ ? ]

[ ९६ ] प्रतापमङ्गले दौ ग( गो )लौ पलपा ( पाः ) ।
० ० ऽ । । 2 । 2 प्रतापमङ्गलं( लतालः ) । [ १२ ]

[ ९७ ] जयमङ्गलाचारे......( गौ पलौ ) ।
ऽ ऽ 2 । जयमङ्गलाचारं( रतालः ) । [ ८ ]

[ ९८ ] सममात्रेषु तालेषु द्विःक्रमात्तु ल( लो )दौ ग( गो )लौ ।
। ० ० ऽ । । सममात्रतालं( लः ) । [ ६ ]

[ ९९ ] नर( म्रे ) ग( गो )लौ दौ ।
ऽ । । ० ० ( नम्रतालः ) । [ ५ ]

[ १०० ] ( ? ) — — —
— — — पारमतालं( लः ) । ( ? )

[ १०१ ] पत्रताले पलगा( गाः ) दौ प( पो ) लौ ।
2 । ऽ ० ० 2 । । पत्रं( त्रतालः ) । [ १२ ]

|| श्रीः ||

## ( अथ पञ्चविधतालाङ्कतालाः । )

## ( तत्र प्रथमस्य चच्चत्पुटस्य तालस्य प्रकाराः । )

[ १ ] चच्चत्पुटे गगलपा ( पाः ) ।
ऽ ऽ । 2 चच्चत्पुटं( टतालः ) । [ ८ ]

[ २ ] रहीणीणे ( त्रिभिन्ने ) — — । ( ? )
— — — । [ ? ]

[ ३ ] मल्लिकामोदे गलगगलाः ।
ऽ । ऽ ऽ । मल्लिका( मोद )तालं ( लः ) । [ ८ ]

[ ४ ] — — — । ( ? )
2 ऽ । । 2 गङ्गारमणतालं ( लः ) ।
( रङ्गाभरणतालः ) ( ? ) [ १० ]

[ ५ ] त्रिभङ्ग्यां ददपल( लाः ) ।
( ० ० 2 । त्रिभङ्गितालः ) [ ५ ]

[ ६ ] नन्दने पलपा( पाः ) ।
2 । 2 नन्दनतालं ( लः ) । [ ७ ]

[ ७ ] मातृके नदौ ( नो दौ ) द ( दः ) पौ ।
i । । ० ० ( ० ) 2 2 मातृकतालं ( लः ) । [ १०३ ]

[ ८ ] — — — ( हरौ पपौ ) ( हरिताले पौ ) ( ? )
2 2 हरितालं ( लः ) । [ ६ ]

[ ९ ] जयमंग( मङ्ग )ले लौ पल( लौ ) पौ ।
। । 2 । 2 2 जयमंग( मङ्ग ) लतालं ( लः ) । [ १२ ]

---

*एते मार्गताला निरूप्यन्ते ।

[ १० ] विषमकंका( कङ्का )ले लौ लप ( पौ ) ।
।।। 2 विषमकंका( कङ्का )लं( लतालः ) । [ ६ ]

[ ११ ] मुकुन्दे लपपाः ।
। 2 2 मुकुन्दतालं ( लः ) । [ ७ ]

[ १२ ] जये लपौ ।
। 2 जयतालं ( लः ) । [ ४ ]

[ १३ ] करणे ललपाः ।
।। 2 करणतालं ( लः ) । [ ५ ]

( ॥ इति चच्चत्पुटप्रकाराः ॥ )

॥ श्रीः ॥

## ( अथ द्वितीयस्य चाचपुटतालस्य प्रकाराः । )

[ १ ] च — — — ( चाचपुटे ) गललपा ( पाः ) ।
ऽ । । 2 चाप( च )पुटं( टतालः ) । [ ७ ]

[ २ ] वसन्ते लगपा ( लगलपाः ) ।
। ऽ । 2 वसन्ततालं ( लः ) । [ ७ ]

[ ३ ] अभिनन्दने लौ गौ ।
। । ऽ ऽ अभिनन्दनतालं ( लः ) [ ६ ]

[ ४ ] पार्वतीलो — — ( चने ) पौ ( गो लौ ) ग( गः )पौ ।
ऽ । । ऽ 2 2 पार्वतीलोचनं ( नतालः ) । [ १२ ]

[ ५ ] कंका( कङ्का )लिके लौ पगगलला ( लाः ) ।
। । 2 ऽ ऽ । । कंका( कङ्का )लिकतालं ( लः ) । [ ११ ]

[ ६ ] नालपा ( ? ) ( नान्दीताले पललपाः ) ।
2 । । 2 नान्दीतालं ( लः ) । [ ८ ]

[ ७ ] मतंगे ( मतङ्गे ) ल( लो ) गौ ।
। ऽ ऽ मतंग ( मतङ्ग ) तालं ( लः ) । [ ५ ]

( ॥ इति चाचपुटप्रकाराः ॥ )

---

॥ श्रीः ॥

## ( अथ तृतीयस्य षट्पितापुत्रकतालस्य प्रकाराः । )

[ १ ] षट्पितापुत्रके गलौ गौ दो ।
? ( ऽ । ऽऽ ०० ) ( षट्पिता )पुत्रकतालं ( लः ) । [ ८ ]

[ २ ] प्रतिनिस्साले दौ लग ( ? ) ल( लो )गौ प( पः ) ।
० ० । ऽ ऽ 2 प्रतिनिस्सालं( लतालः ) । [ ९ ]

[ ३ ] * तुरंग( रङ्ग )लीलायां [ ? ]
( ? ) [ ? ]

[ ४ ] ( विजयताले ) लौ पग( गौ ) ।
। । 2 ऽ विजयतालं ( लः ) । [ ७ ]

[ ५ ] तुंग( तुङ्ग )प्रदीपे पग( गौ ) दौ लपा( पौ ) ।
2 ऽ ० ० । 2 तुंग( तुङ्ग )प्रदीपं( पतालः ) । [ १० ]

[ ६ ] विलोकिते ललगपल( लाः ) ।
। । ऽ 2 । विलोकिततालं ( लः ) । [ ८ ]

[ ७ ] आनन्दे ग( गः )पौ ।
ऽ 2 2 आनन्दतालं ( लः ) । [ ८ ]

[ ८ ] अक्षिपुटे ग( गो )लौ लपा( पौ ) ।
ऽ । । । 2 अक्षिपुटतालं ( लः ) । [ ८ ]

( ॥ इति षट्पितापुत्रक प्रकाराः ॥ )

---

तुरङ्गलीलातालस्य लक्ष्यलक्षणे मूलग्रन्थेऽलिखिते ।
तुरङ्गलीलताले स्याद् द्रुतद्वन्द्वं लघुस्ततः । ( मन्थी ) भरतकोशे ।

॥ श्रीः ॥

## ( अथ चतुर्थस्य सम्पक्केष्टतालस्य प्रकाराः । )

[ १ ] संपकेष्टके प( पो )गौ लपा( पौ ) ।
2 ऽ ऽ । 2 संपकेष्टं( ष्टतालः ) । [ ११ ]

[ २ ] कन्दुके गलपा( पाः ) ।
ऽ । 2 कन्दुकतालं ( लः ) । [ ६ ]

[ ३ ] *तृतीये दौ लपा( ? )
०' ०' 2 ( ०' ०' । 2 ) तृतीयतालं ( लः ) । [ ५½ ]

[ ४ ] †वाञ्जुलिताले प( पो )लौ ।
2 । । वाञ्जुलि( ? )तालं ( लः ) । [ ५ ]

[ ५ ] राजझंपे( झम्पे ) गलपगा ( गाः ) ।
ऽ । 2 ऽ राजझंप( झम्प )तालं ( लः ) । [ ८ ]

[ ६ ] ललिते लौ ग( गः ) ।
। । ऽ ललिततालं ( लः ) । [ ४ ]

[ ७ ] श्रीनन्दने दौ लपाः ( पौ ) ।
० ० । 2 श्रीनन्दनतालं ( लः ) । [ ५ ]

[ ८ ] श्रीखण्डने ( लौ )दौ लपलपा( पाः ) ।
। । ० ० । 2 । 2 श्रीखण्डनतालं ( लः ) । [ ११ ]

[ ९ ] रंगे ( रङ्गे )पौ ।
2 2 रंग( रङ्ग )तालं ( लः ) । [ ६ ]

*तृतीये आद्यन्तौ विरामौ दौ लपौ इति पाठः शोधनीयः ।

†वाञ्जुलिशब्दो दाक्षिणात्यः प्रतिभाति ।

[ १० ] कीर्तिताले गौ लौ पौ ।

ऽ ऽ । । 2 2 कीत्ति( र्ति ) तालं( लः ) । [ १२ ]

[ ११ ] चतुर्मुखे गो लौ पल( पलपल ) पा( पाः ) ।

ऽ । । 2 । 2 । 2 चतुर्मुखतालं ( लः ) । [ १५ ]

[ १२ ] $ ( ? ) प्रथमावतौ ( त्यां ) दौ ग ( गः ) ।

० ० ऽ प्रथमावति( ती )तालं ( लः ) । [ ३ ]

[ १३ ] *वेर्ण ( ? ) ( वर्णे ) गो पौ ।

ऽ 2 2 वेर्ण( वर्ण )तालं ( लः ) । [ ८ ]

[ १४ ] भंगो ( भङ्गे ) सपौ पगपला( लाः ) ।

। । ऽ 2 2 ऽ 2 । भङ्गतालं ( लः ) । [ १६ ]

[ १५ ] रंगो ( रङ्गो )द्योतिकायां पो गौ लौ ।

2 ऽ ऽ । । रङ्गोद्योततालं( लः ) । [ ९ ]

[ १६ ] सिंहलीलायां पलगलाः ।

2 । ऽ । सिंहलीलातालं ( लः ) । [ ७ ]

[ १७ ] विजयानन्दे लौ पगला( लाः ) ।

। । 2 ऽ । विजयानन्दं ( न्दतालः ) । [ ८ ]

[ १८ ] श्रीकीर्तौ दौ लगला( लाः ) ।

० ० । ऽ । श्रीकीर्तितालं ( लः ) । [ ५ ]

[ १९ ] षट्ताले गौ पः ।

ऽ ऽ 2 षट्तालं ( लः ) [ ७ ]

---

$ सं०चूडामणौ सं०रत्नाकरे च दर्पणतालसरूपोऽसौ ।

* वर्णतालस्त्रिविधो मतः । त्र्यस्रो मिश्रश्चतुरस्रश्चेति ( सं० रत्नाकरे )।
चतुरश्रत्र्यश्रमिश्रप्रभेदात् त्रिविधो मतः । ( वेमः सं० चिन्तामणिकर्ता )।
अस्मिन् सं०चूडामणौ वर्णतालः २७ तालक्रमाङ्कः ( २२ पृष्ठे ) त्रेधा निरूपितः।
अतोऽयमपि त्रिविधो ग्राह्यः । येन च तालानां १०१ संख्या पूर्णा भवेत् ।

[ २० ] तुंगांगा( तुङ्गाङ्गा )रुके ( ? ) पौ गः पौ ।
22ऽ22 तुंगांगा( तुङ्गाङ्गा )रुकि( कतालः ) । [ १४ ]

[ २१ ] सौम्ये लः पौ ।
।22 सौम्यतालं ( लः ) [ ७ ]

[ २२ ] राजनारायणे गल( लौ )ग( गो )दौ ला पा( लपौ ) ।
ऽ।ऽ००।2 राजनारायणं ( णतालः ) । [ १० ]

[ २३ ] अंगा ( अङ्गा )क्षे पगपा( पाः ) ।
2ऽ2 अंगा ( अङ्गा )क्षतालं ( लः ) । [ ८ ]

[ २४ ] शेखरे ग( गो )दौ प ( पः ) ।
ऽ००2 शेखरतालं ( लः ) । [ ६ ]

[ २५ ] शरभलीलायां लो ग( गो ) लौ ।
।ऽ।। शरभलीला( तालः ) । [ ५ ]

[ २६ ] सिंहविक्रीडिते पलगा दौ लौ प( पः ) ।
2।ऽ००।।2 सिंहविक्रीडितं ( ततालः ) । [ १२ ]

[ २७ ] ( ? ) शिलाकर्णने गौ पगप( पाः ) ।
ऽऽ2ऽ2 शिलाकर्णनतालं ( लः ) । [ १२ ]

[ २८ ] विद्रुमादौ ग( गो )दौ गल( लौ ) ।
ऽ००ऽ। विद्रुमादि( तालः ) । [ ६ ]

[ २९ ] ( ? ) आकन्दचूडामणौ ग प( पौ ) ल( लो ) पौ ( लौ ) ।
ऽ2।।। आकन्दचूडामणितालं ( लः ) । [ ८ ]

[ ३० ] कोकिलपांसुलीले( लायां ) ग( गः )पौ लग ( गौ ) पौ गला ( लौ ) ।
ऽ22।ऽ22ऽ। कोकिलपांसुलील( लतालः ) । [ २० ]

[ ३१ ] रतिलीलायां पलगला( लाः ) ।
2।ऽ। रतिलीलतालं ( लः ) । [ ७ ]

[ ३२ ] चतुष्पद्यां गौ पौ ।
ऽ ऽ 2 2 चतुष्पदीतालं ( लः ) । [ १० ]

[ ३३ ] जगत्झंपे ( झम्पे ) ललपला ( लाः ) ।
। । 2 । जगत्झंप ( ज्झम्प ) तालं ( लः ) । [ ६ ]

[ ३४ ] *ज्युत्साताले गला ( लौ ) ।
ऽ । ज्युत्सातालं ( लः ) । ( ? ) [ ३ ]

[ ३५ ] †वेडमे प ( पो ) लौ ग ( गः ) ।
2 । । ऽ वेडमतालं ( लः ) [ ७ ]

[ ३६ ] क्रीडाक्षि ( क्ष ताले ) दौ लग ( गौ ) लौ ।
० ० । ऽ । । क्रीडाक्षि ( क्ष ) तालं ( लः ) । [ ६ ]

[ ३७ ] विद्याधरे गौ लौ गला ( लौ ) ।
ऽ ऽ । । ऽ । विद्याधरतालं ( लः ) । [ ९ ]

[ ३८ ] वर्ध ( र्द्ध ) ने पलगा ( गाः ) ।
2 । ऽ वर्ध्दनतालं ( लः ) । [ ६ ]

[ ३९ ] एकताले गलगलगला ( लाः )
ऽ । ऽ । ऽ । एकतालं ( लः ) । [ ९ ]

[ ४० ] जनके लललपा ( पाः ) ।
। । । 2 जनकतालं ( लः ) । [ ६ ]

[ ४१ ] प्रत्यंगे ( प्रत्यङ्गे ) दौ लो ( लः ) पौ ।
० ० । 2 2 प्रत्यंग ( प्रत्यङ्ग ) तालं ( लः ) । [ ८ ]

[ ४२ ] विद्वे ( द्वे ) क्षणे गौ लौ पा ( पः ) ।
ऽ ऽ । । 2 विद्वे ( द्वे ) क्षणतालं ( लः ) । [ ९ ]

( ॥ इति सम्पकेष्टाकप्रकाशः ॥ )

*ज्युत्सा इति नाम्नि अपभ्रंशो भाति । ( ? )
†वेडमे इति मलयालम्भाषाप्रसिद्धः शब्दः स्यात् ( ? )

॥ श्रीः ॥

## ( अथ पञ्चमस्य उद्‌घट्टतालस्य प्रकाराः । )

[ १ ] उत्घ( द्ध )ट्टे गौ लगा( गौ ) ।
ऽ ऽ । ( ऽ ) उद्धट्टतालं ( लः ) । [ ७ ]

[ २ ] मध्यमाद्यन्तद्रुतं सिंहनादे ।
० ० ० सिंहनादं( दतालः ) । [ १½ ]

[ ३ ] जगणान्तं ( न्तो ) जयानन्दः । ( जगणो जयानन्दे ) ।
। ऽ । जयानन्त( न्द ) तालं( लः ) । [ ४ ]

[ ४ ] ( ? ) ( राजविद्याधरे ) जगणानन्तरं गुरुत्रयम् ।
। ऽ । ऽ ऽ ऽ राजविद्याधरतालं ( लः ) । [ १० ]

[ ५ ] द्रुतमिश्रं ( श्रो ) बिन्दुतालं ( लः ) ।
( द्रुतद्वन्द्वं बिन्दुताले )
० ० बिन्दुतालं ( लः ) । [ १ ]

[ ६ ] *आसरमालिकै( के ) गल( लौ ) ग( गो ) लौ ।
ऽ । ऽ । । आसरमालिकतालं ( लः ) । [ ७ ]

[ ७ ] लक्ष्मीशे गौ प( पः ) ।
ऽ ऽ 2 लक्ष्मीशतालं ( लः ) । [ ७ ]

[ ८ ] भूतिलके ग( गो ) लौ ल( लः ) ।
ऽ । । । भूतिलकतालं ( लः ) । [ ५ ]

[ ९ ] तरलविध्वंसे गल( लौ ) पौ ।
ऽ । 2 2 तरलविध्वंसनतालं( लः ) । [ ९ ]

[ १० ] वा ( वि )भूषणे गौ लपा( पौ ) ।
ऽ ऽ । 2 वा( वि )भूषणतालं ( लः ) । [ ८ ]

*आसरमालिक इति भाषाशब्दः ।

[ ११ ] परमताले गौ गल( लौ ) ।
ऽ ऽ ऽ । परमतालं ( लः ) । [ ७ ]

[ १२ ] शिवताले ल( लो ) गौ प( पः ) ।
। ऽ ऽ 2 शिवतालं ( लः ) । [ ८ ]

[ १३ ] प्रियताले गलग( गाः ) दौ ।
ऽ । ऽ ० ० प्रियतालं ( लः ) । [ ६ ]

[ १४ ] आर्याताले लौ गपग( गाः ) ।
। । ऽ 2 ऽ आर्यातालं ( लः ) । [ ९ ]

[ १५ ] कपालताले गौ लौ ।
ऽ ऽ । । कपालतालं ( लः ) । [ ६ ]

[ १६ ] उत्पलि( ल )ताले लगलगप( पाः ) ।
। ऽ । ऽ 2 उत्पलि( ल )तालं ( लः ) । [ ९ ]

[ १७ ] पद्मताले गलौ पग( गौ ) ।
ऽ । 2 ऽ पत्म( द्म )तालं ( लः ) । [ ८ ]

[ १८ ] प्रमोदताले लौ लग( गौ ) ।
। । । ऽ प्रमोदतालं ( लः ) । [ ५ ]

[ १९ ] ब्रह्मताले दौ लौ गौ पौ दौ लौ गलप( पाः ) गौ लौ ।
० ० । । ऽ ऽ 2 2 ० ० । । ऽ । 2 ऽ ऽ । ।
ब्रह्मतालं( लः ) । [ २८ ]

[ २० ] गणताले ग( गो )गौ ल( लो ) गौ लः ।
ऽ ऽ ऽ । ऽ ऽ । गणतालं ( लः ) । [ १२ ]

[ २१ ] देवताले ल( लो )दौ ल( लो )दौ ( लः ) ।
। ० ० । ० ० । देवतालं ( लः ) । [ ५ ]

[ २२ ] अरुणताले दौ ल( लः ) ।
० ० । अरुणतालं ( लः ) । [ २ ]

[ २३ ] कमलताले लौ ।

।। कमलतालं ( कः ) । [ २ ]

[ २४ ] भवन्ति ( भवानी ? ) ताले लौ दौ ।

।। ०० भवन्तितालं ( कः ) [ ३ ]

[ २५ ] रमणताले लौ दौ प ( पः ) ।

।। ०० 2 रमणतालं ( लः ) । [ ६ ]

[ २६ ] खण्डताले ग ( गो ) लौ दौ प [ पः ] ।

ऽ ।। ०० 2 खण्डतालं ( लः ) । [ ८ ]

[ २७ ] वृत्तताले पग ( गौ ) लौ दौ प ( पः ) ।

2 ऽ ।। ०० 2 वृत्ततालं ( लः ) । [ ११ ]

[ २८ ] वज्रताले लौ पग ( गौ ) लौ दौ ग ( गः ) ।

।। 2 ऽ ।। ०० ऽ वज्रतालं ( लः ) । [ १२ ]

( ॥ इति उद्घट्टप्रकाराः ॥ )

*( इति पञ्चविधतालाङ्गतालाः । )

*चच्चत्० चाच० षट्पिता० सम्प० उद्घट्ट इति पञ्चविधतालानां मेलने संख्या भवति तत्र वर्ण-
( १३ + ७ + ८ + ४२ + २८ ) = ९८ + ३
तालस्य चतुरश्रादित्रिकमेलने च १०१ तालसंख्या पूर्णतामियात् ।

॥ श्रीः ॥

## ( § अथ जातिसंज्ञकतालभेदाः । )

## ( अथ चतुरश्रजातिप्रकाराः । )

आदितालं( लः$), द्वितीयतालः, प्रत्यङ्गतालः, तृतीयतालः,
चर्चरि(री)तालः, रंग(रङ्ग)तालः, बर्धन(बर्द्धन)तालः, सिंहनन्दनतालः,
गारुकि( गि )तालः, राजचूडामणितालः, सिंह्नादतालः,
मट्ठुतालः, क्रीडातालः, अन्तरक्रीडातालः, जयश्रीतालः,
लघुशेखरतालः, राजविद्याधरतालः, मल्लिकामोदतालः,
अनंग( अनङ्ग )तालः,
सिंहविक्रीडिततालः, वर्णभिन्ना( न्न )तालः, झंपा( झम्पा )तालः,
तुरंग( तुरङ्ग )लीलातालः,
नान्दि(नान्दी)तालः, श्रीरंग(श्रीरङ्ग)तालः, हंसलीलातालः, वर्णयतितालः,
उदीक्षणतालः, प्रतिपूर्वतालः, चतुस्तालः, निस्सारुकतालः,
प्रतिमट्ठुतालः, गजेन्द्रलीलातालः, शरभेन्द्रलीलातालः, चतुरश्रवर्णतालः,
विजयाभिनन्दनतालः, लब्धललितातालः, जयमंग( मङ्ग )लतालः,
वीरविक्रमतालः, करणयतितालः, प्रतापशेखरतालः, सिंहविक्रमतालः,
झोंबि( झोम्बि )लीतालः, मदनाभिधा( ध )तालः.
एकतालः ।

॥ इत्य( इति ) चतुश्र( चतुरस्र )खण्डः ॥

---

§ चूडामणिकारस्तु–

चतुरश्रादिशब्दानां योगरूढ्या प्रवर्तनात् । चतुरश्रादिजातीनां न परस्परसङ्करः ॥ इति । ( भरतकोशे )

जातिः– तालप्राणः ।

अनुगतबुद्धेः कारणं धर्मो जातिः । अयं मनुष्यः मनुष्येष्वयं विप्रः इत्यनुगतबुद्धिः । तथैव तालेऽपि चतुरश्रत्र्यश्रादिबुद्धिः ॥ " चतुरश्रस्तथा त्र्यश्र इति तालो द्विधा मतः । चच्चत्पुटश्चाचपुट इति नाम तयोः क्रमात् ॥ अन्येषां चैव सङ्कीर्णं गान्धर्वेऽमिदधुर्बुधाः ॥ " अन्येषां षट्पितापुत्रकादीनां समुद्भवाः सङ्कीर्णा न नाट्ये प्रयोज्याः । गान्धर्वे एव प्रयुक्ताः । ( अच्युतरायः )

$ तालं इति हस्तलिखितग्रन्थे वर्तते लम तस्य पुंस्त्वात् तालः इति सर्वत्र संशोधितम् ।

॥ श्रीः ॥

(अथ त्र्यस्रजातिप्रकाराः ।)

उद्घ( उद्ध )ट्टतालः, दर्पणतालः, कन्दर्पतालः, त्रिभिन्नतालः,
त्र्यश्रवर्णतालः, श्रीकीर्तितालः, रतितालः, षट्तालः,
राजवंका( वङ्का )लतालः, बिन्दुमालितालः, सिंहलीलातालः,
व—त( वसन्त )तालः, कन्दुकतालः, समतालः,
नन्दनतालः, जयतालः, परिक्रमतालः, कुडुकतालः,
जगत्झंपा( ज्झम्पा )तालः, सिंहनादतालः, प( ब )द्धापणतालः,
रंगा( रङ्गा )भरणतालः, कोकिलप्रियतालः, मकरन्दतालः,
त्रिभंग( भङ्ग )तालः, पार्वतीलोचनतालः, पार्वतीतालः,
पूर्णकंका(कङ्का)लतालः, खण्डतालः, समतालः, विषमकंका(कङ्का)लतालः,
ढोंकि( ढेङ्कि )कातालः, दीपकतालः, मिश्रवर्णतालः, राजतालः,
रंग( रङ्ग )दीपतालः, रंग( रङ्ग )विद्योतनतालः, मुकुन्दतालः,
मल्लतालः, राजवर्द्धनतालः, चारुलीलातालः,
चतुर्मुखतालः, विजयनामतालः, विलोकितघनतालः,
अभिनन्दनतालः, मनोज्ञवनमालिकातालः, श्रीनन्दनतालः,
जनकतालः, कमलनाम( भ )तालः, ललितप्रियतालः,
कीर्तितालः, राजनारायणतालः, वर्णमङ्किकतालः,
प्राथमिकातालः, अनुद्वितीयतालः, रतिलीलातालः ।

(॥ इति त्र्यस्रखण्डः ॥ )

॥ इति एकोत्तरशतम् ॥

॥ श्रीः ॥

---

श्रीः ।

## *( अथ चतुरस्रजातिप्रकाराणां लक्षणानि । )

[ १ ] †आदिताले लो( लः ) ।

। आदितालः । [ १ ]

[ २ ] द्वितीये तु दौ लः ।

०० । द्वितीयतालं ( लः ) । [ २ ]

[ ३ ] प्रत्यंगे( प्रत्यङ्गे ) गिल्लौ( ली ) ( गिर्लिः ) । ( ? )

ऽऽऽ ।।। प्रत्यंग( प्रत्यङ्ग )तालं ( लः ) । [ ९ ]

[ ४ ] तृतीये च दौ दां ( दो दं दं ) ।

००'०' तृतीयतालं ( लः ) । [ २ ] [ ? ]

[ ५ ] चच्चर्यां स्यात् अष्टकृत्वो द( दो )दं लो ( लः ) ।

००। ००। ००। ००। ००। ००। ००। ००। चच्चरीतालः ।

( ००'। ००'। ००'। ००'। ००'। ००'। ००'। ००'। ) [ १८ ]

[ ६ ] रंगे( रङ्गे )दी गो( गः ) ।

०००० ऽ रंग( रङ्ग )तालं ( लः ) । [ ४ ]

[ ७ ] वर्द्धने ( दौ )( दा )लपौ ल( लः ) ।

०० । 2 । वर्द्धनतालं ( लः ) । [ ६ ]

[ ८ ] सिंहनन्दे तपौ लो गो दौ तपो( पौ ) लपकग( गा )श्च ला( लाः )

$लचतुष्कं च नि ( निः ) शब्दं ।

*इत आरभ्य देशीताला निरूप्यन्ते ।

†लघ्वादितालो लोकेऽसौ रासः । सं० रत्नाकरे तालाध्याये पृ० ४३३.

$अत्र लचतुष्कं च निःशब्दं इत्यस्य स्फुटता नास्ति लक्ष्ये । सङ्गीतरत्नाकरे लक्षणं लक्ष्यं च यथा– ' तपौ लगौ द्रुतौ गौ लः पलपा गो लघू ततः । चत्वारो लघवो ऽशब्दाः ', इति । ऽऽ । ऽ' । ऽ००ऽऽ । ऽ' । ऽ' ऽ ॥ ' ४X ' इति सिंहनन्दनः । एवं अत्रापि स्फुटता लचतुष्कं निःशब्दं इत्यस्य ज्ञेया । केचन लक्ष्ये ' + ' इत्यपि लक्षयन्ति । गजलीलामण्ठादिषु तालेषु एवमेव विद्यात् ।

ऽऽ। 2 । ऽ ०० ऽऽ। 2 । 2 ऽ।।। (+)*
( ४× चत्वारो लघवोऽशब्दाः इति ) ( सं० रत्ना० )
इति सिंहनन्दनं ( नतालः )। [ ३३ ]

[ ९ ] शारुकि ( गारुक्यां ) दीश्च( दीश्च ) संभवेत् ।
००००( ०' ) शा( गा )रुकितालं ( लः )। [ २ ] [ २¼ ]

[ १० ] राजचूडामणौ दा( दौ ) च लि द्री( द्रौ ) ल गो( गौ )।
०० ।।। ०० । ऽ राजचूडामणि( तालः )। [ ८ ]

[ ११ ] सिंहनादे लघु ग्गौं परस्ताल्लगो( गौ )।
। ऽऽ । ऽ सिंहनादं ( द तालः )। [ ८ ]

[ १२ ] मड्डुताले सदी ( सो दीः )।
।। ऽ ०००० मड्डुतालं (लः)। [ ६ ]
तत्र भेदा(दाः) स्यात् (स्युः)।
( यथा ) गलौ( गो लौ ) ग( गः ) ऽ।। ऽ [ ६ ]
ना( नो )जलौ( जो लौ )वा ।।। । ऽ । ।। [ ९ ]
( नजौ लौ अथवा )

[ १३ ] क्रीडाताले दर्द ( दौ दं )
००' क्रीडातालं ( लः )। [ १¾ ]

[ १४ ] अन्तरक्रीडके दौ च दा( दं )स्यात् ।
०००' अन्तरक्रीड( डा )तालं ( लः )। [ १¾ ]

[ १५ ] जयश्री( ताले ) रलो( रलौ ) गो( गः )।
ऽ। ऽ। ऽ जयश्रीतालं ( लः ) [ ८ ]

[ १६ ] लघोरशेखरे लं भवेत् ।
।' लघुशेखरं ( रतालः )। [ १¼ ]

[ १७ ] राजविद्याधरे लो ग( गो ) दौ ।
। ऽ ०० राजविद्याधरतालं ( लः ) [ ४ ]

* मूले '+' एतत् चिह्नं नास्ति। तच्च निःशब्दं लचतुष्कं इत्यस्य द्योतकम् । तल्लेखनेन मात्रागणने सुकरता भवति ।

[ १८ ] मल्लिकामोदके ला( लौ ) च दी(दीः)।

।। ०००० मल्लिकामोदं ( द्ताल: ) । [ ४ ]

[ १९ ] — ( ? )स्यादनङ्गे( स्युरनङ्गे ) ल्पसा( लपसाः ) ।

। 2 ।। ऽ अनङ्गतालं ( लः ) । [ ८ ]

[ २० ] सिंहे विक्रीडिते लि( लिः ) पगल्पा( लपाः ) र( रः )पो लघुतो ( तः )प्लुतः ।

( सिंहविक्रीडिते लिःपो गलपा रपलप्लुताः )

।।। 2 ऽ । 2 ऽ । ऽ 2 । 2 सिंहविक्रीडितं ( तताल: ) । [२४]

[ २१ ] वर्णभिन्ने भवेत्( भवेयुः ) द्रौ( द्रौं ) लगो( गौ ) ।

०० । ऽ वर्णभिन्नतालं ( लः )। [ ४ ]

[ २२ ] झंपा ( झम्पाताले ) द्रो द्ं लः ।

००' । झम्प( म्पा ) तालं ( लः ) । [ २३/४ ]

[ २३ ] तुरंग( रङ्ग )स्य लीले( लायां ) द्रौ लो( लः ) ।

०० । तुरङ्गलीलातालं ( लः ) । [ २ ]

[ २४ ] नान्द्यां लो भवेत् द्रौ च ल( लो )गौ ।

। ०० । ऽऽ नान्दीतालं ( लः ) । [ ७ ]

[ २५ ] श्रीरंगे( रङ्गे ) सो लप्लुतो( तौ ) ।

।। ऽ । 2 श्रीरङ्गतालं ( लः ) [ ८ ]

[ २६ ] हंसलीले( लायां ) द्विर्लं विद्यात् ।

।' ।' हंसलीलातालं ( लः ) । [ २१/२ ]

[ २७ ] वर्णयत्यां च लौ पौ ।

।। 22 वर्णयतितालं ( लः ) ।। [ ८ ]

*[ २८ ] उदीक्षणे सः ।

। ऽऽ (।। ऽ) उदीक्षणतालं ( लः ) । [ ४ ]

---

*उदीक्षणे लद्वयं च गुरुरेकः क्रमादिमे ।। ऽ ( भ० कोशे कुम्भः सङ्गीतराजकर्ता )

[ २९ ] *प्रतिपूर्वताले लो दा( दौ )।*

। ०० प्रतिपूर्वतालं ( लः ) । [ २ ]

[ ३० ] चतुस्तालविधौ गुरुद्धिः ( गुरुर्दिः ) ।

ऽ ००० चतुस्तालं ( लः ) । [ ३३/४ ]

[ ३१ ] लो ल( लं ) निस्सारौ ।

।।' निस्सारुकतालं ( लः ) । [ २१/४ ]

[ ३२ ] प्रतिमङ्के ग( गो ) लौ ।

ऽ ।। प्रतिमङ्कतालं ( लः ) । [ ४ ]

[ ३३ ] गजेन्द्रलीले( लायां ) भगणेन ल( लं )स्यात् ।

ऽ ।। ।' गजेन्द्रलीलातालं ( लः ) । [ ५१/४ ]

[ ३४ ] ला( लौ )दी च( दीश्च ) लौ स्यात् ( स्युः ) शरभेन्द्रलीले( लायाम् ) ।

।। ०००० ।। शरभेन्द्रलीलातालं ( लः ) । [ ६ ]

‡[ ३५ ] गौ ला( ल )श्च दौ गश्चतुरश्रवर्णे ।

ऽऽ । ०० ऽ चतुरश्रवर्ण( र्णतालः ) । [ ८ ]

[ ३६ ] ला( लौ )गि वि( र्वि )धेयो विजयाभिनन्दे ।

।। ऽऽऽ विजयाभिनन्दनं ( नतालः ) । [ ८ ]

[ ३७ ] दा( दौ )लश्च लघ्वा( लघुना ) ( लब्ध ) ( ? ) ललिताख्या( ख्य ) ताले ।

( दा ला च ) ( दौ लौ च ) ( लब्धललिताख्यताले ) ।

०० ।। लब्धललितातालं ( लः ) । [ ३ ]

[ ३८ ] जयमंग( मङ्ग )ले सल्लौ ( सो लौ )गो( गः ) ।

।। ऽ ।। ऽ जयमंग( मङ्ग )लतालं ( लः ) । [ ८ ]

‡वर्णताल :—चतुरश्रत्र्यश्रमिश्रभेदात् त्रिविधो मतः ।

'चतुरश्रवर्ण :—वर्णतालस्तत्र गलौ दगौ च चतुरश्रके ऽ । ० ऽ ( वेमः )

४४ पृष्ठे निर्दिष्टवर्णतालप्रकारस्पष्टताऽनेन भवति ।

[ ३९ ] द्वौ लौ गो वीरविक्रमे सन्ति ।
०० ।। ऽ वीरविक्रमतालं ( लः ) । [ ५ ]

[ ४० ] करणयतौ दीः कथितः ।
०००० करणयतितालं ( लः ) । [ २ ]

[ ४१ ] प्लुतश्च दो दं प्रतापशेखरके ।
2 ०० ’ प्रतापशेखरं ( रतालः ) । [ ४$\frac{१}{४}$ ]

†[ ४२ ] सिंहस्य विक्रमे गिर्लः पौ( पो ) लगपाश्च ( लपपाश्च ) ।
ऽऽऽ । 2 । ऽ (?) 2 2 सिंहविक्रमतालं ( लः ) । [ १७ ]

*[ ४३ ] झोंबुलिर्द्विर्लौ ।
।।’ ।।’ झोंबुलितालं ( लः ) । [ ४$\frac{१}{२}$ ]

[ ४४ ] मदनाभिदा( ध )ताले द्वौ ग( गः )स्यात् ।
०० ऽ मदनाभिधतालं ( लः ) । [ ३ ]

[ ४५ ] एकताले—( द्रः ) ।
० एकतालं ( लः ) । [ $\frac{१}{२}$ ]

## ॥ इति चतुरश्रखण्डः ॥

†सिंहविक्रमताले गत्रयं लपलगाश्च पः ऽऽऽ । 2 । ऽ 2 ( वेमः )
सिंहविक्रान्तताले तु गास्त्रयो लपला गपै( पौ )
अयमेव सिंहविक्रमः । ( वेम :—सं० चिन्तामणिकारः )

*( झेम्बुली ।।। ’ इति तालसमुद्रे ) (सं० रत्ना० ।’ ।’ डोम्बुली) सङ्गीतराजग्रन्थकर्त्रा कुम्भकर्णेन डोम्बिलीतालः बद्धापणनामान्तरम् तद्यथा—डोम्बिली तालो बुधैर्बद्धापणः स्मृतः । पृथग् लघुद्वयी तत्र सविरामा गता यथा ।। अयमेव स च स्यात् । अत्र पक्षभेदाः नामभेदाः प्रदर्शिताः । केचिच्च ॥ ’ डोंबुली इति वदन्ति ।

श्रीः ।

## ( अथ त्र्यस्रजातिप्रकाराणां लक्षणानि । )

[ १ ] उत्‌घ( द्ध )ट्टे गीः ( गिः ) ।
SSS उद्धट्टतालं ( लः ) । [ ६ ]

[ २ ] दर्पणे दौ ग च( गश्च ) *( गुः ) स्यात् ।
०० S दर्पणतालं ( लः ) । [ ३ ]

[ ३ ] कन्दर्पे दौ ल( लो )गौ ।
०० । SS कन्दर्पतालं ( लः ) । [ ६ ]

[ ४ ] त्रिभिन्ने गलप ( लगपाः ) ।
। S 2 त्रिभिन्नतालं ( लः ) । [ ६ ]

[ ५ ] त्र्यश्रवर्णे लश्च दौ लौ गुरु( रुः )स्यात् ।
। ०० ।। S त्र्यश्रवर्ण ( र्णतालः ) । [ ६ ]

[ ६ ] श्रीकीर्त्यां गौ लौ च ।
SS ।। श्रीकीर्तितालं ( लः ) । [ ६ ]

[ ७ ] रथ्यां ( थ्यायां ) लगं( गौ )स्यात् ( स्याताम् ) ।
। S रथ्यातालं ( लः ) । [ ३ ] ( रतितालः ) ( ? )

[ ८ ] षट्ताले द्रू ( द्रूः ) ।
०००००० षट्तालं ( लः ) । [ ३ ]

[ ९ ] राजवंका( वङ्का )लताले रो दा( दौ ) भूयात् ( भवेयुः )
S । S ०० राजवंका( वङ्का )लं ( लतालः ) । [ ६ ]

[ १० ] बिन्दुमाली ( लिताले ) गदीग ( गो दीर्गः )
S ०००० S बिन्दुमालितालं ( लः ) । [ ६ ]

* गु इति गुरुसंज्ञितः ( द्विमात्रिकः ) ताले छन्दसि च वेद्यः ।

[ ११ ] सिंहलीले( लायां ) ल( लो )दि र्लों( र्लः ) ।
। ००० । सिंहलीलातालं ( लः ) । [ ३३/३ ]

[ १२ ] वसन्ते लीगी ( लिर्गिः ) ।
।।। SSS वसन्ततालं ( लः ) । [ ९ ]

[ १३ ] कन्दुके ली च( लीश्च )ग( गः ) स्यात् ।
।।।। S कन्दुकतालं ( लः ) । [ ६ ]

§[ १४ ] समे लौ( ला ) ददः ( दो दं ) ।
( ? ) ।। ०० ( ०' ) समतालं ( लः ) । [ ३१/४ ]

[ १५ ] नन्दने लौ च दौ पो । ( ला च दा पः )
।। ०० 2 नन्दनतालं ( लः ) । [ ६ ]

**अथवा**

गश्च दौ गे ( दा गः ) ।
S ०० S ( नन्दनतालः ) । [ ५ ]

[ १६ ] जये जो ल( लो ) दौ( दा ) पौ( पा ) मताः कोविदैः ।
। S । । ०० 22 जयतालं ( लः ) । [ १२ ]

[ १७ ] परिक्रमे दौ( दा ) च ल( लो ) गौ( गा ) ।
०० । SS परिक्रमतालं ( लः ) । [ ६ ]

[ १८ ] कुडुके दौ( दा ) लौ( ला ) ।
०० ।। कुडुकतालं ( लः ) । [ ३ ]

[ १९ ] जगत्झंप( झम्प )ने ग( गो ) दौ( दा )दं ।
S ०००' जगत्झंप( झम्प )तालं ( लः ) । [ ३३/४ ] ( ? )

[ २० ] सिंहस्य नादे लप( लपौ)दौ( दा ) प्लुतं स्यात् ।
। 2 ०० 2 सिंहनादं( दतालः ) । [ ८ ]

§अत्र प्रकरणे समतालो द्विवारं पठितः ( १४ क्रमाङ्कः ३० क्रमाङ्कश्च ) उभावपि तौ भिन्नौ । तल्लक्ष्यलक्षणादिकमपि भिन्नम् । ३० क्रमाङ्कस्तु कङ्कालसाहचर्यात् समकङ्कालो ग्राह्यः ।

[ २१ ] बद्धापणे लश्च दलौ भवेताम् ।
। ० । बद्धापणं ( णतालः ) । [ २३ ]

[ २२ ] रंगा( रङ्गा )भरणे गा ला प( पः )स्यात् ( स्युः ) ।
ऽऽ।। 2 रागा( रङ्गा )भरणं ( णतालः ) । [ ९ ]

[ २३ ] कोकु( कि )लप्रिये गल( गो लः )( गुर्लः )पा( पौ ) ।
ऽ । 2 2 कोकु( कि )ल प्रियतालं ( लः ) । [ ९ ]

[ २४ ] मकरन्दे दौ( दा ) च ली( लि )ग( गः ) ।
०० ।।। ऽ मकरन्दतालं ( लः ) । [ ६ ]

[ २५ ] त्रिभंग( भङ्गि )के लौ( ला ) च गौ( गा ) स्याताम् ।
।। ऽऽ त्रिभंगि( त्रिभङ्गि ) तालः । [ ६ ]

[ २६ ] पार्वतीलोचने गिर्लगा( र्लौ गौ )दा( दौ ) पुनः ।
ऽऽऽ। ऽऽ ०० पार्वतीलोचनम् ( नतालः ) । [ १२ ]

[ २७ ] पार्वतिर्दौ( पार्वतीताले दा ) च लौ( ला ) दौ( दा ) च गौ( गा )
लीग( र्गो ) लौ ।
०० ।। ०० ऽऽ ।।।। ऽ ।। पार्वतीलोचनं (पार्वतीतालः) । [ १६ ]

[ २८ ] पूर्णकंका( कङ्का )लके दीगलो ( दीर्गो लः ) ।
०००० ऽ । पूर्णकंका( कङ्का )लं ( लः ) । [ ५ ]

[ २९ ] खण्डके दौ( दा ) च गौ( गा ) ।
०० ऽऽ खण्डकङ्कालं ( लः ) । [ ५ ]

[ ३० ] समे गौ( गा ) च पश्चार्लघुः ( पश्चाल्लघुः ) ।
ऽऽ। समतालं ( लः ) । ( समकङ्कालः ) [ ५ ]

[ ३१ ] मानमत्राऽसमे लश्च गौ ( गा ) ।
। ऽऽ विषमकङ्कालं ( लः ) । [ ५ ]

[ ३२ ] ढोंकिका ( ढेङ्किकायां ) रेपि ( रोऽपि ) वा सोऽपि वा ।
।ऽ। ( ऽ।ऽ रगणो भवति ) ( ढेङ्किकातालः ) [ ५ ]

## अथवा

।। ऽ ढेङ्कितालं ( ढेङ्किकातालः ) । [ ४ ]

[ ३३ ] दीपके दा( दौ ) सगौ ( सो गा ) ।
० ० ।। ऽ ऽ दीपकतालं ( लः ) । [ ७ ]

$[ ३४ ] मिश्रवर्णे द( दा ) दं स्त्रिः ( त्रिः ) प( पो )गो दौ( दा )
तगो( गौ ) । ( ? )
( ? ) ०००' ०००' ०००' ०००' 2 ऽ ० ० ऽ ऽ । ऽ
मिश्रवर्ण( र्णतालः ) । [ ? ]

[ ३५ ] राजताले गपो( पौ ) दौ( दा ) च गल्पा ( गलपाः ) स्मृताः ।
ऽ 2 ० ० ऽ । 2 राजतालं ( लः ) [ १२ ]

[ ३६ ] रंग( रङ्ग )दीपे भवेत् ( भवेयुः ) गौ( गा ) लघुर्गुरुः
प्लुतौ ( गुरुप्लुतौ ) ।
ऽ ऽ । ऽ 2 रंग( रङ्ग )दीपतालं ( लः ) । [ १० ]

[ ३७ ] रंग( रङ्ग )विद्योतने गिश्च लो ( लः ) प ( पः ) स्मृतः ।
ऽ ऽ ऽ । 2 रङ्गविद्योतनतालं ( लः ) । [ १० ]

[ ३८ ] स्यान्मुकुन्दे ल( लो ) दी गो( र्गो )
। ० ० ० ० ऽ मुकुन्दतालं ( लः ) [ ५ ]

$ अत्र लक्ष्यलक्षणभेदो भाति ।
मिश्रे पुनर्विरामान्तं त्रि(त्रिः)स्याद्रुतचतुष्टयम् । ततो गुरुप्लुतौ द्वौ द्वौ पलगाः स्युस्ततः क्रमात् ॥
००००' ००००' ००००' ०(?) ऽऽ̇ ०० ऽ̇ । ऽ भ.को. ( वेमः )
मिश्रो( श्रे ) द्रुतचतुष्काः स्युर्विरामान्तास्त्रयः पृथक् । ततः पगौ दौ गलौ गः ।
००००' ००००' ००००' ऽ̇ ऽ ०० ऽ । ऽ भ.को. ( शार्ङ्गः )
प्रतितुर्यविरामान्तं मिश्राख्ये द्वादशद्रुताः । प्लुतौ गुरु(रू)द्रुतद्वन्द्वं गद्वयं ल(लो)गुरुस्ततः ( ? ) ॥
००००' ००००' ००००' ऽ̇ऽ̇ ऽ ऽ ०० ऽ ऽ । ऽ भ.को. ( जैगदेकः )
अत्रैव सं. चूडा. ग्रन्थे पृ. १२ [ २९ ] क्रमाङ्कः तथा पृ. १९ श्लो. १२४ द्रष्टव्यः ।

## अथवा

*लश्च दौ( दा ) लो गुरुः ।*

० ०।S ( । ०० । S ) ( मुकुन्दतालः ) । [ ५ ]

[ ३९ ] मल्लताले तु लील ( र्दे )श्च दः ( दं ) ।

।।।। ० ०' मल्लतालं ( लः ) । [ ५$\frac{१}{४}$ ]

*[ ४० ] राजसंव्र( व )र्धने दश्च दं दप्लुतौ ।

० ०' ० 2 राजवर्द्धनं( नतालः ) । [ ४$\frac{३}{४}$ ]

†[ ४१ ] चारुलीलाघने दो लघुश्च प्लुतः ।

। 2 ( ० । 2 ) चारुलील ( ला तालः ) । [ ४$\frac{१}{२}$ ]

[ ४२ ] चतुर्मुखघने जपौ ।

।S। 2 चतुर्मुखतालं ( लः ) । [ ७ ]

[ ४३ ] विजयनाम्नि पो गो( गः )पलौ ।

2 S 2 । विजयनामतालं ( लः ) । [ ९ ]

[ ४४ ] विलोकितस्वने ( घने ) लगौ दयुगं तदन्ते प्लुतः ।

। S ० ० 2 विलोकिततालं ( लः ) । [ ७ ]

[ ४५ ] विधेयमभिनन्दने लघुर्युगं ( लघुयुगं ) द्रु( द्रूः )ताभ्यां गुरुः ।

।। ०००००० S अभिनन्दनं ( नतालः ) । [ ७ ]

(।। ०० S)

[ ४६ ] मनोज्ञवनमालिके (ःकायां) भवति दी च( दीश्च ) लो दौ च गो( गः ) ।

०००० । ०० S मनोज्ञवनमालि ( लिका ) तालं ( लः ) । [ ६ ]

( वनमालितालापरपर्यायः )

[ ४७ ] श्रीनन्दने गुरु ल्लो ( र्लः ) पो ( पः ) ।

S। 2 श्रीनन्दनतालं ( लः ) । [ ६ ]

[ ४८ ] जनके ली च गौ लौ गौ ( गा ला गा ) ।

।।।। SS ।। SS जनकतालं ( लः ) । [ १४ ]

---

* रागवर्धनपर्यायो दृश्यते ।

† लीलातालपर्यायो विभाति ।

$[ ४९ ] लक्ष्मीशनाम्नि द्‌ो द्‌ं लौ ( ला ) पो ( पः ) । ( ? )
० ० ( ००' ) ।। 2 लक्ष्मीशनाम्नि( म )तालं ( लः ) [ ६¼ ] ।

[ ५० ] ललितप्रिये च सलगाः ।
।। S । S ललितप्रियतालं ( लः ) । [ ७ ]

[ ५१ ] कीर्तिताले लगपो ( पाः ) गलपो ( पाः ) ।
। S 2 S । 2 कीर्तितालं ( लः ) । [ १२ ]

[ ५२ ] राजनारायणे द्‌ौ( द्‌ा ) लगो( गौ )लो गुरुः ।
० ० । S । S राजनारायणतालं ( लः ) । [ ७ ]

[ ५३ ] वर्णमट्टि( ड्डि )कायां नगणो दी च ।
।।। ० ० ० ० वर्णमड्डिकातालं ( लः ) । [ ५ ]

[ ५४ ] प्राथमिके द्‌द्‌प ( पा )द्‌ो द्‌ं ।
० ० 2 ० ०' प्राथमिकतालं( लः ) । [ ५¼ ]

[ ५५ ] अनुद्धितीये द्‌द्‌ं ( द्‌ो द्‌ं ) लो( लः ) ।
० ० ( ०' ) । अनुद्धितीयतालं ( लः ) । [ १¼ ]

[ ५६ ] रतिलीले ( लायां ) गौ लौ च द्‌ौ ( गा ला च द्‌ा )
S S ।। ० ० रतिलीलातालं ( लः ) । [ ७ ]

**इति त्र्यस्रखण्डः ।**

**श्रीः ।**

*** इति एकोत्तरशतम् ॥**

$ असौ लक्ष्मीशेखराऽभिन्नः । अत्र प्रकरणे ४९ तमः कमलनामतालः । तस्यैव लक्ष्मीशनाम-ताल इति पर्यायः स्यात् ।

* चतुरस्रखण्डप्रकाराः ४५ त्र्यस्रखण्डप्रकाराः ५६ संकलय्य १०१ भवन्ति ।

श्रीः ।

( इत आरभ्य—

[ १ ] चच्चपुटमे वक्किरमिरण्डुं पिल्पट लकुं पुलितवुमामे
SS I 2 ( चच्चत्पुटः )

[ २ ] चच्चपुटमे नड्डुविरण्डि लकु वुमे वियइरुपात् वियन् कुरुवरूमे
S I I S ( चाचपुटः )

[ ३ ] चट् पितावे तले कटे पुलितं उट्क्किट यकणत्तुट नोरुकोले
2 I SS I 2 ( षट्पितापुत्रकः )

[ ४ ] चंपकेट्टन्तले कटे, पुलितं ओन् रुवतकवयित्
2 SSS 2 ( सम्पक्केष्टः )

[ ५ ] उत्कट्टितमे न ल्पुरं पुरमे
SSS ( उद्घट्टः )

[ ६ ] आदिताल माकु मोरि लकु वुरच्चान्वन्पतु मितनतु पेरे
I I ( I ) ( आदितालः )

[ ७ ] तर्पणञ्चुषि विषि वकिरमतिये
०० S ( दर्पणः )

*[ ८ ] चच्चरि विन्तु वुन्त यं कियविरामवट्टवुं कोलुं
वरमु रेवन्तां कु इप्पटि वरुमुर एट्टाकुमे
०० I ०० I ०० I ०० I ०० I ०० I ०० I ०० I (?)
( चच्चरी )

[ ९ ] चिंकलील कोलिरुपालुं तं किन नड्डुविन् त्तरुं चुषि तत मिषे
I ० ० ० ० I ( I ० ० ० I ) ( सिंहलीलः )

[ १० ] कन्दर्पञ्चुषि कतिर्पर मति कोत् वन्तपि न्मरवुं वकिरं वरूमे
० ० I SS (कन्दर्पः)

* पृ. १० तालक्रमाङ्कः ८ द्रष्टव्यः ।

[ ११ ] चिंक विक्रमम् चिले मुन्नुम् पुंकियवुयिरवुं कं वकिरं पुलित मेन् नरे
SSS।2।S2 ( सिंहविक्रमः )

[ १२ ] चीरं कंकण यिरण्डुटन् विलयुं कोलुमावियुं कूडियन रित्ते
।।S।2 ( श्रीरङ्गः )

[ १३ ] रतिलील यिरुकोल इचेन्तपिन् वरमिरण्डियलुं पान्मेत्ताकुं
।।SS ( रतिलीलः )

[ १४ ] अरंगताल मारण वरु चुषि पर नापिन्ने वकिरं वरुमे
०००० S ( रङ्गतालः )

*[ १५ ] परि किरमञ्चुषि पतवरवु तन्पिन् पकुत्तन यिरु कोल वकिरमेन्ते
००० ।।S ( ? ) ( परिक्रमः )

[ १६ ] परित्यकं पिरयुडन् व्यापि उरेत्तनरोरुमूणु ओरिरण्डनवे
SSS।। ( प्रत्यङ्गः )

[ १७ ] केचलीले कुकिळे मरे व्यापि कडयतु विराममुडयते
।।।।' ( गजलीलः )

( १८ ) त्रिपिन्नमे ओरुकोलोरुपिरे उयिरोन्वर उणर्त्तुक नोरे
।S2 ( त्रिभिन्नः )

[ १९ ] वीर त्रिकिरमं व्यापि इरण्डुडन् इरु तुरितं ओरु वकिरमे
।। ०० S ( वीरविक्रमः )

[ २० ] अन्नलीले कुमन्न व तिरिकोन् पिन्ने विरामं वेरे निर्पतुमे
।।' ( हंसलीलः )

[ २१ ] वर्णविन्न वकिरं व्यापितुणिय विरुञ्चुषि तु डेत्ते तिर्प वरुमे
० ० SS ( ? ) ( वर्णभिन्नः )

[ २२ ] इराजचूडामणि इरु तुरितं व्यापि मुन् रिरु चुषि व्यापि वकिरमे
० ० ।।। ० ० ।S ( राजचूडामणिः )

* पृ. ११ ता०क्र० १५ तथा २१ विलोकनीयौ ।

[ २३ ] अरंकाकयेकं मति न्मुरयिते रितिरपुरं परमि लकु पुलितमेन्नानरे
SSS । 2 ( रङ्गोद्योतकः )

*[ २४ ] रंकोक्येकं राचतालत्तियत् कुरुवुं पकरं पराविय यिरु चुपि परं
कोल् पुलितमेन्नरे
S 2 ० ० S । 2 ( राजतालः )

[ २५ ] चिंकविक्रीडितञ्चेपुं कण यिरण्डु यिरताकियचिले
कोन् तरु मुडसरुं चुपिवं कं पुलित मेन्न पुलं बुर
।। 2 S । S 2 । 2 ( सिंहविक्रीडितः )

[ २६ ] वर्णमालिकमते चुपि इरु कोन् इरु चुपि ओरुकुरु इचन्तुडसरुमे
० ० ० ० ।। ० ० S ( वनमाली )

†[ २७ ] मति कतित मरे वालियित् विरामं वरु मेन्नित् वन्मतालमाकुं ( ? )
।' ।।' ।।।' ।।।।। ( ? ) ( वर्णतालः )
चतुरच्चिरवन्नम् युपं कोलिणाय इरु चुपि ओरु गुरु विचेत्तुडन्वरुमे
S ।। ० ० S ( चतुरश्रवर्णः )

[ २८ ] त्रियच्चिरवर्णं चेपु कण चुपि इरु कोलोरु विले इचेन्तते
। ० ० ।। S ( त्र्यश्रवर्णः )

*[ २९ ] मिच्चिरवर्णं बिन्दुनान्कु मावच्चिले विरामं वर मुरे मून् रुयिय कतिर्वे-
किरं विन्दु वोरिरण्डु मरु विपि विय तकणं वकिरं कण्डं
० ० ० ०' ० ० ० ०' ० ० ० ०' 2 2 (S)S ० ० S S । S (मिश्रवर्णः)

[ ३० ] अनंकप्रतीपमाति तकणं ओरुं कियकार्मुकमुरमेन्नरे
S S । S 2 ( रङ्गप्रदीपः )

[ ३१ ] अन्ननाकमातियि लादि बिन्दु यिरु चुपि पतं पत्तु मोरुमै
। 2 ० ० 2 ( हंसनादः )

[ ३२ ] चिंकना तच्चिले कोलिरु कुरुवुं कमेतिर्परं पोलिविराकुं
। S S । S ( सिंहनादः )

* पृ. १२ ता० क्र० २४; २९ द्रष्टव्यौ । † पृ. ५० ता० क्र० ३५ समीक्षणीयः ।

[ ३३ ] मल्लिकामोदं वर वुभारे चोल्लिय वियावि चुषि येन्नरे
।। ० ० ० ० ( मल्लिकामोदः )

*[ ३४ ] चरपलीले यिरु कण तुरितं वर नान्किलकु वर वेन्नरे
।। ० ० ० ० ।। ( शरभलीलः )

*[ ३५ ] अरंकापरणं आवितटे इडे यिरण्डकोन् आदि यिरु वकिरमे
ऽ ऽ ।। ऽ ( रङ्गाभरणः )

[ ३६ ] तुरंगलीले तुरित मिरण्डो रुकोन्
० ० । ( तुरङ्गलीलः )

*[ ३७ ] शिंकनन्दनश्चिलयिन्ने लकुवु यिरवुं कन्तर विरु पुलि वकिरं पतंकोन्
पुलितं पाण मु करं पतं कोन् पतमेवं वयिन्नतमे
ऽ ऽ । **2** । ऽ ० ० ऽ ऽ । **2** । **2** ऽ ।। ( + ) ( सिंहनन्दनः )

*[ ३८ ] जयश्रिरि चिले कणचिले कणचिलये
ऽ । ऽ । ऽ ( जयश्रीः )

[ ३९ ] विचेयानन्दं रं वियन्कतिर व्यापि इ चे या मकण मिल कणर्त्तडवे
।। ऽ ऽ ऽ ( विजयानन्दः )

*[ ४० ] प्रतिताल मिरु कोन् तुरित वु मनै त्ते
।। ० ० ( प्रतितालः )

*[ ४१ ] तृ(द्वि)तीय कुमति कोन् तुरित नाट्ट मे तिर्वेरं
० ० । ( ? ) ( द्वितीयकः )$

*[ ४२ ] मकरन्त ञ्चुषि वरयुग्मकान् मति कुरु वेन्पर मतियु णन्तोरे
० ० ० ।। ( ? ) ( मकरन्दः )

*[ ४३ ] कीत्तिकोत्परं किळेरोळियु करं ताकु मवकिर श्वायकमु यिरे
ऽ **2** ऽ । **2** ( कीर्तितालः )

* पृ. १३ ता० क्र० ३४; ३५; ३७; ३८; ४०; ४१; ४२; ४३ विलोक्याः ।

$ द्रुतौ लश्च द्वितीयके( भरतार्णवः— तालसमुद्रे )

द्रुतद्वन्द्वं लघुश्चैकस्ताले स्यात्तु द्वितीयके । ( भरतः—शब्दकल्पद्रुमकोशे पृ. ६११ )

*[ ४४ ] *उविचयं पुलितं कुरु वुयिर्प किरं*

S 2 S ( ? ) ( विजयः )

[ ४५ ] जयमंगळ मिरु चरमे चापमिरु कोन् वकिरमेनयीयं पिनने

। । S । । S ( जयमङ्गलः )

*[ ४६ ] राजविद्याकरं इरु तुरितं पराचनं कणयुटन् तर वेति वरुमे

। ० ० ( ? ) ( राजविद्याधरः )

[ ४७ ] मट्टमिरु कोन् वकिरमतिन्पिन् ओट्टिय लकु ओरुनान केन्प

। । S । । । । ( मट्टतालः )

*[ ४८ ) चेयतालं कोन् कुरु विरु वियापि इरु चुषि पुलितमेन यियं विनरे

। S । । ० ० 2 ( ? ) ( जयतालः )

[ ४९ ] कुडक मिरु तुरितं कोलिरण्डेन्प

० ० । । ( कुडुक्कः )

*[ ५० ] ( निःसारुकः ) ( । ।' )§

*[ ५१ ] क्रीडातालं चुषि विषि वर विरामं कटयतेन्विचे वरुमेन्व

। ।' ( ० ०' ) ( क्रीडातालः ? )

[ ५२ ] त्रिपंक्तितालं चिले यिन्न पिन्वर मुतली रिलकु मुयंक तन्मुरये

। । S S ( त्रिभङ्गिः )

[ ५३ ] कोकिलप्रियं कुरु कोन् पुलितं

S । 2 ( कोकिलप्रियः )

[ ५४ ] चिरकीर्ति यिले यिरण्डिरु कन्ने

S S । । ( श्रीकीर्तितालः )

[ ५५ ] बिन्दुमालिक बिन्दुना न्कीद् वरा अन्तवुमादियमडयं कुरुवे

S ० ० ० ० S ( बिन्दुमाली )

*[ ५६ ] चममिरु वियावितत्तिय यिरु चुषि विरवियकडे चुषि विरामन्तोनूरुं

० ० ०' ( ? ) ( समतालः )

*पृ. १३ ता० क्र० ४४; पृ. १४ ता० क्र० ४६; ४८; ५०; ५१; ५६. लोकनीयाः ।

§मूले निःसारुकतालो नोपलभ्यते परमत्र ५० तथा ५१ अनयोः सङ्करो लक्ष्यते क्रीडातालस्य लक्षणं निःसारुकतालस्य लक्ष्यमिति ।

*[ ५७ ] नन्दन मिलकुनयनं बिन्दु तन्त तन्तूम्नेत्तनि त्तनि पुलितमाकुमं
।। ०० ऽ ( ? ) ( नन्दनतालः )
( अथवा )
मतिकुरु विरुचुषि वकिरं वरिनं इतनतु पेरेन् रियं पुवरपुल
। 2 ऽ ०० ऽ
( अथवा )
तेरि कत्ताळ मेन्यतु मतु
०० । 2 2

[ ५८ ] तीकणं कटे कुरु उलकुमुन्निरु कोन्
।। ऽ ( दक्षिणतालः )

*[ ५९ ] मड्डिय कुरुवुं वट्टवुं पुलितवुं
ऽ ० 2 ( ? ) ( मड्डिकातालः )
अन्निमड्डिकविन्नु विरामवाषि वन्कपिन्निरुकणे वरुमेन मोषिव
०० ' ।। ( अन्यमड्डिका )

[ ६० ] डोकिताळं चिले यिडे योरु कोन् कोलोचनवुं पेचलदन् पेरे
ऽ । ऽ ( ढेङ्किका )

[ ६१ ] वर्णमड्डिकमरवे वियाविपि न्निरु चुषि कणै पार्त्तिरु चुषिये
।। ०० । ०० ( वर्णमड्डिका )

[ ६२ ] अपिनन्दनमे अंविरण्डिरु चुषि ओरु कुरुवेन्वरुणन्ति चोन्नरे
।। ०० ऽ ( अभिनन्दनः )

[ ६३ ] अन्तरक्रीडविन्नु मून् रिरूवायं
००० ' ( अन्तरक्रीडः )

**अथवा**

*चेनूरु विरामन्त्रिपुट युमतुवे
।।। '

* पृ. १५ ता० क्र० ५७; ५९; पृ. १६ ता० क्र० ७४ निरीक्ष्याः ।

*[ ६४ ] मल्लताळं मरये लकुवु तो ल्लत्तुरितं चुटपिन् विरामं

।। ।। ०० ' ( मल्लतालः )

[ ६५ ] तीपकञ्चुषि विषिर्चेक त्रिलकु लाप मरवु तरुमेन त्रमोषिव

०० ।। ऽऽ ( दीपकतालः )

*[ ६६ ] अनंकतालं अंपु गिरिरु कोन् मनं पुकन् वकिरं वरुं वरुमोरु उयिरे

।2।।2 ( अनङ्गतालः )

*[ ६७ ] विटमं कारुकि यिरु मुरे वरुमे

००००' ००००' ( ? ) ( विषमः )

*[ ६८ ] नान्दि कोन् कतिर्नयनन्तुरितं वा यन्तकोत् पतं वकिंरमरवे

।। ०० ।। ऽऽ ( नान्दीतालः )

[ ६९ ] मुकुन्तं कोन् मति मुकनिले मुरये तरुञ्चुषि यिरण्डुं परमोरु कुरुवे

। ०० । ऽ ( मुकुन्दः )

अन्नियमुकुन्तं वरणंञ्चुषि कुरु

। ०००० ऽ ( अन्यमुकुन्दः )

[ ७० ] कान्तुक नान् कोन् अन्तरं कुरुवे

।। ।। ऽ ( कन्दुकः )

*[ ७१ ] जकताळ माकु मोरू तुरितं ।

( ० एकतालः )

[ ७२ ] पूर्णकंकाळं मारणन्तुरितं कार्मुकमंपे

०००० ऽ । ( पूर्णकङ्कालः )

कण्डकंकाळं कतिर् चुषि यिरु विले

०० ऽऽ ( खण्डकङ्कालः )

विषमकंकाळं वियथि यिरु कुरु

। ऽऽ ( विषमकङ्कालः )

चमकंकाळं इरु कुरु वोरु वरं

ऽऽ । ( समकङ्कालः )

*पृ. १५ ता० क्र० ६४; ६६; ६७; ६८. पृ. १६ ता० क्र० ७१ विलोकनीयाः

[ ७३ ] चतुस्काळश्चिले तमिथु चुषि तरुमे
S ० ० ( ? ) ( चतुस्तालः )

[ ७४ ] दोंबिळिमुत् कणे प्पिन् विरामन्तोणुं
।।।' ( डोंबिली )

[ ७५ ] एवं कमि लकु मावियुमाकुं
। 2 ( ? ) ( अभङ्गतालः )

[ ७६ ] रायवंकाळं इड निलत्ति लकु विराय कणञ्चुषि विषि येन् रनरे
S । S ० ० ( रायवङ्कालः )

[ ७७ ] लकुचेकरं लकुविन् विरामं
।' ( लघुशेखरः )
तुरितचेकरं तुरितत्तिन् विरामं .
०' ( ? ) ( अयमेव एकतालः स्यात् )

[ ७८ ] प्रतापचेकरं पिरं किय उयिरुं विराय विन्दु वुं विरामवट्टवुमे
2 ० ०' ( प्रतापशेखरः )

[ ७९ ] चेकच्चंप ओरुकणै चुषि विषि चिले
। ० ० S ( जगज्झम्पः )

[ ८० ] चतुर्म्मुककणे चिले चाळरं पुलितं तनुवु यिर्वैरिलुञ्चतुर्म्मुकमाकुं
। S । 2 S 2 ( चतुर्मुखः )

( अथवा )

तिरिमत्तिक ओरु पुलितमाकुं
2

[ ८१ ] चंप इरु चुषि पिन् विरामश्चरमे
० ० ।' ( झम्पतालः )

[ ८२ ] प्रतिमञ्चुकुरुविन् वरुकणं पकणं
।। S S ।। ( प्रतिमण्ठः )

( ? ) { झंपताल मोकणे विषि चुषि अंबिरुण्डिरु चुषि आरण
मिलकुविन् मुन्बीरि लकुविन् विरामन्तोणुं
||| ||| ०० | ०० |'|'|| }

[ ८३ ] तृतीयतालं चेषुन्तमिषु तुरितं इरुति यित् विराम मोरु चुंषि वेरुमे
०००' ०' (?) ( तृतीयतालः )

[ ८४ ] तन्ताळं वन् न्तटयुनन्तमि लकुवु अतिन्पडि कुरुवु माकुमेन्प
||| SSS ( वसन्ततालः )

[ ८५ ] ललित मिरु चुषि लकुव किरमे
०० | S ( ललिततालः )

[ ८६ ] रतिताल मोरि लकुवुं कुरुवुं
| S ( रतितालः )

[ ८७ ] करुणयति चुषि करु तिन् आरणं
०००० ( करणयति )

[ ८८ ] चत्ताळ मिरु मून् रुवट्ट माकुं
००० ००० ( षट्तालः )

[ ८९ ] वनताळ मरवे विन्दु अत्तकुरु वियायि योन् रावियु मनत्ते
०० | 2 ( वर्द्धनतालः )

*[ ९० ] वरुणयति कणयु मात्रियु मरवे
.|| SS ( वर्णयतिः )

*( ९१ ) राचनारायण मिरु तुरितं कोन् परा विय पिरे कणै परन्तनि वरुमे
०० | S | S (?) ( राजनारायणः )

[ ९२ ) तनञ्चुपि विषि मति वकिरमे
०० S ( मदनतालः )

* पृ० १८ ता० क्र० ९०; ९१; द्रष्टव्यौ ।

*[ ९३ ] पार्वतीलोचनं पतञ्चुषि नयनं मोरु त्त विया पि विषि चुषि
इरू पिरे नान् कोन् कुरुमति नयनं कोले विल्पुर मतिकोन् बिन्दु वोन्
रिरण्डु वकिर मिरु चुषि वरिन्नुमप्पेरे
० ० । । ० ० ऽ ऽ । । । । ऽ । ।

( अथवा )

ऽ ऽ ऽ । ० ऽ ऽ ० ० ( पार्वतीलोचनः )

[ ९४ ] कारुकि नान् चुषि कडयतु विरामं
० ० ० ० ’ ( गारुकिः )

[ ९५ ] विनन्तन मे चिले यिरु कणे उ यिर
ऽ । । 2 ( श्रीनन्दनः )

[ ९६ ] चय मुतर्चे कणञ्चेषुं कणे चुषि विंषि नयमिकु पुलितं एनवेन रनरे
। ऽ । । ० ० 2 ( जयतालः )

‡ [ ९७ ] ( ? )
( ० । 2 ) ( लीलातालः ) ( ? )

[ ९८ ] विलोकितं कणै चिले विषि चुषि पुलितं
। ऽ ० ० 2 ( विलोकितः )

[ ९९ ] लकळित मिरु कोन् इडै कोन् वरुकणं
। । ऽ । ऽ ( ललितप्रियः )

[ १०० ] चनकतालं चोयकमरे वर कुरुविणे मतिकोन् कोन् मुतकणे वरुं
। । । । ऽ ऽ । । ऽ ऽ ( जनकः )

[ १०१ ] लकु मुन्नयन चुषि इरण्डिन् वलं चुषि विरामं मर वुकोन् पुलितं
० ० ’ । । 2 ( लक्ष्मीशेखरः )

---

* पृ० १८ ता० क्र० ९३ विलोकयः ।

‡ मूले पाठोऽयं भ्रष्टः । पृ० १९ ता० क्र० ९७ द्रष्टव्यः ।

* इराकवर्त्तन मिचेकषि तुरितं विराम वट्टवुं बिन्दु वोड्डयिरे
० ० ० ऽ ( ? ) ( रागवर्धनः )

बन्दियापणं पुंकमीडेवर अन्त वु आदियु मलातिवन्तडयु
। 2 । ( ? ) ( बद्धापणः )

$ श्रीमं कुरु मून् रु वन्वुणि चेत् वं नकणन्तुरकुन्नल्लु यिमु कोन्
कणमंकि इडे कणमरणं तकणमारुतं केचर मिरण्डु ओरु चिलये
यकण वारिनन्मे । ओरु वरमिरु कुरु चकण मिर विचिल नड्डुरोकं
तकण मन्तरश्चरं विनन्तरं पकणं विलिरुकणे पात्मति चेतरं
तुडिवरुणन् तुकतुरितं वडिविल्कु मायोन् कुरुवे करि
मल रोन् वायन्तवु कषुमु वरव पुलितं काकपतमायिन्त
ति चे या काच मां ॥ श्रीः ॥

॥ श्रीः ॥

त्रिनेरि किन् तुटियां ने रचे तुरितं अनिकु मिकवो क्तिन्
आयकोक्त करुप्पुकषिन् ओरुत्तन् ओक्किय पिकाट्टि
रण्डे वच्च पुकषुं पुलितमां ।

॥ श्रीः ॥ श्रीः ॥

## एतत्पर्यन्तं पूर्वोक्तस्य केरळभाषया अनुवादः ।

॥ श्रीः ॥

* पृ० १९ ता० क्र० १०१ लोकनीयः ।

$ पृ० १९; २० प्रोक्तं पक्षान्तरं चात्र लक्ष्यरहितं केरलभाषायामनूदितम् ।

श्रीः ।

## ( अथ वाद्यप्रकारः पञ्चमहाशब्दाश्च । )

ततं च विततं चैव घनं सुषिरमेव च ।
गानं चैव तु पञ्चैतत् पञ्चशब्दाः प्रकीर्तिताः ॥ १ ॥

ततं च तन्त्रितं विद्यात् विततं मुरवादनम् ।
घनं च कांस्यतालादि तु( सु )षिरं वायुपूरितम् ॥ २ ॥

*पञ्चविधो नादः— अनाहतः आहतश्चेति द्विविधो नादस्तत्र--
सोऽप्याहतः पञ्चविधो नादस्तु परिकीर्तितः ।
नखवायुजचर्माणि( चर्मण्य )लोहशारीरजास्तथा ॥ ७ ॥ सं० मकरन्दे ।

( १ ) वीणाद्या नखजाः ( २ ) वंशाद्या वायुजाः ( ३ ) मृदङ्गाद्याश्चर्मजाः ( ४ ) तालाद्या लोहजाः ( ५ ) तथा शरीरजा इति नादाः पञ्च वर्तन्ते ।

वाद्यभेदाः— पञ्चधा च चतुर्धा च त्रिविधं च मते मते ।
कोहलस्य मते ख्यातं पञ्चधा वाद्यमेव च ॥

सुषिरं धनं चैव चर्मबद्धं तथैव च ।
तन्त्री गानं पुरा ख्यातं पञ्चधा वाद्यलक्षणम् ॥

दत्तिलेन तु आनद्धं ततं घनं सुषिरं चेति चतुर्विधं वाद्यं कीर्तितम् ।
नारदमते चार्मणं तान्त्रिकं घनं चेति त्रिधा वाद्यलक्षणम् । चिकः । ( भरतकोषे )
भरतेन वाद्यं चतुर्विधं प्रोक्तम् ।

पञ्चवाद्यानि— नखजा वायुजाश्चर्मलोहशारीरजास्तथा ।
वीणादयस्तु नखजा वंशाद्या वायुजास्तथा ॥

चर्मजाश्च मृदङ्गाद्या लोक( ह )जा लोहचर्मजाः ।
शारीरजानि गीतानि वाद्यं पञ्चविधं जगुः ॥

लोहशब्देन कांस्यताम्रादिधातुः । भरतकल्पलता० । ( भरतकोशे )

### पञ्चमहावाद्यानि ।

एकं ईश्वरनिर्मितं नैसर्गिकं अन्यच्चतुर्विधं मनुष्यनिर्मितं चेति पञ्च प्रकारा महावाद्यानाम् ।
गात्रवीणा तु सा प्रोक्ता यस्यां गायन्ति सामगाः । नारदीयशिक्षा ।
अनेन प्रमाणेन सचेतनस्य गात्रजं नैसर्गिकं वाद्यमेकम् ।

गानं चैव तु पश्चैतत् पञ्चशब्दा इतीरिताः ।
..........इव पञ्चमहाशब्दं ( ब्द )कळ( लाः ) ॥ ३ ॥

ततं सुषिरं चावनद्धं घनमिति स्मृतम् ।
चतुर्धा तत्र पूर्वस्या श्रुत्यादि द्वारतो भवेत् ॥

दत्तिलकोहलीय–वाद्यलक्षणम् ।

इदं ततसुषिरादि मनुष्यनिर्मितं वाद्यं चतुर्विधमित्यर्थः ।
अपरं च—

आहवे चोत्सवे चेति तद्वदन्येषु कर्मसु ।
गीतनृत्तैर्विना यत्तु भोगार्थं वाद्यते सदा ॥

तदपि प्रोच्यते प्राज्ञैः पृथग्वाद्यं पृथग्विधम् ।
गीतेन सङ्गतं यत्तु तद्गीतानुगमुच्यते ।
नृत्तेन सहितं यच्च तन्नृत्तानुगमीरितम् ॥

गीतपा( मा )त्रानुगं वाद्यं तद्भवेद्गीतनृत्तगम् ।
एवं चतुर्विधं वाद्यं कथितं हर्षदायकम् ॥

सोमेश्वरः । ( भरतकोशे )

हंसोपनिषदि च वाद्योल्लेखः । तद्यथा——

स एव जपः कोट्या नादमनुभवति एवं सर्वं हंसवशान्नादो दशविधो जायते । चिणीति प्रथमः । चिञ्चिणीति द्वितीयः । घण्टानादस्तृतीयः । शङ्खनादश्चतुर्थः । पञ्चमस्तन्त्रीनादः । षष्ठस्तालनादः । सप्तमो वेणुनादः । अष्टमो मृदङ्गनादः । नवमो भेरीनादः । दशमो मेघनादः ।

एतेन वर्णनेन उपनिषत्समयेऽपि एते दश महाशब्दा आसन्निति ज्ञायते चतुर्विधं वाद्यमपि श्रूयते च ।

श्रीः ।

## * ( अथ स्वरसप्तकोद्धारः । )

वर्गाष्टकं तु सम्प्राप्य अकारादियशान्तगम् ।
वर्णमात्रासमायुक्तमुद्धरेत् स्वरसप्तकम् ॥ ४ ॥

अष्टमस्य तृतीयं तु हरिबीजसमन्वितम् ।
आद्यश्चरं ( आद्यं स्वरं ) स्वरज्ञस्तु उद्धरेत्तु प्रयत्नतः ॥ ५ ॥

सप्तमस्य द्वितीयं तु कामबीजसमन्वितम् ।
द्वितीयं तु स्वरं विद्धि ब्रह्मस्थानसमुद्भवम् ॥ ६ ॥

द्वितीयस्यापि वर्गस्य तृतीयं विष्णुसंयुतम् ।
उद्धरे च ( च ) स्वरं नित्यं सौ ( स्व )रभेदमनोहरम् ॥ ७ ॥

---

* अयं सरिगमादिस्वराणामुद्धारक्रमो मतङ्गोक्तबृहद्देश्यां स्वरनिर्णयप्रकरणे संगृहीतः । स विव्रियते ।

आगमे अकचटतपयशा इत्यष्टौ वर्गाः स्मृताः ।

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| १. | अ | इ | उ | ऋ | लृ | ( अवर्गः ) | |
| २. | क् | ख् | ग् | घ् | ङ् | ( कवर्गः ) | ग ( गान्धारः ) |
| ३. | च् | छ् | ज् | झ् | ञ् | ( चवर्गः ) | |
| ४. | ट् | ठ् | ड् | ढ् | ण् | ( टवर्गः ) | |
| ५. | त् | थ् | द् | ध् | न् | ( तवर्गः ) | ध ( धैवतः ), नि ( निषादः ) |
| ६. | प् | फ् | ब् | भ् | म् | ( पवर्गः ) | म ( मध्यमः ), प ( पञ्चमः ) |
| ७. | य् | र् | ल् | व् | | ( यवर्गः ) | रि ( ऋषभः, रिषभः, वृषभः ) |
| ८. | श् | ष् | स् | ह् | | ( शवर्गः ) | स ( षड्जः ) |

[ श्लो० ४ ] उपरिनिर्दिष्टं अकारादियशान्तगं वर्गाष्टकं सम्प्राप्य वर्णमात्रासमायुक्तं स्वरसप्तकमुद्धरेत् ।

[ श्लो० ५ ] तत्र स्वरज्ञस्तु अष्टमस्य शवर्गस्य तृतीयं 'स्' वर्णं हरिबीजमकारस्तेन समन्वितं आद्यं स्वरं 'स' इति प्रथमं स्वरं प्रयत्नत उद्धरेत् ।

[ श्लो० ६ ] सप्तमस्य यवर्गस्य द्वितीयं 'र्' वर्णं कामबीजमिकारस्तेन समन्वितं ब्रह्मस्थानसमुद्भवं द्वितीयं स्वरं 'रि' इति विद्धि ।

[ श्लो० ७ ] द्वितीयकस्य कवर्गस्य तृतीयं 'ग्' वर्णं विष्णुर्नाम अकारस्तेन संयुतं 'ग' इति स्वरभेदमनोहरं तृतीयं स्वरमुद्धरेत् ।

षष्ठस्यापि हि वर्जे ( र्गे )स्य अन्तिमश्चा( मं चा )दिसंयुतम् ।
अविनष्टं विजानीया म( न्म )ध्यम ( मं ) स्वरसप्तकम् ॥ ८ ॥

तदाति प्रथमोपेतं स्वरसम्बन्धिशोभनम् ।
( तथा दि ( हि ) प्रथमोपेतं स्वर ( रं ) संविद्धि शोभनम् । )
( बृहद्देशी–स्वरनिर्णये श्लो० ७१. )
व्योमसंख्यासमायुक्तमोष्ठस्थानसमुद्भवम् ॥ ९ ॥

पञ्चमस्यापि वर्गस्य चतुर्थश्चादिसंयुतम् ।
कोदण्डद्वयसम्भूतमुद्धरेत्स्वरमुत्तमम् ॥ १० ॥

अका( रा )न्तान्तसंभिन्नं पञ्चमान्तं समुद्धरेत् । ( ? )
( इकारान्तेन सम्भिन्नं पञ्चमान्तं समुद्धरेत् )

ब्रह्मस्थानसमुत् ( द् ) भूतं सुतारध्द्र ( ध्व ) निसंयुतम् ॥ ११ ॥

आगस्थ ( आगमस्थः ) स्वरोद्धारम ( स्त्व )ति तावत् प्रदर्शितः ।

( ॥ श्रीः ॥ )

[ ८ ] षष्ठस्य पवर्गस्य अन्तिमं ' म् ' वर्णं आदिना अकारेण संयुतं अविनष्टं स्वरसप्तकं ' म ' इति चतुर्थं स्वरं विजानीयात् ।

अविनष्टं मध्यमं इत्यत्र प्रमाणम्—
सर्वस्वराणां विहितो विनाशस्त्वथ जातिषु ॥ ६८ ॥
मध्यमस्य विनाशस्तु कर्तव्यो न कदाचन ।
सर्वस्वराणां प्रवरो ह्यविनाशी तु मध्यमः ।
गान्धर्वकल्पेऽभिमतः सामगैश्च महर्षिभिः ॥ ६९ ॥ भरतनाट्यशास्त्रे, अ० २८.

अत्र अभिनवगुप्तपादाः—

अन्ये तु जातावेकवचनमिति मध्यमे कण्ठस्थाने यत् स्वरसप्तकं तदविनाशि सर्वस्य तत्सम्भवात् । तारमन्द्रस्वरास्तु सर्वे पित्तश्लेष्मायुपहतशिरोवक्षसामसुलभप्रयोगा इति व्याचक्षते ।

[ ९ ] तथा हि षष्ठस्य पवर्गस्य प्रथमेन अकारेणोपेतं व्योमसंख्या पञ्चसंख्या तया समायुक्तं ओष्ठस्थानसमुद्भवं पवर्गीयं शोभनं ' प ' इति पञ्चमं स्वरं संविद्धि ।

[१०] पञ्चमस्य तवर्गस्यापि चतुर्थं ' ध् ' वर्णं आदिना अकारेण संयुतं कोदण्डं धनुरिति । तत् कोदण्डद्वयसंभूतं उत्तमं ' ध ' इति षष्ठं स्वरमुद्धरेत् ।

[११] पञ्चमस्य तवर्गस्य अन्तं ' न् ' वर्णं इकारेण संमिश्रं ब्रह्मस्थानसमुद्भूतं सुतारध्वनिना उच्चस्वरेण संयुतं ' नि ' इति सप्तमं स्वरमुद्धरेत् ।

आगमस्थः स्वरोद्धारस्तावत् प्रदर्शितः ॥

श्रीः ।

# ( अथ रागनामानि । )

## $[ १ ] मध्यमादि(दिः) [ २ ] शङ्कराभरणं [ ३ ] तो(डु्)डी [ ४ ] भैरवं (वः)

$[ १ ] मध्यमादिरागः—

मध्यमग्रामसंभूता मध्यमांशग्रहान्विता ।
मध्यमादिरिति ख्याता शृङ्गारे विनियुज्यते ॥
एतामेव प्रयुज्यादौ वैणिका वांशिकास्तथा ।
पश्चादभिमतं गानं प्रकुर्वन्ति विचक्षणाः ॥ ( जगदेकः–भरतकोशे )

मध्यमाध्यानम्—

मन्दारकुन्दकुमुदप्रतिरूपरूपामिन्दीवरायतविशालविलोलनेत्राम् ।
चन्द्रावतंसपरिचुम्बितपादपद्मां तां मध्यमस्वरमयीमनिशं नमामि ॥
( जगदेकः–भरतकोशे )

मध्यमादिस्तु रागाङ्गरागः—

सरीगमपधन्नी ( नी )स सगसा सा तु मध्यमः ॥ औमापते. अ० १२. श्लो० १९४.

[ २ ] शङ्कराभरणरागः—

मन्द्रस्वरं मुद्रयित्वा वांशिकैः क्रियते यदा ।
छायान्तरेण रागोऽन्यः शङ्कराभरणस्तथा ॥ ( जगदेकः–भरतकोशे )
वेलावल्याः स्वरैर्युक्तः शङ्कराभरणो मतः । इति शङ्कराभरणः ।
( सं० दर्पणे रागाध्याये श्लो० २८४ )

अयं रागाङ्गरागः—स निं( नि )न्ध ( ध ) प म ग स री ग सैः शङ्करभूषणम् ।
औमापतम् अ० १२ श्लो० १९९.

[ ३ ] अङ्गं षाडवरागस्य संपूर्णस्य समस्वरः ।
षड्जतारश्च मन्द्रश्च न्यासांशग्रहमध्यमः ॥
तोडी नाम प्रसिद्धोऽयं रागो हर्षे प्रयुज्यते । ( जगदेकः—भ० को० )

अयं रागाङ्गराग :—सानिं( नि )द( ध )पं ( प )मगरिसा गसा( तुण्डी ) [ तोडी ]निगद्यते ।
औमापतम् अ० १२ श्लो० १९७.

[ ४ ] भिन्नषड्जसमुद्भूतो मन्यासो धांशभूषितः ।
स्वरास्समपरित्यक्तः( ? ) प्रार्थने भैरवस्स्मृतः ॥
( जगदेक :—भ० को० )

धैवतांशग्रहन्यासा ( सः ) संपूर्णोऽथ समस्वरा: ( रः ) ।
आन्दोलितस्तु स्वस्थाने स्वाश्रितः पञ्चमेन तु ॥
गान्धारः कम्पितो मन्द्रे रिषभे चापि कम्पितः ।
निषादषड्जबहुलो भैरवः परिकीर्तितः ॥ ( सोमेश्वर :—भ० को० )

## *[ ५ ] मार्गहिन्दोळं ( ळः ) । [ ६ ] देशीहिन्दोळं ( ळः )
## [ ७ ] नागध्वनिः ।

भैरवः क्रियाङ्गरागः—

गमापधनिसापम भैरवाख्यस्ततः परम् । औमापतम् अ० १२ श्लो० २२५,

*[ ५ ] मार्गहिन्दोलरागः—

मार्गहिन्दोलरागाङ्गं हिन्दोलो वेति( डि ) ( दि )संज्ञकः ।
अंशे न्यासे ग्रहे षड्जः तस्य तारे तु मध्यमः ॥
षड्जस्वरो भवेन्मन्द्रे ता( तो )डितो रिधवर्जितः ।
सपयोः कम्पितश्चैव शृङ्गारे विनियुज्यते ॥ जगदेकः—भरतकोशे
सं० समयसारः । ३ । १५,१६.

[ ६ ] देशीहिन्दोलः राग :—

अयमेव वसन्ताख्यः संपूर्णो धम( घन ) संज्ञिकः ( ? ) ।
देशीहिन्दोलनामोक्तः प्रतापपृथिवीभुजा ॥ जगदेकः—भ० को०

देशीहिन्दोलः अथवा वसन्तः—प्रथमरागः ।

यन्मार्गहिन्दोलभवञ्च वेदी हिन्दोलसंज्ञं परिपूर्णमङ्गम् ।
सांशं निमन्द्रं निरिसैस्सुशोभि प्रकम्पितं पञ्चममध्यमाभ्याम् ॥
विलम्बितं मध्यमतो घनस्तमान्दोलयेन्मुख्यरसेऽथ वीरे ।
गेयं वसन्ते त्विदमेव देशीहिन्दोलसंज्ञं प्रवदन्ति तद्( ज् )ज्ञाः ॥

शृङ्गारे मुख्यवृत्तित्वाद्वसन्ते गीयते ततः ।
अयमेव वसन्ताख्यस्तेन सर्वत्र पप्रथे ॥ ( भरतकोशे )

उभौ रागाङ्गरागौ—ससमा गगमा पापा मगा देशीति कथ्यते ।
सग सागरिगा चैव हिन्दो( ल )स्तु भवेत्ततः ॥ औमा० अ० १२ श्लो० १९५.

[ ७ ] नागध्वनिरागः—

वेगरञ्जी विभाषा या टक्करागसमुद्भवा ।
नागध्वनिस्तदङ्गं स्यात् षड्जांशन्याससंयुता ॥
धपाभ्यां वर्जिता नित्यं रसे वीरे नियुज्यते ।
जगदेक :—भ० को०

नागध्वनिः शुद्धराग :—

.................................नागध्वनिरथोच्यते ॥ ११८ ॥
रिमगारि रिमागागा मगरीरिरिगारिसा । औमा० अ० ११

## †[ ८ ] दिव्यावति ( ती ) ( दिव्यमतिः ) । [ ९ ] तरङ्गिणी । [ १० ] कुरुञ्जी । [ ११ ] फल्लाति ( भल्लाती ) ( भल्लारिका )

†[ ८ ] दिव्यमतिः मेलरागः ( नवनीतमेलजन्यरागः )
(आरोहः) स रि ग म प ध नि स
(अवरोहः) स ध प म रि स मञ्ज ( भरतकोशे )

दिव्यावतीशुद्धरागः—
गगाधधपपा गाप पपपा धधपम्मदाम् ( मधा । )
एवं दिव्यावती प्रोक्ता............... । औमा० अ० ११ श्लो० ११९

[ ९ ] तरङ्गिणीरागः—भाषाङ्गरागः । कुम्भः । ( भरतकोशे )
रिन्यासग्रहधांशा च भवेद्धरिपतारभाक् ।
समस्वरा गमन्द्रा च संपूर्णा सप्तभिस्स्वरैः ॥
रसे रौद्रे नियुज्या स्यात् रिषभादिस्तरङ्गिणी ।
जगदेकः । ( भ० को० )

तरङ्गिणी शुद्धरागः—
............प्रोच्यतेऽथ तरङ्गिणी ।
सासससारिगमागारी रिसरी मासमा ततः ॥ १२० ॥
औमा० अ० ११

[ १० ] कुरुञ्जी ( कुरञ्जीति नामान्तरम् ) मेलरागः ।
( धीरशङ्कराभरणमेलजन्यः )
(आरोहः) स ग रि ग म प ध
(अवरोहः) स म ग रि स नि स
मञ्ज ( भरतकोशे )

कुरुञ्जीशुद्धरागः—
सारिमा पमगारी स साससेति ( रु ) [ कु ] रुञ्चि( ता ) [ का ] ॥ १२१ ॥
कुरुञ्ची । औमा० अ० ११

[ ११ ] भल्लातः रागः—
भल्लातोऽथ भवेद्रागो हिन्दोलकसमुद्भवः ।
षड्जेनांशग्रहन्यासस्संपन्नो वर्जितर्षभः ॥
षाडवो धैवते मन्द्रः कथितो रागवेदिभिः । हरिः । ( भरतकोशे )

भल्लारिका रागः—
हिन्दोलकस्वरे छायासहा भल्लारिका भवेत् ।
षड्जांशग्रहणन्यासा रिहीना षाडवा भवेत् ॥
धमन्द्रा...........( शृङ्गारे विनियोगभाक् । जगदेकः । ( भ० कोशे )

भल्लातरागः ( शुद्धरागः )—
सानिनीधधपापारा ( री ) पापपानिधपार ( रि ) गाः ॥ १२१ ॥
ने( नी )तिभल्लाततः ( कः ) प्रोक्तो............ औमा० अ० ११

## [ १२ ] मेघरञ्जि ( मेघरञ्जिका ) [ १३ ] धातुगौडं [ १४ ] पञ्चमं( मः )

‡[ १२ ] मेघरञ्जिका—रागः ।

अयं रागः कर्णाटबङ्गालपल्लविकानामभ्यां प्रपञ्चितम( तोऽ )न्यत्र ।

जगदेकः । ( भ० को० )

मेघरञ्जी रागः ( शुद्धरागः )—

..................मेघरञ्जी समीर्यते ।

सरीगमामपापापा पपापति( नि )भिरीमिताः( रितः ) ।। १२२ ।।

औमा० अ० ११

[ १३ ] धातुगौडं मूले वर्तते अयमेव गौडरागः स्यात् ।

गौडरागः—

गौडस्स्यात् षड्जरागाङ्गं सन्यासांशग्रहस्थितः ।

वर्ज्यश्च पञ्चमेनैष रसे वीरे नियुज्यते ।।

जातेश्चाङ्गं निषादिन्या वदन्ति न तु मे मतम् ।

जगदेकः । ( भ० को० )

धातुगौडरागः—

..................धातु[ रागो ]गौडस्ततो भवेत् ।

धधनीसा धधापापा पमारी रिग इत्यपि ।। १३० ।।

धातुगौडस्त्वयं देवि.............. । औमा० अ० ११

[ १४ ] सं० समयसारे आम्रपञ्चम इति रागाङ्गरागेषु नाम विद्यते ।

आम्रपञ्चमः – रागः ।

गान्धारांशो रिपत्यक्तः( क्तो ) गान्धारांशग्रहान्वितः ।
सनितारश्च पूर्णश्च मन्द्रेण परिवर्जितः ।।
आम्रपञ्चमनामायं रागो विस्मयहास्ययोः ।

जगदेकः-( भ० को० )

पञ्चमरागः—

शुद्धपञ्चमरागाङ्गं ग्रहांशन्यासपञ्चमः ।

समस्वरश्च पूर्णश्च रितारो मन्द्रमध्यमः ।।

पञ्चमः कैशिकीसंज्ञो गातव्योऽयं महोत्सवे । सोमराजः । ( भ० को० )

पञ्चमरागः—

..................पञ्चमं तु ततः शृणु ।

सा सा स रिरिगागाममापपा पपधापमा ।। १३१ ।।

ग सा पञ्चमरागोयम्..... ...... । औमा० अ० ११

## [ १५ ] आहीर(रः)। [ १६ ] तुरंगी (रङ्गी)। [ १७ ] मधुकरी।

*[ १५ ] आहीर( रः ) ( आभीरी ) रागः—
मालापञ्चमभाषेयमाभीरी परिकीर्तिता।
रिगाभ्यां च विहीना च औडुवा परिकीर्तिता॥
पञ्चमांशग्रहन्यासा कलहे विनियुज्यते।
जगदेकः। ( भरतकोशे )

आहीररागः—
................आहीरश्चोच्यते क्रमात्।
रिगारिरि रिगारीरि गारिरीगा रिरी ततः॥ १३२॥ औमा० अ० ११

[ १६ ] कोशे तुरङ्गिणी गतिर्विद्यते। अतः तुरंगी ( रङ्गी ) इति प्रायशोऽयं
तुरुष्कतोडी रागापरपर्यायो भवेत्।
तुरुष्कतोडिका चोपा सत्रया गविवर्जिता। उपेत्युपरागः।
तोडयेव ताडिता गाल्पतौरुष्की रिनिभूयसी॥ ( ? )
मध्यमांशा च पूर्णा च निषादर्षभभूयसी।
ताडिता स्वल्पगान्धारा तुरुष्की तोडिका मता॥ जगदेकः। ( भ० को० )

तुरगी रागः—
पाममारिगरीरी स रिगमैस्तुरगी भवेत्। औमा० अ० ११

[ १७ ] मधुकरीरागः—
गतारा मन्द्रमध्या च ग्रहांशन्यासधैवता।
समस्वरा च पूर्णा च मता मधुकरीति सा॥
मतङ्गः।

मध्यममन्द्रा तारा गान्धारा धांशकग्रहन्यासा।
संपूर्णा समशेषा मधुररवा मधुकरी प्रोक्ता॥
नान्यः। ( भरतकोशे )

ततः ककुभसंभूता ख्याता मधुकरीति च।
धैवतांशग्रहन्यासा गान्धारेण विवर्जिता॥
समस्वरा मन्द्रमध्या विभाषा पूर्णतां गता। हरिः ( भ० को० )

मधुकरी रागः—
गमगा सारिगा माध पामगारिग इत्यपि।
एषा मधुकरी प्रोक्ता............॥ १३३॥ औमा० अ० ११

# $[ १८ ] पौराणि( णी ) ( ली )। [ १९ ] सावेरी।

$[ १८ ] पौराली रागः—

अनन्तरं तु पौराली जाता मालवकैशिकात्।
न्यासांशग्रहषड्जा च षड्जमध्यमभूयसी॥
संपूर्णा वर्णिता सेयं गीतशास्त्रविशारदैः। हरिः ( भ० को० )

पौराणी रागः—

..........पौराणी सम्यगुच्यते।
ससरीरिरिरी गाग गगारि गगमा मग। ॥ १३४॥
पसा सस सरी रीरि........।

औमा० अ० ११

षड्जन्यासग्रहोपेता जाता मालवकैशिकात्।
षड्जमध्यमभूयिष्ठा पूर्णा पौरालिका मता॥ जगदेकः। ( भ० को० )

[ १९ ] सावेरीरागः—

धैवतांशा च तन्न्यासा स्वस्थाने स्यात्प्रकम्पिता।
निषादे मध्यमे नित्यं तिरिपा कम्पसंयुता॥
तारमध्यमषड्जाद्या पञ्चमेन विवर्जिता।
षड्जदेशी निजस्थाने सावेरी सर्वकम्पिता॥

सोमेश्वरः। ( भ० को० )

अस्य शाम्बरी इति पर्यायो लक्ष्यते। तद्वर्णनं च यथा।

शाम्बरी रागः—

ककुभोत्थभवत्यंशा या सा मध्यग्रहांशका।
गतारा स्वल्पषड्जा च पञ्चमेन विवर्जिता॥
ममन्द्रा स ( सा ) परिज्ञेया कर्तव्या करुणे रसे।

जगदेकः।

भाषाव्याख्यायां एतल्लक्षणं सावेरीरागस्येयुक्तम्। ग्रन्थकर्तुरुद्देशे शाम्बर्याम् इति सूचितम्।
( भरतकोशे )

शावरी रागः—

मध्यग्रहांशा धन्यासा ममन्द्रा ककुभोद्भवा।
रङ्गस्याङ्गं च तारा च शावरी स्यात्पवर्जिता॥

सोमराजः। भ० को०

दि ( रि ) ( नि ) सनीगापमापम्मा ( पामा )गगमा शाह्वरी ततः।

औमापतम्। अ० ११। श्लो. ११७।

अयं शायरी अथवा सावेरी इति नाम्ना प्रसिद्धः।

*[ २० ] दीपरागः । [ २१ ] सैन्धवी ।
[ २२ ] गति( तिः ) ( रगन्ती ) ( गान्धारगतिः )

*[ २० ] दीपरागः—

षड्जग्रहो मध्यमांशो गपान्तश्च मतारवान् ।
रिमन्द्रः परिपूर्णश्च भिन्नकैशिकमध्यमः ॥
धन्यासिकेवोच्चतारो दीप इत्यभिधीयते ।
रसे शान्ते तु कर्तव्यो विनियोगस्तु गायकैः ॥

जगदेकः । ( भरतकोशे )

दीवी रागः—

.........दीवी रागस्ततो भवेत् ।
रिरीगमा गमा पाप गगगा सारिरिर्भवेत् ।
( दीप इत्यस्य दीवी इति अपभ्रंशो भवेत् । )

औमापते अ. ११ श्लो. १३४

[ २१ ] सैन्धवी रागः—

भिन्नषड्जस्य भाषाया ( यां ) सैन्धवी सैन्धवी श्रुता ।
धैवतांशग्रहोपेता धैवतन्यासभूषिता ।
औडुवा रिपहीना च देशीरागस्तु सैन्धवी ।

जगदेकः । ( भरतकोशे )

सैन्धवीरागः—

सानीधपा पधनीसा रिगमा सैन्धवी ततः ॥ १३५ ॥

औमापतम् । अ० ११

[ २२ ] रगन्ती भाषारागः—

रगन्ती ककुभोद्भूता भाषारागो मवर्जिता ।
धैवतांशग्रहन्यासस्फुरितैर्धैवतैर्युता ॥
अपन्यासस्थितिजुषा पञ्चमेनोपशोभिता ।
विजये विनियोक्तव्या । भट्टमाधवः । ( भरतकोशे )

( असौ माधवभट्टः— सं० चन्द्रिकाकारः )

मूले गति इति नाम विद्यते तेन किंनामको राग इति न बुध्यते । ग्रन्थकर्तुरुद्दिष्टं रगन्ती वा गान्धारगतिः इति वा नाम अत्र सम्भवेत् । 'परं गान्धारगतिका' इति भाषाङ्गरागोऽस्ति । भरतकोशे चायं हरिकुम्भजगदेकानां प्रमाणीभूतो विद्यते । सं० समयसारे १०१ रागास्तृतीयेऽधिकरणे निर्दिष्टास्तत्र 'गान्धारगतिः' इति भाषाङ्गरागेषु निर्दिष्टः । तेनाऽत्र गान्धारगतिनामक एव ग्राह्यः । तल्लक्षणम्—

ग्रहांशन्यासगान्धारा मन्द्रशून्या पसोज्झिता ।
रिनिधेष्वपि ताराख्या गान्धारगतिकोच्यते ॥
गान्धारादिर्यतस्तस्मात् गातव्या करुणे रसे ।

जगदेकः । ( भरतकोशे )

## ‡[ २३ ] कामोद( दः )। [ २४ ] *स्वभावक्री

‡[ २३] आदिकामोदा–भाषाङ्गरागः––

अनन्तरं च बङ्गाली भिन्नषड्जसमुद्भवा ।
तदङ्गमादिकामोदा ग्रहांशन्यासधैवता ॥
समस्वरा च सम्पूर्णा कथ्यते यां ( या ) मनीषिभिः ।
भाषा या भिन्नषड्जस्य माङ्गाली परिकीर्तिता ॥
तदङ्गमादिकामोदा भवेदानन्दकारिणी ।
धैवतेन स्वरेणैषा( षा )ग्रहांशन्यासभूषिता ॥
समस्वरसमायुक्ता सम्पूर्णा सप्तभिस्स्वरैः ।
गुर्वाज्ञादिकृतावस्या विनियोगः प्रदर्शितः ॥

जगदेकः । ( भरतकोशे )

सङ्गीतसमयसारेऽपि कामोद इति नाम न लभ्यते । आदिकामोद इति नामैव भाषाङ्गरागेषु लिखितं यतस्तदेव कामोदस्थाने ग्राह्यम् । जगदेकवचनमपि प्रमाणं लब्धं तच्चोपरि निर्दिष्टमेव ।

**कामोदः**—मेलरागः ( कल्याणमेलजः । )

कामोदो गीयते पूर्णो निशादौ सत्रयान्वितः ।
ईषद्भेदो बुधैः प्रोक्तः कल्याणाख्यहमीरयोः ॥

श्रीकण्ठः—रसकौमुदीकर्ता ( भरतकोशे )

गान्धारतारसम्पूर्णसाल्पमन्द्रस्समस्वरः ।
कामोदो धैवतन्यासग्रहांशः किल गीयते ॥

मतङ्गः ( भरतकोशे )

कामोदरागः—ममा पगममा गागा पममा पगरी गम ।
साग गगगा मापा गपापा धधनी निनि ॥ ११५ ॥
ध धाधा इत्ययं कामो( देति ) नामा समीरितः ।

औमापतम् । अ. ११.

*[ २४ ] स्वभावक्री( क्रिया ) ( स्वभावकृति )रागः—

षड्जांशस्सग्रहन्यासा मध्यमेन विवर्जिता ।
धैवतोत्का( क्ता )निमन्द्रा च स्वभावकृतिरुच्यते ॥
निषादादियुतस्तस्मात् करुणे विनियुज्यते ।

जगदेकः । ( भरतकोशे )

स्वभावक्री रागः—

. . . . . . . . . . .स्वभावक्रीरथोच्यते ।
रिरी गारि रिमा माम गारि रीगा रिरीस्ततः ॥ १३७ ॥

औमापतम् । अ. ११.

## †[२५] नयनकी। [२६] पौहारी। [२७] अङ्गछाय [२८] फुलि (उत्फुल्लिका)।

†[२५] नयनकी रागः—

मापपा मगरीरीरि गरिसा नयनकी( कि )या ॥ १३८ ॥

औमापतम्। अ. ११.

[२६] चौहारी इति औमापते पृ. १४ श्लो. १२५ इत्यत्र

स्वभावनयचोगारी ताङ्कस्योत्फुल्लिका ततः।

अथ च औमापते पृ. १८ श्लो. १६९ इत्यत्र

चौहारिरेव ताङ्गेशी स्वभावकी च वन्ध्यका ॥ १६९ ॥

एवं पौहारी चौहारी चोगारी इति नामान्तराणि स्युः। अस्य लक्षणं स्वरूपं वा क्रमप्राप्तं त्वौमापते चोल्लिखितं विन्यस्यतेऽत्र तच्चापभ्रष्टरूपात्मकं सदपि ग्राह्यं भवेत् अनन्यगतित्वात्।

पौहारी (चौहारी) रागः—

पपा धधपपामाग गरिरीगगरी ततः ॥ १३८ ॥ श्लो०

चौहार्ति (रि) रेवमुक्तोऽयं............औमा. अ० ११.

[२७] अङ्गछाय इति नाम कुत्रापि नोपलभ्यते। औमापते ये शुद्धरागाः ३१ गणितास्तेषु ' तांकस्योत्फुल्लिका ततः ' ॥ १२५ ॥ श्लो०

इति २९, ३० क्रमाङ्कौ द्वौ रागाविमौ परिगणितौ। यथाक्रमं चात्र तौ निर्दिष्टौ ............ताङ्गश्यायामथोच्यते।

मपामगरिगारीग मापमामगरीगरी ॥ १३९ ॥ श्लो०

औमापते १६९ श्लोके ' ताङ्गेशी ' इति नामान्तरं चाभिहितमस्येति तर्क्यते।

[२८] फुलि (उत्फुल्लिका) रागः—

सरीगरिधमापामा रिगनो( न्यु )त्फुल्लिका ततः ॥ १४० ॥ श्लो०

(औमापते अ० ११)

अस्य रागस्याऽपरं नाम उत्पलिनीरागः स्यात् इति कृत्वा प्रकृतग्रन्थकर्तुरुपलभ्यमानं लक्षणं निर्दिश्यते।

सम्पूर्णा धैवतांशा च ग्रहन्यासमध्यमा।
निमन्द्रा च सतारा च नाम्ना चोत्पलिनी मता ॥
मध्यमांशो यतस्तस्मात् शृङ्गारे विनियुज्यते।

जगदेकः। (भरतकोशे)

उत्पली रागः— अयमपितत्पर्यायवाची भवेत्।

अथोत्पलीसंज्ञकस्तु रागः पूर्णोऽशधैवतः।
मध्यग्रहन्यासयुतस्तारः पञ्चमषड्जयोः ॥
निषादमन्द्रश्च तथा कथितो रागवेदिभिः।

भरतकोशे—हरिः। (हरिपालः सं. सुधाकरकर्ता)

*[ २९ ] शुद्धरागं( गः ) ।

(इति शुद्धरागाः ।)

*[ २९ ] शुद्धराग इति अन्तिमं नाम विद्यते तद्धि रागनाम नास्ति ।
ये चात्र शुद्धरागा वर्णिताः तेषां समाप्तिसूचकं तत् इति प्रकल्प्यते ।

अत्र औमापतं प्रमाणीक्रियते—

प्रणिपत्य महेशानी शम्भुमासीनमन्त( न्ति )के ।
पप्रच्छ ब्रूहि शुद्धान् वै रागान् त्वन्मुखसम्भवान् ॥ ११३ ॥

ईश्वर उवाच—

शृणु देवि मया पूर्वं ..................॥ ११४ ॥

एते षट्त्रिंशदाख्याताः शुद्धा रागास्तु पार्वति ॥ १२५ ।

औमापते ११ अध्यायः ।

* अत्र प्रकरणे मूलग्रन्थे मध्यमादिरागतो देशीहिन्दोलपर्यन्तेषु क्रमाङ्को न लिखितः । नागध्वनिरागे ११ इति क्रमाङ्को दत्तः । तदूर्ध्वं शुद्धरागं इत्यन्तं ३३ इति क्रमाङ्को लिखितः । एतेन नागध्वनिरागात् प्राक् चत्वारि रागनामानि लुप्तानीति प्रतीयते । ग्रन्थान्तरे ३६ शुद्धरागाः परिगणिताः । अत्र च २९ रागाणां परिगणनं विद्यते । लुप्तानां ७ रागाणामन्वेषणं भूरिश्रमसाध्यमिति विरम्यते ।

श्रीः ।

## ( अथ रागोत्पत्तिः । )

§ उत्पत्तिमेषां वक्ष्यामि स्वरजातिय( म )नन्तरं ।
ससनीरिगरीपापममा( पा )वृ( ऋ )षभाह्वयः ॥
ऋषभरागं( गः )
सधनीधममागाग मपपासरिसा ततः ।
रक्तगान्धारं( रः )
रक्तगान्धाररागोयं मार्गरागस्तु कथ्यते ॥
धधापपापगागा स गसगा मम इत्यथौ( सौ ) ।
मार्गरागं( गः )
गगमारिगरीरि( री )सा रिममागग इत्यपि ॥
पत्मरागं ( पद्मरागः )
$ पद्मरागस्त्वयं देवि पुलिन्दी वर्ण्यते ततः
ममापगममागागा पममापगरीगमः ॥
पुलिन्दि गसा गग मगामा

### ( इतश्चापूर्णं प्रकरणम् । )

§ उत्पत्तिमेषां वक्ष्यामि स्वरजातिमनन्तरम् ॥ १२६ ॥
ससनीरिगरीपापमपाम ऋषभाह्वयः ।
ससनीधममागागमपपासरिसा ततः ॥ १२७ ॥
रक्तगान्धाररागोयं मार्गरागस्तु कथ्यते ।
धधापपधपागाग सगगा मम इत्यसौ ।
गगमारिरिरी रा ( री )रि मपगा गग इत्यपि ।

औमापतम् । अ. ११.

$ पद्मरागस्त्वयं देवि पुलिन्दी मगारि सारिसा ॥ १२९ ॥
इत्येवं कथिता.......................

औमापतम् । अ. ११.

पुलिन्दीरागः—

षड्जांशधैवतन्यासा त्यक्तगान्धारपञ्चमा ।
सधयो रिधयोर्यत्र संवादः परिदृश्यते ॥
भिन्नषड्जभवा सेयं पुलिन्द्यन्तरभाषिका ।

जगदेकः । भरतकोशे ।

हरिः( ॐ ) श्रीगणपतये नमः ।

अविघ्नमस्तु ।

## ( *अथ रागरागिणीप्रस्तारः । )

सानि सग मप पनि पमग मप मगम गसा,

सानि सगमप मगम गसा, पमम गसा,

मम गसा मम गसा गसा निनिसा,

सानि सगम पप गम पनि सासा, सासा गसा,

मम गसा, गसानिनि सा सासाग सासानिग

सा सा निप निपमग मपमग म गसा,

सानिसा गमप मगम गसा, पम मगसा,

मम ग सा ग सा निनिसा, सानि सगम पप गमपनि सासा,

श्रीः ।

### धनाशिकल्ल ।

श्रीः ।

सानि साग सगमप मगमप निपनि सासा,

सासा ग स सानिप सा सा निपनि पमगमम

प प निपमगमम पमगम गसासानि

सग्रसग मपमग मगसा सानिसग सम

---

*मूले प्रकरणनाम न विद्यते । तथा च कोमलतीव्रादिस्वराणां लिपिसङ्केतोऽपि नास्ति । सङ्गीतलेखनपद्धतौ स्वराणां मन्द्रादिज्ञानाय रूढः प्रकारस्तत्प्रमाणम्—मन्द्रस्तारस्तुदीप्तः स्यान्मन्द्रो बिन्दुशिरा भवेत् । ऊर्ध्वरेखाशिरास्तारो लिपौ त्रिर्वचनात् प्लुतः ॥ ८ ॥ सं. रत्ना. ६ प्रकरणे । परमस्मिन् ग्रन्थे आधुनिकलिपिसंप्रदायो दृश्यते । मन्द्रसप्तकस्वरज्ञानाय बिन्दुरधो लिख्यते । तारसप्तकस्वरज्ञानाय ऊर्ध्वरेखा लिख्यते । यथाक्रममुदाहरणम्– नि़ ग । अथेदानीं रागप्रकारणारम्भः । प्रथमं धनाशिरागस्तस्य प्रस्तारः । अस्य रागस्य च

*धन्याशिव्याप्ति( प्तिः )—

मग सा गसा निनिसा सानि साग सगमप

म ग म प मगमप निपनिनि सासानिसा गसगमप

मगमप निपमग ममपप निपमग ममपम मगम ग प मगसा

सानिसाग सगम पम ग म ग सासानिसाग सम म

गसा गसा निनिसा सानिसाग सममग सा ग ग सानि सासानिप

निनिपम पपम गग मम पपनिनिसासा ग सासानि पमगम

मपपनि पमगम मपमग मगपम गसा सानि साग साग

मपमग मगसा सा निसागसा मम गसा गसा निनि सा।

॥ श्रीः ॥

पमगम पमगम पनिपम गमपनि सानि पम गम पनि

सागसासा निपमग मपनि सागसा ममग सासानिप मगमप

निपनिसागम पम मग सा सानिप मग मपनि सा( सा )गम

पनि पमग मप ममग सासानिप मगमप निसा गमपममग

सासानिप म गम प निसागसा सानिपम गमपनि सानिपम

गमपनि सानिपम गमपनि पमगम पमगम गपमग

सा पमम गसागम पममग सागमप ममपम मपमम

पममग सागमप निपमग मपमम गसागम पनिपनि

सानिपम गमपम मग साग मपनिप नि साग सा सानिपम

गम प ममग सग मम पप निनि सासा गसा सानिपमगम

*धन्याश्री, धन्यासी, धन्यासिका, धनाशी इति नामानि श्रूयन्ते। रागाङ्गरागोऽयम्।
**धन्यासिकाराग**:—अङ्गं धन्यासिका प्रोक्ता शुद्धकैशिकमध्यमः। षड्जांशग्रहमन्यासः षाडवार्षभवर्जितः॥ गान्धारपञ्चमस्वल्पः रसे वीरे नियुज्यते। जगदेकः। ( भरतकोशे )
व्याप्तिर्नाम प्रस्तारः।

पम मग सागमप निपनिसा गसाम म गसा सानि पमगम

पममग साग पम नि पनि सा गसा गम पम मग

सासानिप मगमप ममगसा गम पनि पनि साग साग मप

निप मग मप मम गसासानि पमगम पमगम सागमप

निपनिसा गसा गम पम मग सा ।

सानि पम गम पम मगसा,ग मपनिप निपनिसा गसामम

गसासानि पमगम पममग सागमप निपनिसा निपमग

मपमम गसागम पनिपम गमपम मगसाग मपमम पममप

ममगसा गमपम मपमम गसा गम पममग सापमम

गसामम गसा गसा निनिसा ।

सासानिपनि पमगम पनिपनि सासा गसासानि

पनि पनिपप मगपम मगसासा निसागसा

गमपम गमगसा सानि साग सममग सागसा निनिसा ।

॥ श्रीः ॥

सानि़साग सगमप धप मग मपसानि निसा.

गरीसामम गग रि़सासानि. रिसासानिप.

सानिनि प मम गप ममगरि सा. सामग

गरीसानिनि़सा । सानि साग सागमप धप

ममग. गमपसानि निसा. गरीसाम ग गरी सा

निनिसा. गरिसामग गरि सासानि निसा री

गम प ध पम मग प ध प ध प मम प मप ध प ध ध प म

म पधप ममपप मम मग. गमगम पमपध पधधप

ममगग ममप म म ग. पममग गरिसा ।

सानिसारि गमपध पमम गरिसा सा नि

सारि सामग गरिसा निनिसा । गरि सामग

गरि सासानि सारिसासा निसारि ग रिसासा

निसा रिगम मपम मगरि सासानि। सारि

गमपध पममग रिसासानि । सागरिसा

मगगरि सासानिसा रिसरि रि सा सनिनि

सा सानि प पधनिसा निनिसारि सासा निनि

ध ध प सानिनि ध ध प. ध प ध ध प ममप

धपमम पपमम मग। गमगम पम पध पध

धपमम ग। गम मप। गम मप मम गप मम गरि

सासारिग मपधप सामगरि सा। सानिसा

रि समग ग गरि सानिनिसा ।

श्री :॥ श्री :॥

॥ धन्याशि लक्ष्यम् ॥

श्री :॥ श्री :॥

$देशाक्षिकट्टल ॥

$कट्टल (लै) शद्बस्तामिलभाषास्थः। स्वरसञ्चारस्य आरोहावरोहनियमस्वरूपं इति कट्टलशद्बार्थः। तालयुक्ते रागसञ्चारे यः 'पधसापमग' इत्यादिः प्रोच्चार्यमाणो विन्यासो गीयते तालस्य समाघातेऽनुवेलं प्राप्यते चेति कट्टल शद्बव्याख्यामभिदधति तज्ज्ञा इति गवेषणायामवगतम् ।
अत्र तज्ज्ञाः प्रमाणम् ।
अस्य देशाक्षी देशाख्येति द्वे नाम्नी । अयं रागाङ्गरागः ।
देशाख्या-रागः— गान्धारपञ्चमाज्जाता रिषमेण विवर्जिता ।
ग्रहांशन्याससंबद्धा गान्धारा च समस्वरा ॥
निषादमन्द्रगान्धारा स्फुरितेन विराजिता ।
षाडवा यदि रागाङ्गमंशो पूर्णे च दृश्यते ॥ जगदेकः । (भ० कोशे)

सानि धसारि म ग रि प म ग रि म गरि सासारि
मग रि सरिग सारि सानि ध सा पप धधनिध
प म प ध मप मग रिग पध सानिधसा ।
सा रि म ग रि प म ग रि म ग रि सासा रि रि
म ग म रि गसा रि म गरि सारिग सारिसा नि,
धसा सानि ध प प ध धनि धप मपध मप म ग रि
प मग रि मगरि सासारिम गरि सारि ग सा रिसानिऽ
धसा । पमगरि मग रिसा. सारि मगरि सारिग
सारिसा निऽ धसा प प ध धनिधपम पधमप
मग रिग पधसानिऽ धसा ।

श्रीः ॥ श्रीः ॥

ध ध प प मगरिग पधसानिऽ धसासानि
धसानिध पपधसा सारि सानि धप प ध
ध नि ध प मपधम प मगरि पमगरि
म गरि सा सारि मग रि सारिग सारिसानिऽ
धसा, धध पप मगरि गप ध सानिऽ ध सा
ध सारि मग रिपम गरिपधप मगरि पमगरि
मगरिसा सारि मगरि सारिरिम गमरिग
सारिमग रिसारि गसारि सानिऽ धसा।
ध सारि मग रि सासानि धपरिसा सानिधप
पधधनि धप मप धम पम गरि ग प धसा
रिम गरि पमगरि मगरि सारिसानि धसानिध
प निधपम प मग रिग पपधध सा सरि

रिमगम रिगसा रि निसाधनि प धम प मग

रिगपप धधसासा रिरि म ग म रिग सारि निसा

धनिपध मपगम रिग प धसा निऽ धसा।

सानिध सा निधपप धसासारि सासानिध

पपधध निऽ धप मपध मप म गरि प

मग रि मग रिसासा रिमगरि सारिगसा

रि सा निऽ धसा ॥ श्रीः श्रीः ॥

*मध्यममेलः ।

सा सा सा धप मप धसासारि मगरि गरि

सारि सा सा ममपध पममप मगरिसा

धधपम पधसासा रि सासा. मम प मम

पमम ग रि सासारि रिसरिम गरिगरि

सासा. ध धप ममप ममप मगरि सासा

रिरि सारि मगरिग रि सासा. धधपमप

धसासारि सासा.

श्री नारायणीदेश( शा )क्षिनाट्टमेलं ( लः ) ॥

श्रीः ॥ श्रीः ॥

सा ग मध पमगम गम पग रिग सारि

सारि निसा । रिसानिध मध निध निसा ।

साग म धपम गमगम ध, सासानिध मधनिध

निसा । सागमध पम गम, गमप गरि ग

*मध्यममेलराग :—मध्यमादौ गधौ न स्तो मूर्छनामध्यमादिका ।
( अयं प्रातर्गेयः ) तत्र त्वंशस्वराः प्रोक्ताः रिमनयो मुनीश्वरैः ॥ अहोबलः । सं०पारिजाते ।
मध्यमग्रामसम्भूता मध्यमांशग्रहान्विता । मध्यमादिरिति ख्याता शृङ्गारे विनियुज्यते ॥
एतामेव प्रयुज्यादौ वैणिका वांशिकास्तथा । पश्चादभिमतं गानं प्रकुर्वन्ति विचक्षणाः ॥
मध्यमादिरागः । जगदेकः । ( भरतकोशे )

सारि सारिसा निसा, रिसानिध मधनिध निसा,
सानिध पधम धपपध पमगम गम धप मगम ।
गम पगरि गसारिसा रिसानिसा । रिसानिध
मधनिधनिसा, सा ग म ध प म ग म ग म ध सासानिध
म धनि धनिसा, सागम धप मपमगम । गमधऽ
निसा रिसा निधमध निधनिसा । सागरिनि
सारिसानि धधनिनि सानिधप मगरिसा ।
गमध पगम प ग रि गग म गरिसा ग
रिनिसा । सागमधप मप मगम । गमध
निसारि सानिधमध निधनिसा गरिनिसा
निसा।रिसा नि ध नि सा रिगमप गरिगम
ध पगमप गरिग ग म गरि सा । गरिरि
गम गग रि रिसा । निसारि सासागरि रिसा
निधमध निधनिसा । निसा रि ग मपगरि सा ।
गरि नि सा रिसा ध निनि सानि धप मग रिसा
गमधप गम पगरिग गमगरि सा ग रि नि सा.

श्रीः ।

†श्रीकण्ठ ॥

†श्रीकण्ठस्यापरं नाम श्रीकण्ठी भवेत् । श्रीकण्ठीरागः— ( भाषारागः ) —
श्रीकण्ठी मिलषड्जोत्था गहीना षाडवा भवेत् ।
धांशन्यासग्रहोपेता तथा धैवतभूयसी ॥
गुर्वाज्ञाकरणे तस्या विनियोगः प्रकीर्तितः । जगदेकः । ( भरतकोशे )
अस्य तक्केशी इति द्रविडभाषायां नाम वर्तते । चूडामणिसारः । ( भरतकोशे )
श्रीकण्ठः, श्रीकण्ठी इति रागद्वयं नाट्ये स्मृतम् ।

सारि ग रिग ग रि रि सारिगप मगरिग म गरि
गगरिरि । सारिगम गरि ग ग रिसा । सारिगरि
रिसानिध पधनिध पधसानि ( नि ) रिस ग ग रिसानिरि
गरिरिसा निऽ ॥
सारि गऽ रिग रिग रिरि सारिगप मधप ध निसा
निध । रिरि सानि धप धनि धप धसा । निरि सगगरि
सानि रिग रिरिसानिऽ सारिग रिगगरि रिसारिग
प मगरि गमगरि गगरिरि, सारिगम गरि( रि )
गगरिसा. सारि गरिरिसा निधपध निध्र पध सा ।
रिरिसा गगरिसा निरिगरि रिसानिऽ सानिध पध
निसानिध । निनिध्रध पमपम गपमग
रिगम गरि ग गरि रि सारिगम गरिगग रिसा,
सारि गरि रिसा निध पध निधपधसा.
निरि सगगरिसा, नि रिगरि रिसानिऽ

श्रीः श्रीः ॥

§भूप ( पा ) लं ( लः ) । म० मे०
गरि रिग रिसासारि रिगरिसा. सारिरिसा
धप गप धसा पध निध पप धधपग.
धधप गरि रिग रि सा सारि रि ग रिरिग
रिरि गरि सासा रिरि गरि सासारिरि साध

§भूपाल रागस्य लक्षणं जगदेकमल्लकृतंनो लभ्यते। भम्माणी (ली) रागस्य लक्षणं जगदेक-मल्लेन कृतं भरतकोशे सम्प्राप्यते । सं० समयसारे ( तृ. अधि. ) 'भम्मानी' तथा औमापते अ. १२। भाषाङ्गरागेषु 'भम्माली' इति नाम वर्णितं लक्षणं च विद्यते। अथ च कुम्भकर्ण-मतं भरतकोशे एतद्रागलक्षणे वर्णितं तद्यथा-त्रवणाङ्गं सग्रहांशन्यासा ऋषभवर्जिता । भूपाल-पालकेनोक्ता भूपाली दैन्यलज्जयोः ॥ याष्टिकः पुनराहेमां सैन्धवीसंज्ञया सुधीः ॥
अनेन वचनेन जगदेकमल्लसमये सैन्धवी संज्ञा भूपाली ( भूपाल ) रागस्य स्यात् । अत्र ग्रन्थे पूर्वं रागनामसु सैन्धवी वर्तते तत्र प्रकृतग्रन्थकृदुक्तं सैन्धवीलक्षणं द्रष्टव्यम् ।

पग़ पध़ सा. पधनि धप. पधधप गप

धसा, गरिरिगरिसा गरिरिग रिगपग

रिरिगरि सापधनि धपपध धपगध

धप गरि रिगरिसा, सारिरिग रिरिगरि

ग प ग रि रि ग रिसा, सा रि रि ग रि सासा रिरि

साध पग पधसा, प धनिधप पध धप

ग ध ध प ग रि रि ग रि सा, सा रि रि ग रि रि

ग रि सा सा रि रि ग रि सा सा रि रि साध़ प ( प़ ) ग़

पध़ सा, पधनिधप पधधप ग प ध सा,

॥श्रीः श्रीः॥

*देवगान्ध ( न्धा ) रं ( रः ) कट्टल—

ग म प नि प नि सा ग रि ग सा रि निसा. निसा निसा

निध पनि निध धप म गमप मध पम मगरिसा.

गमप निनिध धप म गम पम मध पममग रिसा.

नि़ प़ नि़ सागरि गसा रिनिसा. गमपनि प निसा

ग रिग सारिनिसा गमपम मधपम मगरि सा.

गमप निनि धध पम गम पम मध पम मगरि सा.

निपनिसा गरिगसा रिनिसा, निसा निसा नि

*देवगान्धारस्य लक्षणं जगदेककृतं न प्राप्तं तत्कृतं देवकृतिरागस्य लक्षणं तु लभ्यते । तदत्रोदाह्रियते-

देवकृतिः क्रियाङ्गरागः—समन्द्रा मध्यमन्यासा षड्जन्यासांशधग्रहा ।
समस्वरा निमन्द्रा च वीरे देवकृतिर्भवेत् ॥ जगदेकः । ( भ॰कोशे )

देवगान्धारः ( श्रीमेलरागः )—सम्पूर्णो देवगान्धारः षड्जत्रयविभूषितः ।
गायकैर्गीयमानोऽसौ शोभां धत्ते निरन्तरम् ॥ श्रीकण्ठः । ( भ॰ कोशे )

ध प म म गरिसा. नि़ प़ नि़ स ग रि गं सारिनिसा.

ग म प नि पनिसाग रिग सरि नि सा

॥ श्री : श्री : ॥

देवग( गा )न्धारं ( र )व्याप्ति( प्तिः ) ।

गमपनि पनिसाग रिगसारिनिसा. निसा गग

मग ममगरि सा, निसागरि सासानिध धपनिसा

गरिगरि ग सारिनिसा, निसागरि सासा निध ध

पनिनिनि धप( ? )धप मगमप ममधप मप. गम धप

ममरिसा. नि़प़नि़ सा गरि ग सा रि निसा, नि़सागग

मगमप निपनिसा गरिग सा रिनिसा.

निसागग मगमध पममग रिसा, गम प निनि

धध पमग मपमम धपमप गमधप ममगरि

सा. निपनिसा गरिगरि ग सारिनिसा, निसागरि

सासानिध धपमग मध पम मगरिसा गमधप

ममगरि सा, गमपनि निध धपम, गमध पम मग

रिसा, गम पनि पनि सागरि सासानि धध

पम गम धपमम गरिसा. गमपनि प

निसागग ममगरि सासानिध धपमग

मधपम मगरिसा गमधप मगमप निनिधध

पम. गम पनि पनि सागरिसा सानिधध पमगम

पनि पनि सागमम गरिसासा निधधप मगमप

निनिधध पमगम पममध पममम रिसा.

निप निसा गरि गग सारि निसा.

॥ श्रीः ॥

‡वसन्त ( रागः ) ।

ग रि ग सा रि ग सा. ग रि गम. ग प मगरि

म ग सा रि ग सा. गरि ग म ग सरि ग स नि

प ध नि प सा. सारि ग सानि पध निसा नि नि

धप म. गप धनिप सा. गरिग सारिगसा.

गरिगम गपमग रिम गसा रिग साग

रिगमग सारिगसा नि प ध नि पसा.

सारि ग सा नि प ध नि सानि नि पध प म

गपध निपसा

॥ श्री : ॥

†पुरनीरु (?)

रि म म ग मरिगसा. रिसारि मम. गप, म

धध प पम, गमरि गसा, रिसारिम मग

मरिगसा, निसामगरि गा सारिऽ, पमपम

धनिधपम, मपध नि पधसा, निसा.

धनिधसा निधपम मप धनिसा धसानि धम

‡अयं हिन्दोलरूपो रागः । अत्र जगदेकप्रमाणं रागनामप्रकरणेऽस्मिन् ग्रन्थे निरूपितं ततोऽवगन्तव्यम् ।

†रागाः ( नाटकपात्रेषु योज्याः )—

वेलाधूलिवराटितोडिपुरनीरन्धालिपौरालयः । तानश्चान्तरयश्च कामरमथ श्रीकण्ठटक्काह्वयौ ॥

अत्र पुरनीर् रागोऽभिहितः । तथा च स कदा गेयस्तत्र प्रमाणम्—

" उषसि...व्यत्यासे पुरनीर् वर्षवर्णने " । इति । चूडामणिसारः ।

( भरतकोशे ) पृ० ५४३.

पम, मप मपधनि धपम, गप म धध

पधम गमरी गसा. रिसारि ममगम रिगसा.

नि़ सा म ग म रि ग सारिऽ. प मपमप

धनिधपम मपधनि सारिमम, गमरिग सा

रिसा रिमम, गपम धधपप मगम रि ग सा.

रि सा रि मम गमरि ग सा, निसा मगमरि

ग सारिऽ. म ग रि रि ग रि सानिधपम मपधनि

पध सा. निसाधनि. ध सा निधपम मपध

निसा. धसानि धपम. मपमप धनिधप मगप,

मधधप प मगमरिगसा. रिसारि म़ म गम रि

गसा नि़सा मगमरि गसारिऽ.

॥ श्रीः ॥

*दोण्ड ।

सा रि सा रि सारि सारि ममरि पम पम पम रिम

रिमम. सारिसारिऽ. सारि सारि. सारि ममरिप

मपमप मरिमरि ममसारि सारिगरि सानिधनि

सारिसासा. निधप. म मनिध पनिधप. धप

धप मपमप मरि मरिम. सारि सारिऽ

॥ श्री दोण्डु श्री ॥

*दोराड इति नाम कोशादौ गवेषितमपि तु न लब्धमतोऽपभ्रष्टं नाम भाति । कदाचित् गौराड इति डोम्बक्री इति सम्भवेन्नाम ।

( ? ) डोम्बक्रिया—भाषाङ्गरागः—

भिन्नषड्जसमुद्भूता भाषा सा त्रवणाभिधा ।
अस्यां डोम्बक्रतिरस्या धैवतान्ता रिपोज्झिता ॥
षड्जांशेन समायुक्ता दैन्ये तु विनियुज्यते । जगदेकः । ( भरतकोशे )

$मल्हरिक ।

सारिम ग रि सा, रि सा रि सा ध़ सा, सा रि मम

प म ग रि सा, धपम पधपध पमगरिसा.

सारि म म प प ध प म ग रि सा स रि म म

पम गरिसा सारिम ग रि रि मगरिसा.

रिसारिसाध़सा. धपमप मरि मपधम

पधसासा रिसाधसा. सा रिमग रि रिमग रिसा.

सारिमगरि रिमगरि सारिसारि साधसा.

रिसा धसा. धपमप धपधप मगरिसा.

सारिमम पपधप मगरिसा. सारिमम पमगरि सा

सारिमग रिरिमग रिसा रिसा रिसा ध़सा.

धपमप मरिमप धमपध सासारिसा धसा

श्रीः ॥ श्रीः ॥

---

$मल्हरी रागः (मायामालवगौलमेलजन्यः)

आरोह :— सा रि़ म प ध सा. अवरोह :—स ध प म ग रि सा. मञ्जः । (भरतकोशे)

मल्लारी राग :— अन्धालिकाङ्गं मल्हारी मध्यमांशग्रहान्विता ।
रिमन्द्रा च गशून्या च शृङ्गारे ताडितस्वरा ॥ जगदेकः । (भ०कोशे)

गौरीमेलसमुद्भूता मल्लारी निस्वरोज्झिता । आरोहणे गहीना षड्जादिस्वरसम्भवा ॥
इयं सर्वदा गेया । अहोबलः ।

सं० समयसारेऽपि जगदेकलक्षितं मल्लारीरागलक्षणं समानमेव ।
तथा हि — अन्धालिकाङ्गमल्हारी मध्यमांशग्रहान्विता ॥
रिमन्द्रा च गशून्या च शृंङ्गारे ताडितस्वरा । सं० समयसारे
अधि. ३. ॥ ६८ ॥ श्लो०

सानिन्ध (ध) पं मगरि (क) [ग] रिपं गरिस मल्हरी ॥ २२५ ॥ श्लो० औमापते
अ० १३.

(१)

धप मप मरि मप धम प ध सासारिसा धसा ।

सा रिमगरि( रि ) ग रि सासा रिसा धसा धसा सा रि

रिगरिसा सारिसाध सारि साध सा ध प मपध पध

पप धप मगरिसा सारि मम पध पप धप धप

म म ग रि सा । सारि पम मगरिसा रिसा रिसा

धसा धप धप मप मप मरि मरि मपधप,

मप धसा सा रिसा धसा. सारि ममपध पपधप

धप मम ग रि सा । सारिमम पधपम म गरि सा ।

सारिपम म ग रिसा रि सारि सा ध सा । सारि मगरि

पम धप मगरि सा सारि मगरि पमगरि सा सारि

मगरिसा सारि सा ध सा । धसासारि रिगरि सासारि

साधसा सारिसा धसा सारिसा धसा । धप मपधप

धप म मगरि सा सरि म गरिसा सरि मम प

मगरिरि सा सा रिम मपधप मगरिरि सा सारि

मम पधप पधप धपम गरिरिसा. सारिमम

पधसाध पपधप मगरिरि सासारिम मपधसा

सा सारिसा धसा । धप पधपम गरिरिसा

सारिमम पध सासा रिमगरि सा ध पप धप

मगरिरि सा सारि ममपध सासारिम गरिपम

गरिसाध पपधप मगरिरि सा । सारिमम पधसासा

रिमगरि पमधप मगरिसा धपपध पमगरि

रिसासारि ममपध सासारिम गरिपम धपमग

रिसाधप पधपम गरिरिसा सारिमम पधसासा
रिमगरि पमगरि साधपप धपमग रिरिसासा
रि ममपध सासा रि मगरि साध पप ध पमगरि
रिसा. सारि ममपध सासारिसा धसाधप पधपम
गरिरिसा. सारिमम पधसा ध पप धप मगरिरि
सासारिम म पधपप धपधप ममगरि रि सा ।
सारि मम पधपम मगरिरि सासारिप मम गरि
रिसारिसा रिसाध़सा ॥
( ? )
सारिम( ? ) ग रिरि सासारि मम प म गरि रिसा.
सारिमम पध पम गरिरिसा सारिमम पध पप
धप धप मग रि रि सा. सारि मम प धसा धप पध
पमगरि रिसा, सारि मम पध सासारिसा, धप पध
पमगरि रिसा, सारि मम पध सा, सारि सा धसा धप
पधपम गरिरिसा सारिमम पधसासा रिमगरि सा
धप पध पमगरि रिसा सारि मम पध सासा रिमगरि
पम गरि सा, धपप धप मगरिरि सासारिम
मपधसा सारिमग रिरि प मधपम गरि सा ।
थप पधपम गरिरिसा सारिमम पधसा, स रिमगरिसा,
धपपध पमगरि रिसासारि ममपधसा, सारिसाधसा,
धपपध पमगरि रिसासा रिममपधसा, धपप
ध पमगरि रिसा, सारि मम पध पप धप धप
ममगरि रिसा, सारि मम पध पम मगरिरि

सासारिप ममगरि रिसा रिसा रिसाधसा

॥श्रीः श्रीः॥

$मुखजलिं ( ? )

पम पधनिसा, पम पधनि सा रि सानि सा,

निधपम पमगरि, रिगमप धनिसारि गम गरि सा,

सारिसा रिग रिग मगमम गगरिप ममगग

रिधपम मग गरि सा निधपम मगग रि पममप,

ध मम मगगरि पममग गरिमग मगसा,

सारि गरि गमगम मगगरि गगरिरि सारिरि

सानिप पम पनि पनिसा, सानिध पम गप मपधप

सानिधप मधपम गपमग रिमगम गरिसा निसा,

सारिसारि गरिगम गममग गरिपम मगगरि

धपम मगगरि सा निधपम मगगरि पममप धपमम

गगरिप मम गग रिम गम गसा, सारि गरिगम

गममग गरि ग गरिरि सारि रि ऩि प़ प़ म़ प़ ऩि सा

पम पध नि सा पमपध निसा रिसा निसा, निधपम

पमगरि गमपध निसारिग रि सा निसा,

$मुहरीराग :—सनिगधरिगापप मुहरी पगसापमा ॥ २२७ ॥ श्लो० पूर्वार्धम् ।
अयमेव मुखारिरागःस्यात् । औमापते अ० १३.

मुखारिः । ( खरहरप्रियामेलजन्यरागः )

मुखावरीरागः ( सङ्कीर्णः ) । सैन्धवीतोडिकायोगात् समुत्पन्ना मुखावरी । नारायणः (भ. कोशे)

॥ श्रीः ॥

†ना( ट्ट ) ( ट ) ( रागः ) ।

सा नि़ सा रिसानि़ऽ सा, रिसा रिग मरिसा,

रिसा रिसानि़ऽ सा, रिस रिग म रिगमप निपम

पमरिग मपमरि गमरिसा, रिसारिग मरिपम

रि ग म रि सा, रिसा रिग म रि सा, रिसा म रि सा

रिसारि सा निऽसा, सानि पम प पनि प म पम

रिग मप, सानि प नि प नि सासा, रिसारि गमरिसा,

रि सा म रिसा रिसा रिसा निऽसा, सानि पम

प प नि प म प म रि ग म पमरिग मरिसा ।

रिसारि गमरि पम रि गमरिसा, रिसा रिग

मरिसा, रिसा म रिसा, रि सारि सानि़ऽ सा,

सानिपम पपनिप मपम रिग म प सानिऽ

पनि पनि सा सा ।

॥ श्रीः ॥

नाट्टव्याप्ति ( प्तिः )

सानि प म प प नि प मपपनि पम पम मऽ रि

†नाटाराग :—षड्जांशकग्रहन्यासा सम्पूर्णा च समस्वरा ।
तथा तारा च मन्द्रा च यावद्गान्धारपञ्चमौ ॥
भाषाया मञ्जरी तस्य अङ्गं नाटाभिधीयते । जगदेकः । ( भरतकोशे )

नाट्टाराग :— षड्जांशा च ग्रहन्यासा सम्पूर्णा च समस्वरा ।
तथा तारा च मन्द्रा च यावद्गान्धारपञ्चमौ ॥

भाषायः ( याः ) पि ( म )ञ्जरी तस्या अङ्गं नाट्टाभिधीयते ।
पार्श्वदेवः । सं० समयसारे ३ अधि. श्लो. ४४.

जगदेकस्य पार्श्वदेवस्य चात्रैकमत्यं दृश्यते ।

मगरि गमप सानिऽ सासा. रि सरि गम रिसा

रिसा मरि मरि रिसा, रिसारि सानिऽ सा ।

सानि पम पपनिप मप मरि गम पम रिगमरि सा,

रिसारिग मरिपम रिगमरिसा, (सा)रिसरि

गमरिसा, रिसा मरि मरिरिसा, रिसारिसा निसा,

सा नि प म प प नि प म प प नि प म प म म रि,

मग रिग म प, सानिऽ. प निसा सा,

रिसारिग म रिगमप ममरिम गरिगम पपमरि

गमरिप मरिगम रिसा, रिसारिगमरि गमप

म रिगम रिसा रिसारि गमरिसा, रिसा

मरि मरि रिसा रिसारिसा निऽसा सा.

रि सारि गम रिसा सानि पम पम मऽरि

मग रि गम प नि प सा नि प. रिसा सानि

पमपप निपमप पनिपम पम मरि.

मगरिग मप मरि गम रिप मरि गमरिसा,

रिसा रिग मरि सारि सम रिम रिम रिरि सा रि सारि

सानिऽ सासा ।

॥ श्रीः ॥

रिसा सानि प, निसारि सासानिप. निसा रिसा सा

रिसा सानि प. निसा रि मरि सा, सारि सा स(?)सानि प,

निसारि मरि मरि सा सारि सासानिप, निसा

रि म पमरि सा सारि सासानिप, पपमरि

सासारिसा सानिप, निसा रि सारि सारिगम

रिसा सारि सासानिप, निसारिसा सारिसासा

रिसासानि प, निसारिसा सारिसासा रिसासानि

पनिसारि सासानिप रिसासानि प, पमरि

सारिसानि़ सारिपम पगम, रिसरि सानि सासा,

रिसासानि पपमरि म पनिप निसारिसा

निसासा ।

श्री नाट्ट शुभम् ।

†**गौळि** ( गौलि ) ।

सारिगप पधपग पगरिसा. सारिगरि

गपगरि रिसानिसा, सारिगपप, धधनि धप.

धप धप गरि गप, पध सानि धप धधरी

सानिसा, सारि रिगरिसा सानिधप पधसासा

रिसा निध पपधसा निधपनि धपगप

गरिसा । सारिगरिग पगरिरि सानिसा.

सा निधधप गरिगप पधसानि धप धध

---

†गौडीराग :—गौडी हिन्दोलभाषा स्यात् निषादेन गरीयसी ।
न्यासांशग्रहषड्जा च षाडवा ऋषभोज्झिता ॥
तारमन्द्रा रसे वीरे गायकैः परिगीयते । जगदेकः । ( भरतकोशे )

गौडराग :—गौडस्स्यात् षड्जरागाङ्गं सन्यासांशग्रहस्थितः ।
वर्ज्यश्च पञ्चमेनैष रसे वीरे नियुज्यते ॥
जातेश्चाङ्गं निषादिन्या वदन्ति न तु मे मतम् । जगदेकः । ( भ. को. )

गोळ्ळीराग:—गगसा ममरी पामा गोळ्ळी रागस्ततः परम् ॥ औमापते अ० १२, श्लो०२१४.
,, धान्तग्रहांशसंयुक्ता रितारा गनिवर्जिता ।
सरिभ्यां बहुला गोळ्ळी धादिर्बीभत्सभाग् भवेत् ॥ जगदेकः । ( भ० को० )

रिसानिसा ।

॥ श्री: ॥

( १ )

धधप गप धसानि धप धप गपध सा

सारिसानि ध प ध ध रिसानिसा साग रिसा

निध पप धसासारि सानिधप, पधसानि

धपगप धनिधध पग धप धप गप

गरिसा. सारि गरिग पगरिरि सानिसा

धधपग पधसानि धपधप गपधसा

सारिसानि धपधध रिसानिसा सारिगरि

सानिधप गपधसा सारिगप पधधप

गप गरिसा, सारिगरि गपगरि रिसानिसा ।

सा गरि सानि धपप धसासारि सानि धप

पध सानि ध पगप धनिधध पगधप

धप गप ग रि सा, सारि ग रिग प ग रि रि

सा नि सा, सागरिसानि ध प प ध ध

रिसानिसा ।

श्री: ।

( १ )

सारि गप प धधनि धप, धपध पगरि

गप, धप गप धप गप धप गप धनि

धधपगप, गपध सा निधधप गपधसा

सारिसानि धधपग पधसा सारि ग रि सा

निधधप गपधसा सा रिग पगरि सानि

धधप, गपधसासा रिगपध पगरिसा

निधपग पधसा सा रिग पग रि सा निधध

पगपध सासारिग रिसा नि ध धप. गप

धसा सारि सानि ध धप, गप ध सा निधधप,

गपधनि धध पग ध प धप गपगरि सासारि

गरिग प( ? ) ग रिरि सानिसा ।

श्रीः ।

***पूवाळि** ( भूपाली ? )

ध़ सारि ग रि गरि ग रि गरिग मग गरि

रिग रिसा गरिरि गरि सा. रिसा रिसा ध़ प़

ध़सा, ध़सारि गरिग गपधनि धप धप

गपधनि ध ध़सा, धसारि गरि ग रि ग रि

गरि ग म गगरिरि गरिसा, गरिरि गरिसा

रिसारि साध प धसा, रि सा धप धपधनि

धपधध पग( ? )रिग रिगम गरि रि( ? ) गरिसा,

गरिरि ग रिरि सारि सा ध़ प़ ध़सा, ध़सारि

गरि ग गपधनि धपधप पधनिध धसा.

॥ श्रीः ॥

*भूपकल्याणी मेलरागः—

( आ. ) सा रि ग प ध सा.

( अव. ) सा नि ध प म ग रि सा. मेललक्षणे ( भरतकोशे )

(पूवाळी) (भूपाळी) व्याप्ति(प्तिः)।

सारिरिसा धपधप ध सारि मगरिरि
सागरिग मगमग ग रि मगमरि रि सा.
मगरिरि गरि गमगम गग रि गग
धधप ग मगरिरि गमरिग मगमग
ग रि म गग रिरि सा. गरिसारि साध पध
सा मगरि रि गरिगम गमगग रिग पध
निधधप पधधप. गप धनिध ध सा. सा रिरि स
धप धप धसारि मगरि रि ग रिगम गम ग गरि
मम गग रिरि सा. मगरि रिगरि गम गम गगरि
गग ध धप ग मगरि रिग रिरिग मग मगग
रिम गग रि रिसा, म ग रिरि गरि ग म(म) ग
म गग रिसा, गरि सारि साध पध धसासा
रिरि सा धप पधपध निधनिध धपनिध
धपगध धप ग म ग रिरि गरि गम गम ग गरि
मग गरि रिसा. गरि सारि साध प धसा।

श्रीः।

‡मालवगौळं। मध्यममेलं।

ध प म ग रि ग ग म रिसा, रिऽ सारिऽ सारिसारि
गरिगरि रिसा गरि सा, रिसारिसा नि सा,

‡मालवगौलः—शुद्धाः सरिमपाः शुद्धो धः पता(?)दिसमध्यकौ।
मेले मालवगौलस्य रागस्यापि तदा भवेत॥
कुम्भः। (भरतकोशे)

ध प म ग रि म पनि सारि साग रिसा, रिसारि
सानिसा, निसारि गम रि सारि(रि) सारि सा
रिसारि गरि गरि रिसा गरिसा रिसा रिसा निसा,
निसारि गम रिसासानि धपमप धधनि
पम गरि धपमप मगरि रि ममपध
पमपम गरि, रिम मपम गरिग गमरिसा,
रिसा रिसा, रिसारि ग रि गरिरि सागरिसा
रिसारि सानिसा, ध पम गरि म पनिपनि
सारिगरि रि सगरि सा, रिसारि सानि सानि
सारि गमप धपम मगरि रिमम पधप
मप म ग रिरि मम पप गरि गग मरिऽ सा,
रिऽ सा रिसा, रिसारिग रि ग रिरि सा गरि सा,
रि सारि सानि सा, निसारि गम पध पम ग
रि ग गमरिसा सानिधप मपधध नि प
मगरि रि म पनि सारि गरि रिसा, सानिधप
मपध ध निप मगरि रिममप धपमप
मगरिरि ममपम गरि गग मरिसा रि सारिसा,
रि सारि गरि गरि रिसा गरिसारि सारि सा निसा ।

श्रीः ।

(१) रागं

निध पध निसा निधप, धनि सानि सानिधप,
धनिसारि सासानिध पधनिसा रिगमग

रिसा सानि धप धनि सारिग म मपम म्
ग रिसा सानिधप, पप मम प मम पमम
प मम गरि सा रिग मगरि सारि सानिधप,
धनिसारि सारिगम गरिसासा निधप,
धनि सारि सासारि( रि ) सासारि सासानिध
पधनिसा रिसासांरि सासानिध पधनिसा
रिसासानि धपधनि सानिधप
पमरिग मपधनि सारिगम गरिसासा नि धप,
रिसा सानिपप मरिसा, रिगम गरि सारि सानि
सा सा, सानिधप पमरि गमप धनि सानिध
मपध निसानिध पधनि सा सा.

॥ श्रीः ॥

( ? )—लि ( आगिलि ) ( रागः ) हरिः ( ? ) ।

धध पप मगमप सानिधप निसारि नि
सा सासा( ? ) मगरि सासा निसारिसा रिनिसासा
निरि सासा निधधप पनिसारि सासानिध
धपसासा निधधप निनिधप पममप
धपधप पमगम पधमप मगपप
मगरि मगरिसा, गरिरिसा रिसानिसा,
धधपप ममपध पधपप मगमप
सानिधप निसारिनि सा, सासारिग मप म
मगरि सा सा निसासा मप गप प म( म ) गरि
सासानिनि सारिसारि रिसासानि रिसासानि

धधप, पनिसा रिंसा सानिधध पपनिसा

म गरि सासानिरि सा सा निधध प पनि सा

रिगमप ममगरि सासानि, निसा सानि धध प,

पनिसारि सासानिध ध प, पनि सारिसा( ? ) सारि

सासानिध धपपनि सारि सासा निध धप,

सा सानि धध प, निनि धपपम, मप धप

धपपम गम पध मप मग पपमग

रिम ग रिसा, गरिरि सारि सानिसा ।

॥ श्रीः ॥

( ? )

सागमप धप, धप, धप धप धप धप

निनि धप पममप धप धप पमग मप,

पम गमप, पमगम पमगम पधपम

गमपध पपधप मगमप निधपप

धपमग मपनिसा निधपप धपमग

मपनि सारि सासानि धपपध पमगम

पनिसाम गरि सासा निधपप धपमग

मपनि सारि गमप ममगरि सासा निध

पपधपम, गमपनि सारिगम पधपम

मगरि सासानिध प पध पम गम पनि,

सारि गमप मगरि सासानिध पपध पम,

गमपनि समगरि सासानि ध पप धपम,

गम पनि सारि सासा निध पप ध पम, गमपनि

सानिधप पध पम, गम पनि धपपध पम, गम
पध पप धपम. गमपध पम पम गम गरि सानि सा,
सा रि ( ? ) गम गरि सानि सासा रिगम पममग रि
सानिसा. सारिगमप ध पम( प ) गमगरि
सानिसा, सा गम पधनि धप म पग मग रिसानिसा,
सगमप धनि सानि पप मग मगरि सानिसा,
सारि गमपध निसारिसा सानिधप मगमग
रिसानिसा सारिगम पनि सा म ग रिसासानि
धपमग मगरि सानिसा, सारिगम पनिसारि
गमप मम गरिसासा निधपम गमगरि सानि सा,
सारिगम पनि सारि गम पध पम पग मग रिसा,
सानिधप मपगम गरिसानि सा, सारिगम
पनिसारि गमप धनि धप मप गमगरि
सासानिध पम प गमगरि सानि सा,
सारिगम पनिसारि गम पध पमपग मगरिसा
सानिधप मपगम गरिसानि सा, सारिगम पनिसारि
गमपम म गरि सासा निधपम गमगरि सानिसा,
सारिगमप नि साम गरि सासानि धप मप
गमगरि सानिसा, सारि गमप निसारि सा सानिधप
मपगम गरि सानिसा, सारिगम पनिसानि
धपम प गमगरि स। निसा सारिग मप धनि धपम
पग म गरि सानिसासा रिगम पध पम पगमगं

रिसानि़सा, सारिगम पधपम प गमग रि सानि़सा.

सारिगम पम मगरि सानिसा सासारिग मग

रिसानिसा, सामगरि सासानि़नि़ सारिरिसा

सानि़रिसा सानि़ध़ध़ प़नि़सारि नि़ सा ।

॥ श्रीः ॥

( १ )

सानिधप निसारि निधप, निसा रि सासारि

सानि सारि सानिधप, पम म गरि सानि सारि

सानिधप निसारिसा मगरिसा निसा रिसा

निधप, नि सा रि सा सारिसासा रिसासानि

धप निसा रि सासा रिसा निसारि सानिधप

निसारिसा सानिधप सानिधप, निधपम

धपमग पमगरि मगरिसा निसारि गमप

धनि सा रिग मगरि सानि सारि सानिधप,

धम पगरि सारि सारिसासा, सानिधप

पधपम गमपनि पनिसाम गरि सारि

सानिसासा ।

॥ श्रीः ॥ आगिलिरागं ( गः ) ॥

*मुखारि( रागः ) १

सारि मगरि रि गारि सा सारि नि ध़ सा,

---

*मुखारिलक्षणं जगदेकोक्तं न प्राप्यते । माहुरीलक्षणं जगदेकोक्तं निर्दिश्यते ।

माहुरीरागः—भिन्नषड्जाभिधानस्य रागस्याङ्गं समन्द्रभाक् ।

धैवतांशग्रहन्यासा गतारा माहुरी तथा ॥

गुर्वाद्याज्ञाविधाने स्यात् विनोयोगो विलोक्यते ।

जगदेकः । ( भरतकोशे )

सारि गम प धम मप धनि धम गरि सा,
सा सारि मपनी साम पध पध पमगरि
रिममप पध पम गरि रि मम पम गरि
पमगरि मगरि सा रिरि मगरि रिग रिसा
रिनिधसा, निनिधम पधनि पधनिसा,
सारि म ग रि रि गरि सा, सारि नि ध सा,
सारिरि मगरि सासानि धधप, पधनिसा,
सारि निधम मपधनि पनिधम गरिसा
गरिगम मप गरिसा, निनिगारि निधसा,
( नि ) ( १ )निधमप धनि पधनिसा

॥ श्रीः ॥

( १ )

निनिधम पधनिप धनिसारि गरिरिग
रिनिधसा, सारिरिम गरिसासा निधधप,
पधनिसा रिगरिग सा रि निप धधनिध
मग रिरि मपनिध पनिधम गरिरिम
पनिधध पपमग रिरिमम पपधप
मग रिरि मपनिध पनिधम गरिरिम
पनिधध पपमग रिरिमम पपधप
मगरिरि ममपप धपमग रि, रि मम
प मगरि, पमगरि मगरिग रिसारिरि
मगरिरि गरिसा सारि नि धसा निनिधम
पधनि पधनि सासा रिरिमग रिसा सानि
धधप, पधनिसा रि गम मप मग रिरि

गमप प मगरिरि ममपप धप मग

रिरिमम पमगरि पमगरि मगरि ग रि सा,

रिरिमगरि सासा रिरिपप मरि मम

गरि गग रि, सारिरि सा, निसा सानि धनिनिध

पधधप, मप, पधनि सारिगम पमगरि

रिगम गरि सारिगरि सा, निसा रिसानिध

निसानिध, पधनिध पम पम पधनि पनि

धमगरि रिमपनि धध पप मगरि,

रिमप मप पधपम गरिरि ममप पध

पमगरि, रिममप मगरि पमगरि

मगरि गरिसा रिरि मग रिरि गरिसा, रिनिधसा,

निनिधम पधनिनि धमपध निसानिनि

सानिनिध पधनि सारि सानिनिध म पधनि

( सारि सा निनिधम पधनि ) सारिगरि

सानिनिध मपधनि सारि मगरि सानि निधम

पधनि सारिगम पमगरि सानि निध म,

पममग रिगनिसा रिगमग रि सानि निधम,

पधनि धनिसा निसा रिसारि गमगरि सानि

निधमप धनिसारि गरि रि ग रिरि गरि

सानि निधम, प धनि सा निनिध म, पधनि

धधनि धधनि धम, प ध नि धधनि धम

पध निधम, निधमप मगरि, मगरि निसा

निधध निधध निध मपधनि पधनिसा

रिरि निध सासा ।

॥ श्रीः ॥

कांबूरिरागं ( गः ) ( १ ) ।

सारि मगम पध प ध धप मग पध धसा,

सारि मगरिरि गग रिसा सा रिम गमरि

गसारि गसारि सानि धध पम गप धधसा,

सा सा निध पपम, मपमप धप धनि

धनि धध पम घपम मगमप धपम

धप मग रिरि सा· सारिम, पध.म गरि रि

गगरिसा, सारिम, म गम पधपध धप

मग, पधधसा, सा रि म ग म रि ग सा रि

ग सारि सानिधध प मग, गपध सारिम

मगमप धपमध पम गरिरिसा, सारि

पधम, निध निपध मग रिरिसा

सारि( रि ) सारि गमरि गम गम गगरि पमग

रिरिगग रिसा, सारि मम प धप म गरि निसा,

सारिपम गरिसारि मगरिसा रिगसारि

सानिधध पमगग पधसारि ममपध

मगरि सानि धपमग पधधसा, सासा

निध पपम मपमप धपधनि धनिधध

पमध पम गरिरि सा सारिप धम ग

रिरिसा सारि मगरि सानिधध पमगप
धध सानि प धध सा।

॥ श्री :

( ? )

सानि धध पमग, प धसानि धध पमग
पध सारि सानिधध पमगप ध सारि म
गरि सासानि धधप मग पम मगरि सा रि
सासानि धध पमग, पधसा रिमगरि
सारि सासानिध धपमग, पध रिसा
सारि सा सारिसा सानि धधप मग, पधरि
सासारि सासानि धध पम गप धरिसा सा नि
धध पम गप ध सानि धध पमग, पधनि
धधनि धधनि धध पमगप धनिध
धनिध धपमग पधनि धध पम ग निध
धप मग धप मग सारि म गम पध सा।